

AIDAI

1952
NR. 1

TURINYS

JANUARY, 1952

Entered as second class matter at Kennebunk Port, Maine. Office of publication Kennebunk Port, Maine. Application for additional entry pending at Brooklyn, N. Y.

AIDAI

MĖNESINIS KULTŪROS ŽURNALAS

1952 METAI SAUSIO MĖNUO NR. 1 (45)

Vysk. Petras Pranciškus Būčys, žmogus, vienuolis, lietuvis

ZENONAS IVINSKIS

"... buvau pasišovęs būti Kristaus Bažnyčios apologetu Lietuvoje"
(Atsim. 260 p.)

"Kai kurie žmonės, kartais viešai kalbėdami, dažniausiai man girdint, vienas kitas raštu privačiame laiške, į akis mane pavadina katalikiškosios Lietuvos patriarchu. Tuo jie parodo man palankumo ir pareiškia pagarbą. Todėl aš negaliu jų įžeisti įtardamas, kad jie melavę. Bet aišku, kad minėtasis jų posakis neatitinka tikrenybę. Nė rūpestingiausios kieno nors pastangos negalėtų parinkti šiek tiek įrodymų minėtajam posakiui.

"Ne tik katalikiškosios Lietuvos, bet visos mūsų tautos patriarchas buvo ir yra vysk. Motiejus Kazimieras Valančius. Deja, mūsų visuomenė mažai kada ir pernelig retai apie tai mintija ir šneka. Man šalia jo atsistoti pritiktų tik tam, kad jo dydis šalia mano stuomens geriau būtų matomas. Juk taip daro statybos inžinieriai, šalia trobos plano pažymėdami žmogų arba medį..." (Atsim. 260 p.)

Šituos žodžius vysk. Būčys pats įrašė prieš pusę metų paskutiniuose užrašinėti baigtų atsiminimų puslapiuose. Pačiai pabaigai jis pats sava ranka buvo panorėjęs duoti apaglvotą ir bendrą piūvį per visą savo gyvenimą. Toje sintetiškoje apžvalgoje jis, perdėm kritiškai nusiteikęs link savo darbų ir veikimo, stengėsi įrodinėti, kad ir anas titulas jam negalįs būti priskirtas.

Ateis gal labiau tinkamas momentas objektyviai ir iš tolimesnės laiko perspektyvos įvertinti visas vyskupo plataus darbo sritis. Gal atsiras ir teologas, kuris iš esmės pasisakys apie gausius jo veikalus. Jo našus pedagoginis - pastoracinis - visuomeninis veikimas taip pat turės būti iškeltas. Juk vysk. Būčio viso gyvenimo darbas nepaprastai išsišakojęs. Iš esmės pašauktas būti fundamentalinės teologijos profesorium, jis nuėjo, kaip daugelis mūsų senosios kartos žymių vyrų, ir į kitas sritis. Jis ėjo ten, kur pats katalikiškasis gyvenimas jo pirmiausia reikalavo. Tad jis ir tapo ne vien aukštųjų mokyklų profesorium ir mokslininku. Jis yra taip pat publicistas ir rašytojas, kapelionas ir apaštalautojas, vikaras ir klebonas, dienraščių redaktorius ir leidėjas, vienuolis ir ilgametis marijonų generolas, rytų apeigų vyskupas ir Rytų Bažnyčios Kongregacijos patarėjas ir tt.

Kolei tai daugialypei vyskupo veiklai įvertinti ateis laikas, turime pasitenkinti čia tik skubota ir suglausta garbingojo velionies gyvenimo bei jo darbų apžvalga. Ją tinkamiau galėtų padaryti teologas. Be to, išskyrus paskutinius dvejus metus Romoje, neteko anksčiau iš arčiau būti vyskupo aplinkoje. Tad neteko susidaryti ir plunksnos vertų atsiminimų. Pagrindinį šaltinį čia sudaro jo paties pernai papasakotieji atsiminimai, kuriuos padiktuoti vyskupas, po pusės metų lūkuriavimo, pagaliau sutiko. Jų susidarė šeši stori sąsiuviniai (396 p.). Penkiuose egzemplioriuose jie buvo perrašyti mašinėle (262 p.). Visos ištraukos ir citatos čia daromos iš perrašyto egzemplioriaus. Tuose memuaruose vyskupas buvo nuoširdžiai atviras ir kritiškas savo gyvenimo praeičiai, ir jeigu kur jis į pabaigą buvo mažiau kalbus, tai vien dėl to, kad nesijautė galįs — kaip vienuolis — paliesti kitus žmones.

Kritiškumo masto sau tačiau jis niekada nenustojo. Tad ir čia nesivaduosime anuo posakiu, kad apie mirusius "aut bene, aut nihil". Visą darbingą savo gyvenimą velionis skelbė didžiąją T i e s ą ir už ją kovojo. Tad būtų jam nedaug patarnauta, jeigu ir šis jo darbų suminėjimas išvirstų į barokiško stiliaus panegyriką, kokių 17-18 amž. gausiai būdavo spausdinama Lietuvoje mirusiems vienuolynų ir kolegijų geradariams.

Pirmiausia, kokie yra pagrindiniai vyskupo gyvenimo rėmai?

1. *Tarp knygos ir žagrės*

Jau nuo seno buvo dvi plačios Būčių giminės. Viena jų į Zanavykus buvo atkilusi nuo Gumbinės (Maž. Liet.), kita — pasklidusi Aukštaičiuose. Kai kurie Sūduvos Būčiai sulenkino savo pavardę į "Bučinski". Lengvai atsekama vyskupo dviejų kartų genealogija. Šilgalių kaime (Slavikų parap. Šakių apskr.) gyveno dveji Būčiai. Vieni buvo evangelikai ir vadinosi Pašešupiniais Būčiais. Kiti — taip pat prie Šešupės — gavo pravardę "Švelnabūčiai", ir buvo katalikai. Jonas Būčys (1810-1855) buvęs ypač švelnaus būdo žmogus. Vedė jis Agotą Totoraitytę ir turėjo keturis sūnus. Jų vienas, Pranas, išėjo į kunigus ir Gelgaudiškyje mirė klebonu (1923), spaudos draudimo metu užsiimdamas lietuviškų knygų gabenimu ir paveiksliukų su lietuviškais užrašais platinimu. Jauniausias kunigo brolis Petras buvo apsiskaitęs vyras (†1931) ir, ilgai gyvendamas pas savo brolį Šilgaliuose, nešdavo iš Prūsų knygas. Tai abu vyskupo dėdės. Jonas, antrasis vyresniškumu (1844-1904), paveldėjo Švelnabūčių tėviškę Šilgaliuose ant Šešupės stataus kranto, kur upė dalina Lietuvą nuo Prūsų. Žemės buvo 86 margai (43 ha). Ji netiko kviečiams, bet bulvės ir rugiai gerai užaugdavo. 1870 m. Jonas vedė iš Šunkarių-Valakbūdžių Oną Povilaitytę (1848-1908), ir turėjo tris sūnus ir penkias dukteris. Velionis buvo vyriausias.

Gimęs Šilgaliuose 1872 m. rugpiūčio 20 d., ant rytojaus per atlaidus vaikas buvo giminės kun. Prano Augustaičio (Seinų seminarijos profes.) Sintautuose pakrikštytas šv. Pranciškaus Ksavero, to didžiojo Indijos Japonijos misijonieriaus, vardu. Vyskupas tad švęsdavo vardadienį gruodžio 3 d. Senovišku būdu Pranukas prie motinos ratelio, lygiai kaip Rimšos skulptūroje, pramoko skaityti. Jau kibo ir į namuose iš anapus Šešupės lengvai gaunamą "Tilžės Keleivį", "Lietuvišką Ceitungą". Kai Slavikuose 1880 m. buvo atidaryta mokykla, per tris žiemas berniukas ją baigė, ir 1883 m. rudenį buvo įstatytas į pirmą Marijampolės gimnazijos klasę. Mokėsi jis vidutiniškai. O penktoje klasėje ėmė staiga visai apsileisti. Liko antriems metams. Kursą labai tingiai kartodamas, jau nebeturėjo vilties, kad pereis į šeštąją klasę. Tad po Velykų tėvai atsiėmė iš gimnazijos.

"Likau namie. Tėvas pristatė prie ūkio darbų; šieną piaunant, ant delnų susidarydavo kruvinos pūslės. Bernai ir pusberniai su panieka sakydavo, kad nemoku dirbti. Tėvas nuolatos būdavo piktas, o motina amžinai susirūpinusi ir nuliūdusi . . . Keldavome antrą valandą ryto ir eidavome į kluoną su spragilais kulti rugių. Kiek buvo kūlikų, tiek klojimų reikėdavo iškulti iki pusryčių. Paprastai būdavome šeši kūlikai. Miegodavome žiemos metu nekūrenamame svirne. Per gavėnią nė mėsos, nė pieniško neragavome . . ." (Atsim. 7 p.).

Šitaip Pranas ėjo kietą namų mokyklą. Nedaug tereikėjo, kad tas "truputį mokslo palaižęs" pusbernis pasiliktų Šilgalių liaudyje ir taip vargtų šios žemės vargus, kaip ir kiti Zanavykų žmonės. Taip tačiau neįvyko. Namuose vis labiau kilo rimtas pirmagimio ateities klausimas. Tėvai baiminosi, kad į sūnaus gimnazijos mokslą sudėtos lėšos nenueitų niekais. Kartą tėvas jį net viržiu skaudžiai aplupęs.

"Dar gyva tebebuvo tėvo motina. Ji nuolat man kalbėdavo, kaip tai geras dalykas yra būti kunigu ir kaip aš kvailas, kad viskas nuėjo niekais. Ji peikdavo tėvą, kad tas manęs neprivertė . . ." (Atsim. 7 p.).

Jaunuolio sąmonė tačiau budo ir brendo; jis pamatė, kad reikia būti žmogumi. Staiga iš kaimo jis prasikalė, lyg kokia pavasario žibuoklė iš kietos ir šaltos žemės. Sužibėjo jis ne vien Prūsės kampui, ar Zanavykams, bet ir visai lietuvių tautai. Sužibėjo jis stipriausia šviesa, atnešdamas Bažnyčiai ir Lietuvai žymiausių nuopelnų. Jo gyvenimo laiptai ėjo vis aukštyn ir aukštyn: teologijos magistras ir kunigas (1899), Friburgo teologijos daktaras (1901), Akademijos profesorius (1902), Lietuvos universiteto rektorius (1924), marijonų generolas (1927), vyskupas (1930) ir t.t.

Kai "Židinio" redakcija (Dr. I. Skrupskelis) 1935 m. išleido specialų numerį (Nr. 7), skirtą Lietuvos kariuomenės ir visuomenės susiartinimui, pirmasis straipsnis buvo vysk. P. Būčio: "Kariuomenė, tauta, žmonių giminė". Jame autorius pasakojo, kaip trys jaunučiai Marijampolės antrosios klasės gimnazistai 1885 m., išėję iš J. Jasiulaičio lietuvių kalbos pamokų, ryžosi, gimnaziją baigę, būti Lietuvos kareiviais, raiti vykti į Šunskų girias ir paskui į Prūsus. Ten pas juos, kovai už Lietuvą, turėję suplaukti visi jauni Lietuvos vyrai . . . Iš tų trijų svajotojų, "būsimų Lietuvos kareivių", ilgiausiai gyveno vyskupas, bet ir jis nenuėjo, kaip matome, į Šunskų girias, o į Seinų seminariją. Šitaip jis ryžosi būti dvasios kariu, t. y. tokiu kareiviu, kurio ginklai nerūdyja ir netrupa. O tose gretose šis karys iš eilinių-grandinių-leitenantų išėjo į pačius žymiausius generolus . . .

2. *Pašaukimo keliais*

Trys yra pagrindiniai etapai, kuriais ėjo vysk. Būčio teologinis išsimokslinimas: Lietuvoje — Seinų seminarijoje, Rusijoje — Petrapilio Dvasinėje Akademijoje (teologijos magistras),

Vakarų Europoje — Šveicarijos Friburgo universitete (teologijos daktaras).

1889 m. liepos mėn. pradžioje tėvas nuvežė sūnų į Seinus laikyti įstojamųjų egzaminų. Kai tačiau pagarsino priimtųjų sąrašą, P .Būčio pavardės ten nebuvo. Teko dar visus metus dirbti namie ūkio darbus. Kitų metų liepos mėn. jau pats vienas išvyko į seminariją. "Egzaminas buvo nesunkus. Reikėjo skaityti Tomo Kempiečio "De immitatione Christi" ir versti lenkiškai. Po egzaminų buvo pagarsintas sąrašas priimtųjų. Tame sąraše buvau ir aš." (Atsim. 31 p.). Šitaip 1890 m. rugsėjo mėn. Pranas apsivilko sutana ir pradėjo "eiti į kunigus".

Savo atsiminimuose vysk. Būčys labai rūpestingai pasakoja apie visų savo mokslo įstaigų (gimnazija, seminarija, akademija, universitetas) dėstytojus, juos charakterizuoja. Tie pasakojimai eina nuo vadovybių iki pat žemiausių. Nepaprasta vyskupo atmintis fiksavo dar daugybę faktų-faktelių, įvykių-įvykėlių. Šituo atžvilgiu jame daug panašumo su Dr. K. Grinium, kurio "Atsiminimai ir mintys" (1947) taip pat stebino savo žinių gausa.

Seinuose greitai prabėgo įprasti penkeri klierikavimui skirtieji metai. Kai ką apie juos vyskupas yra rašęs "Tėvynės Sarge" (1947, Nr. 1, 4 p.). Kitu atveju jis vėl davė įdomių epizodų, kai plačiu straipsniu įnešė stambių pataisų-papildymų prie Dr. K. Griniaus atsiminimų ("Tėvynės Sargas" 1949, II t., Nr. 1, 34 p.). Mes gi pasitenkinsime trumpu pažymėjimu, kad jau antraisiais mokslo metais Būčys ėmė rodyti tarp klierikų savo pranašumą. Seminarijoje atsigavo jis visais atžvilgiais. Jis ėmėsi lietuviškos veiklos, rašinėjo į lietuviškus klierikų lakraštėlius, siuntinėjo straipsnių į lietuvių spaudą (nuo 1891 m.). Jis čia pradėjo atsidėjęs papildinėti iš gimnazijos užsilikusias spragas. Jis ėmė vis labiau kreipti dėmesio į savęs auklėjimą ir tobulinimą. O tikram Šešupės lygumų kaimo vaikinui, kuris vis vasaromis grįždavo prie jos krantų, reikėjo ir išorinės ir dvasios kultūros. Apmąstymai, sąžinės kvotimai, savaitinės išpažintys, dažnos Komunijos tai skatino.

"Noras save pažinti, pamatyti savo įpročių blogumą gana greitai augo. Jau trečiame kurse būdamas, buvau visiškai atpratęs meluoti. O gimnazijoje man esant, ne tiktai draugai, bet ir mano amžiaus jaunuoliai giminės ir negiminės mane vadindavo "Drūtmelagiu". Atpratimas nuo melavimo pasisekė dėl to, kad seminarijos pedagogika buvo įdiegusi įsitikinimą, jog ir atleidžiamoji nuodėmė, kad ir nekenkdama kitiems žmonėms, tačiau labai kenkia ją darančiam. Šitas įsitikinimas liepė ir pareigas sąžiningai pildyti . . ." (Atsim. 54 p.).

Seminarijos regensui J. Giedraičiui buvo kilęs klausimas klieriką Praną Būčį už lietuvišką veiklą iš penktojo kurso pašalinti ("Tėvynės Sargas" 1949, 35 p.). Tačiau jis 1895 m. pavasarį vis tik buvo prileistas prie egzaminų, kuriuos puikiausiai išlaikė. Būčys labai nustebo, gavęs tuojau patirti, kad jis ir jo draugas Vincas Dvaranauskas (marijonas nuo 1911 m.) nebūsią šventinami į kunigus, nes esą nuskirti važiuoti į Dvasinę Akademiją Petrapilyje. Tokius tolimesniam mokslui numatytus kandidatus paprastai neapsunkindavo kunigo pareigomis, ir jie šventimus gaudavo Akademijoje.

Petrapilyje Būčys studijavo ketverius metus (1895-1899). Iš jo plačių atsiminimų nesusidaro įspūdis, kad ten tada bendrai mokslas būtų aukštai stovėjęs, nors pasitaikydavo atskirų ir gerų dėstytojų. Lietuvių profesorių Būčys ten rado prefekto pareigose jauną J. Maciulevičių—Maironį. Jis dėstė moralinę teologiją. Žemaičių seminarijos profesorius K. Jaunius atvyko dėstyti graikų kalbos, o kai kun. J. Pranaitis (jis buvo dėstęs dar giesmes ir liturgiką) išvyko į Taškentą (1902 m.), tai Jaunius dėstė ir hebrajų kalbą. Su Būčiu Petrapilio Akademijoje kursas iš kurso drauge ėjo ir prel. K. Šaulys, kuriam 1952. I. 28 sueina 80 metų.

Akademijoje P. Būčys labai sėkmingai sunaudojo savo laiką. Jis pats mokėsi prancūziškai ir vokiškai, gilinosi į teodicėją, specialiau studijavo įvadą į Šv. Raštą. Turtingoje Akademijos bibliotekoje jis rado sau reikalingų knygų, o daug skaityti jis buvo pamėgęs jau gimnazijos suole. 1897 m. gavėnios pradžioje, po aštuonių dienų rekolekcijų, Būčys gavo subdijakonato šventimus. Trečią kursą baigiant (1898) pavasarį buvo įšvęstas dijakonu, ir gavo teologijos kandidato laipsnį už lotynišką darbą "De Papa Honorio I". Tai buvo pirmoji pradžia tų apologetinių raštų, kuriuos paskui jis rašys per visą savo gyvenimą.

Ketvirtam kursui baigti ir teologijos magistro laipsniui gauti reikėjo per metus parašyti jau žymiai didesnį mokslinį darbą. Būčys pasirinko temą apie kankinį šv. Stanislovą (Krokuvos vyskupą). Sėkmingai apgynęs savo darbą ir įšvęstas kunigu 1899 m. kovo 25 d. (1949 m. pavasarį buvo minima 50 metų jo kunigystės) magistras buvo formaliai jau baigęs Akademiją. Tačiau jis savęs dar nelaikė mokslus baigusiu.

Dar pas tėvą bebernaujant, o dar labiau Seinuose, jaunuolio galvoje jau buvo gimęs pasiryžimas tapti apologetu. Šitas nusistatymas Akademijoje galutinai sutvirtėjo. Reikia atsiminti, tai buvo tikrieji pozityvizmo "žydėjimo" laikai. Liberalai ir socialistai stipriau užpuldinėjo Bažnyčią ir dvasininkus. Kabinosi prie dogmų ir Bažnyčios istorijos. Būti tikru apologetu — reikėjo pačiam susidaryti tvirtą pasaulėžiūrą. Nemaža spragų studentas Būčys papildydavo savo pastangomis, nes Akademija neteikdavusi reikalingos pagalbos.

Būčys pasiryžo išvažiuoti į Vakarus. Prisidėjo ir ta aplinkybė, kad ten studijuoti vyko ir jo mokslo draugas kun. Jurgis Matulaitis- Matulevičius. Tada visoje garbėje švitėjo Šveicarijos Friburge Albertas Marija Weissas, ir Būčio svajonė buvo tapti jo mokiniu. Buvo dar ir kitas

pagrindas. Jis norėjo tapti katalikiško laikraščio redaktorium, kuris savo lygiu atstotų Kudirkos "Varpą".

1899 m. rudenį 27 metų kunigėlis per Karaliaučių-Berlyną-Miuncheną, leidosi pirmą kartą į Vakarus. O kadangi vistik nemokėjo dar kalbėti nei prancūziškai, nei vokiškai, tai ir jis, kaip tie "Mūsiškiai užsieniuose", neišvengė juokingų nuotykių. Gavęs prieglaudą studentų bendrabutyje Canisianume, rado jau ten ir kelis lietuvius kunigus: J. Totoraitį, J. Matulevičių, J. Naujoką, A. Racevičių. Visi jie turėjo slapyvardžius, nes tik pravarde buvo galima pasislėpti nuo Rusijos policijos kontrolės. Būčys įsirašė slapyvardžiu "Bernys".

Per dvejus metus magistras Būčys uoliai studijavo Friburge. O ten mokslas jau žymiai aukščiau stovėjo negu Petrapilyje. Domininkonas Weissas jau buvo prirašęs daug gražių veikalų vokiškai. "Aš ne visai esu tėvo Weisso sistemos ištikimas mokinys, nors savo mokytoją labai gerbiu ir branginu. Jis buvo nepaprastos vertės žmogus. Studentaudamas Friburge naudojausi juo ir kaip savo nuodėmklausiu. Profesoriaudamas universitete, jis gyveno vienuolio atsiskyrėlio gyvenimą . . ." (Atsim. 136 p.).

Nebeturėdamas reguliarios stipendijos, kun. P. Būčys Friburge vis turėjo dairytis pajamų, nes Canisianum dykai nelaikė. Keletą mėnesių jis traukiniu važinėjo šventomis dienomis mišių laikyti į netolimą Authigny parapiją. Ilgesnį laiką jis buvo mergaičių ūkio mokyklos kapelionu Orsonense. Rūpestingai studijuodamas, Būčys savo petrapilinę magistro temą praplėtė ir iš jos padarė istoriškai-apologetinę lotynišką tezę: apie šv. Stanislovą, Krokuvos vyskupą (išspausdino lenkiškai Krokuvoje 1902 m. 196 p.). Viešame dispute apgindamas savo disertaciją, magistras Būčys 1901 m. liepos 27 d. gavo teologijos daktaro laipsnį.

Tuo jo mokymasis buvo atbaigtas. Nuo tada jis pats pradėjo d u o t i kitiems. Ir lygiai pusę šimtmečio jis gausiai į visas puses teikė savo žinias, nesigailėdamas nei laiko, nei sveikatos. Prieš pereinant tačiau kalbėti apie labiau žinomas jo veikimo sritis, reikia iškelti vieną apmirštą.

3. *Sielų pastoracijoje*

Iš tiesų vysk. Būčys labiausiai minimas kaip profesorius, marijonų generolas, rytų apeigų vyskupas. Jis yra tačiau buvęs ir paprastu vikaru, ir klebonu. Tiesa, tai buvo tik trumpi proginiai pasirodymai. Bet ir juose kun. P. Būčys parodydavo daug savo iniciatyvos.

Ką tik mokslus baigusį, Seinų vyskupas Baranauskas Būčį, kuris anot kaimiečių, buvo "mokytesnis už patį vyskupą", nė iš tolo neleido eiti į lietuviško laikraščio redaktorius, bet numatė į Punsko vikarus. Tik 1902 m. kovo mėn. pabaigoje į Seinus teatėjo Varšuvos general-gubernatoriaus sutikimas. Tad kun. Būčys 1901-1902 žiemą vikaravo gimtuose Slavikuose. Ką tik išmokslintas teologijos daktaras tuojau pastebėjo, jog pastoracija Zanavykuose yra perdėm pasyvi, t. y. atlikinėjamos tik šventadienių pamaldos ir duodami patarnavimai, kai patys parapijiečiai kreipiasi. Nebuvo net tikro parapijiečių sąrašo, nebuvo jokio pastoracinio plano, neieškota jokios pastoracinės medžiagos, nesantykiauta su katalikų šeimomis.

"Jokio pozityvaus veikimo nebuvo. Neturėjome nei sąrašo paplitusių parapijoje dvasinių ar kultūrinių blogybių, su kuriomis reikėtų kovoti, nei idealų, kuriuos reikėtų vykdyti. Pasirodė, kad ne viena Slavikų parapija yra tokioje padėtyje. Visame Naumiesčio dekanate padėtis buvo tokia pat, o dekanatas, protingo ir visais žvilgsniais gerbtino prelato Saliamono Olekos vedamas, vyskupijoje skaitėsi pats geriausias . . ." (Atsim. 166 p.).

Ir čia vikaraudamas, bevažinėdamas pas ligonius, jaunas vikaras susidarė sau visą eilę problemų ir uždavinių, kuriuos teko gyvenime vykdyti. Petrapilyje vieną ištisą vasarą kun. Būčys pavadavo Carskoje Selo kleboną. Kitomis vasaromis padėdavo jis Sudarge ar savo dėdei Gelgaudiškyje. Bet tikrą pastoracijos darbą beveik metus dirbo, kai jis per I Didįjį Karą nuvyko į Ameriką. Ten jis 1917 m. rudenį buvo Milwaukee (Wisc.) arkivyskupo paskirtas į Sheboyganą Nekalto Prasidėjimo parapijos klebonu. Iš išnykusios protestantų parapijos buvo pirkta medinė bažnytėlė ir klebonija. Pati parapija, turinti tik 110 lietuvių katalikų šeimų, buvo labai varginga.

"Parapija turėjo skolų tiek, kiek vertos dvi jos trobos ir žemė po jomis. Parapijiečiai, dėl ankstyvesnių patyrimų, visiškai nepasitikėjo savo kunigais. Parapijos atskaitomybę vedė komitetas ir klebonui sumokėdavo tik algą, bet į sąskaitas nebeleisdavo žiūrėti. Algos buvo skirta 50 dol. mėnesiui, bet ne kiekvieną mėnesį būdavo tiek pinigų kasoje, kad galima būtų tą algą išmokėti. Vargonininką ir zakristijoną klebonas turėjo samdytis iš savęs". (Atsim. 137 p.).

Po kelių mėnesių Sheboygane atsirado š i l t i ir malonūs santykiai su parapijiečiais, bet lietuvių parapijos opinija mieste vis dar buvo menka, nors klebonas stengėsi iš visų jėgų. Perkeltas į Čikagos arkivyskupiją į Waukeeganą, į 2-3 kartus didesnę šv. Baltramiejaus parapiją, naujasis klebonas parodė jam įprastą rūpestingumą. Jis tuojau atremontavo mokyklą, kleboniją, parapijos išlaidoms padengti organizavo loterijas-bazarus. Buvo suvaidintas jo paties parašytas didaktinis veikalėlis "Katra neišmanė". Be kitko, svarbiausią rolę gražiai atliko operos solistės Rakauskaitės motina. Bet ir šioje parapijoje kun. Būčys trumpai tepabuvo. Jis buvo iškviestas į Čikagą redaguoti žūstančio "Draugo". Šitaip greitai ir baigėsi jo formalus pastoracinis darbas. Tačiau iš esmės jis nesiliovė per visą gyvenimą. Tie trumpalaikiai patyrimai jam buvo labai naudingi.

Vysk. Petras Pranciškus Būčys, rytų apeigų dvasininko drabužiuose

Niekas jau niekada nebegalės suskaičiuoti, kiek vysk. Būčiui per 50 su viršum metų teko pasakyti pamokslų ir kalbų. O daug rekolekcijų jam teko vesti ne vien marijonams. Buvo jis rekolekcijų vedėju ir pasauliečiams. Labiausiai jo svarų žodį tačiau apčiuopdavo kunigai. Per jo rekolekcijas jie pajusdavo gilią spinduliuojančios asmenybės įtaką. Kiekvienos vysk. Būčio rekolekcijos duodavo daug ko jaunam kunigui pamąstyti. Jos paremdavo jo kasdieninį sielos gyvenimą teologinėmis tiesomis. Jos sutvirtindavo kunigo dvasios pagrindus ir iš įvairių gyvų pavyzdžių atskleisdavo jo pašaukimo prasmę. Vyskupas buvo, berods, vienintelis tarp savo amžininkų, kuris taip vykusiai sugebėdavo savo gilias teologines žinias pritaikyti klero gyvenimui. Vysk. Būčio paskaitų ir rekolekcijų "mokyklą" išėję kunigai, be abejo, tiksliau ir išsamiau galės parašyti apie jo didelę įtaką jaunajai Lietuvos kunigų kartai.

4. *Pedagoginė veikla*

Dirbti pedagoginį darbą teko vysk. Būčiui ilgus metus ir labai įvairiai. Būdamas ketvirtame seminarijos kurse, slapta jauniesiems klierikams jis dėstė, pagal Jablonskio "statrašą", lietuvių kalbą. Į Seinus jis grįžo jau profesorium fundamentalinei teologijai ir lenkų kalbai 1902. IV. I, bet tik keturiems mėnesiams, nes buvo pakviestas adjunktu (nuo 1905 m. ordinariniu profesorium) apologetikai į Petrapilio Dvasinę Akademiją. Vienuolika metų ten Būčys profesoriavo, vis dėstydamas tą pačią pagrindinę savo gyvenimo ir raštų temą.

Akademijoje lietuviai turėjo savo svorį. Nors šalia 15 milijonų kitų Rusijos katalikų, lietuvių tebuvo tik 3 milijonai, tačiau Petrapilio Akademijoje lietuvių svoris buvo neproporcingai didelis. Jie sudarė trečdalį klierikų (20-30) ir gerą trečdalį visos profesūros. Tai yra puiki atestacija mūsų ano meto dvasiškijai.

Prof. P. Būčys lietuvių svorį ir garbę tik kėlė. Prof. B. Čėsnys (†1944. VIII. I), kuriam nuo 1904 m. teko būti Akademijos studentu ir vėliau dėstytoju, apie savo mokytoją pasakoja: "Iš entuziastiškų draugų nupasakojimų mano gautieji geri įspūdžiai apie prof. Būčį ne tik neišdilo, bet dar dikčiai sustiprėjo, man pačiam pradėjus lankyti jo prolekcijas. Jis skaitė fundamentalinę teologiją . . . Čia tai ir pasirodė ypatingas kun. Būčio, kaip profesoriaus, talentas, kad jis sugebėjo ne tik praplėsti dalyką ir atskleisti daug dar mums nežinomų davinių, bet ir jau žinomus dalykus taip pateikti ir tiek naujai nušviesti, jog ir tie atrodė įdomūs, lyg pirmą kartą būtų girdimi". ("Tiesos Kelias" 1927, Nr. 1, 24 p.). Taip kalba prof. Čėsnys. Bet prof. Būčio žymių studentų buvo daugiau: ark. M. Reinys, latvių vysk. J. Rancans, prof. kun. P. Kuraitis, prel. M. Krupavičius, prof. kun. Iz. Tamošaitis, prof. Vl. Jurgutis, prof. kun. Pr. Penkauskas, kun. J. Vailokaitis, Dr. J. Purickis, klier. Liudas Noreika (Atsim. 181-2 p.).

Prof. Būčys 1912 m. tapo Akademijos prorektorium; 1913. V.-1914 m. ėjo rektoriaus pareigas. Akademijos rektoriui lenkui dėl karo nebegalint į savo pareigas sugrįžti, jis antrukart (1914. IX. 13 - 1915. III. I) ėjo rektoriaus pareigas. Bet formaliu rektorium, kaip nelenkas, nebuvo paskirtas. Su marijonų generolu kun. J. Matulevičium išsiaiškino, kad nelenkiška kilmė negalėjo būti pagrindu jo neskirti į rektorius. Tada prof. Būčys iš Akademijos visai pasitraukė. Jo pedagoginė veikla Petrapilyje nesiribojo tačiau vien Akademija. Jis privačiai dėstė tikybą dviem Petro Vileišio sūnums-gimnazistams, vieno lenkų grafo vaikams ir t.t. Jis buvo VIII Petrapilio gimnazijos katalikų kapelionas, dėstė tikybą katalikėms bajoraičių šv. Elenos Institute. Tokių kapelionavimų jam ir toliau tekdavo. 1915-16 m. žiemą jis ėjo kapeliono pareigas lietuvių tremtinių kolonijoje Maskvos priemiestyje Izmailovskaja Rošča ir mokė jų pradedamoje mokykloje.

Čikagoje jis vėl buvo kapelionu šv. Kazimiero seserų vienuolyne ir jų laikomos mergaičių Akademijos vyresnėse klasėse (1918-1921). Iš ten lietuviškai dėstytų apologetikos pamokų paskui susidarė pirmasis leidimas "Trumpoji apologetika" (1922 m.).

Kai 1921 m. vasarą marijonų generolas Matulevičius įsakė prof. Būčiui iš Amerikos grįžti į ką tik atsikūrusią Lietuvą, tai vysk. Pr. Karevičius paskyrė jį sekretorium plano katalikų universitetui steigti. Tačiau Būčys paruošė projektą tik teologijos fakultetui, nes visam katalikų universitetui nebuvo jėgų. Abiejų Lietuvos vyskupų (Karevičiaus ir Karoso) įgaliotas, jis nuvyko Romon ir gavo Studijų Kongregacijos kard. Bisletti) ir Sekretarijos (kard. Gasparri) pritarimą. Iš to gimė Teologijos-Filosofijos fakultetas. Kalėdomis sugrįžęs, tuoj buvo pakviestas į Seimo komisiją paruošti Lietuvos universiteto statutui. Su kai kuriais pakeitimais jo ir prof. Čepinskio projektai buvo priimti. Universitetą įsteigiant (1922. II. 16), prof. Būčys tuojau buvo paskirtas į Teologijos-Fiosofijos fakulteto penkių profesorių branduolį ir tapo fundamentalinės teologijos katedros vedėju. 1922 m. balandžio mėn., po rimtos ligos, jis tapo to fakulteto dekanu. 1923-24 m. buvo universiteto prorektorius, o 1924. IX. I Lietuvos universiteto rektorius (vienintelis teologas rektorius per visą nepriklausomos Lietuvos gyvenimą!). 1925-26 m. jis vėl buvo Teologijos-Filosofijos fakulteto dekanas.

Tik Kaune prof. Būčiui pirmą kartą teko lietuviškai dėstyti fundamentalinės teologijos paskaitas. Jo skaitomąjį kursą keliais storais sąsiuviniais studentai teologai rūpestingai atsilitografavo. Ir čia profesorius mokėjo žinias perduoti ir sužavėti. Fundamentalinė teologija yra pirmasis dalykas, kurį teologijos studentams tenka klausyti. Tik po jo eina dogmatinė. Toks jaunų teologų puikiai skaitomu dalyku užsidegimas, be abejo, pozityviai atsiliepia ir į jų tolimesnį teologinį gilinimąsi ir pašaukimą. Skaitė prof. Būčys ir teologijos enciklopedijos kursą, kurį pats išleido 1925 m. (254 p.).

Kaip ir Petrapilyje, taip, žinoma, ir Kaune, šalia profesoriaus pareigų, buvo daug ir visuomeninio veikimo. 1926 m. pradžioje jis kruopščiai talkininkavo savo vienuolijos generolui, apaštališkam vizitatoriui, arkiv. J. Matulevičiui, kai labai ir intensyviai bei skubotai buvo ruošiamas Lietuvos bažnytinės provincijos projektas. Staiga, dėl pavėluotos apendicito operacijos, arkiv. J. Matulevičius Kaune mirė (1927. I. 27). Liepos 12 d. nepaprastoje kapituloje Vilanuose (Latvijoj) prof. Būčys buvo išrinktas įpėdiniu to šviesaus vyro, su kuriuo nuo jaunystės, beveik per visas mokslo įstaigas, buvo drauge ėjęs ir drauge veikęs. Naujasis generolas turėjo išvykti Romon (1928 m.), ir jis pasitraukė iš universiteto.

Dar kartą vysk. Būčiui teko turėti šilto pedagoginio kontakto su jaunimu, kai jis 1935-37 m. Telšių kunigų seminarijoje tapo fundamentalinės teologijos profesorium ir klierikų dvasios tėvu. Ir čia jis, kaip anksčiau, k a l b ė j o į š i r d i s ir ugdė naująją kunigų kartą.

5. *Plunksnos darbininkas*

Iki pat priešpaskutinės savo gyvenimo dienos vysk. Būčys neišleido plunksnos iš rankos. O rašyti jis pradėjo dar jaunu klieriku būdamas 1891 m. Kai 1927 m. "Tiesos Kelias" Nr. 1 paminėjo jo 35 metų spaudos darbo sukaktį trimis reikšmingais straipsniais (Tumas, Totoraitis, Česnys), ten buvo išspausdinta, nors ir labai nepilna, Būčio raštų bibliografija iki 1912 m. Ten buvo tada jau 207 bibliografinės pozicijos. Žinoma, geroką jų dalį sudarė smulkūs straipsniai ir recenzijos. Per kitus 39 metus (nuo 1912) jis dar daug prirašė, ir todėl, jau neminint smulkių raštelių-recenzijų, jo raštų skaičiuojama per 600. Tai sudaro knygos, studijos, straipsniai ir t.t.

Pirmas klieriko Būčio straipsnelis buvo išspausdintas Tilžėje leidžiamo "Ūkininko" 1891 m. nr. 8 slapyvardžiu "Pulvis" (Dulkė). Klierikas Milukas, kuris už savo lietuvišką veikimą buvo iš Seinų seminarijos pašalintas, šalia Naujoko, Dargio, Kudirkevičiaus, Dvaranausko, Jusaičio, Totoraičio, įtraukė ir Būčį į jau veikiančią lietuvišką draugijėlę. Šis ėmė rašinėti, ir daugiausia vasaros atostogomis jis pasiųsdavo smulkių straipsnelių-korespondencijų į "Ūkininką", "Apžvalgą", "Šviesą". Tumas bandė net tiksliau tuos rašinius sužymėti ("Tiesos Kelias", 1927, Nr. 1, 2-3 p.). "Varpe" Būčys vedė su Kudirka polemiką (1895, Nr. 1) dėl pop. Leono XIII enciklikos Lenkijos vyskupams. Enciklikoje imperatoriaus valdiniai buvo raginami paklusti valdžiai, nors rusai prieš metus (1893) buvo padarę Kražių skerdynes. Būčys gynė encikliką, o Kudirka ją smarkiai puolė (žiūr. Kudirkos Raštai, II, 283, 242, 258).

Ir seminarijoje klier. Būčys jau 1891 m. bendradarbiavo ranka rašytuose laikraštukuose "Knapt", "Visko po biskį", "Vilty"). Rašė jis ir į "Tėvynės Sargą". O kai "Vienybę Lietuvninkų" ėmė redaguoti jo bičiulis kun. Milukas, pasidarė jis pastovus bendradarbis. Jau iš Friburgo rašinėjo jis "Žinyčioje", "Dirvoje-Žinyne". 1905-6 m. suredagavo Petrapilyje Metraštį-Kalendorių. Bendradarbiavo jis ten "Lietuvių Laikraštyje". Profesoriaudamas vis parašydavo į Kauno "Nedėldienio Skaitymus", "Vilniaus Žinias", "Viltį" (Vilniuje), Jakšto "Draugiją". Seinuose leidžiamame kunigų žurnale "Vadove" pasidarė Būčys nuolatinis bendradarbis, kur skyriuje "Katalikybė ir tiesa" nuolat polemizuodavo, arba aiškindavo apologetinius klausimus. Tą patį jis darė "Šaltinyje", kur buvo jo skyrius "Klausimai ir atsakymai". Iš šitos publicistinės veiklos "Apie tikėjimo dalykus", iš "Vadovo" ir "Šaltinio" bei kitos periodinės spaudos velionies palikime yra gana storas tomas (per 1000 p. ma-

šinraščio in 4°). Jis buvo vėliau krūvon rūpestingai surinktas. Akademijoje išvystęs nuostabų darbštumą, prof. Būčys rašinėjo ir lenkiškų straipsnių bei recenzijų į "Przegląd Katolicki", "Podręczna Encyklopedija Kosscielna", "Wiadomosci Koscielne", "Ateneum Kaplanskie", "Slowo", "Pod znakiem krzyza" ir kitur. Vėliau rašė prancūziškai "Messager du Sacre Coeur" (Belgijoje) ir kitur.

Tikru publicistu tačiau Būčys tapo tik Amerikoje, kai ėmė redaguoti "Draugą". Redaktoriumi jis buvo dviem atvejais. Pirmiausia jis redagavo greit po atvykimo iš Europos, 1917 m. vasario-liepos mėn. "Tąsyk gyvenau marijonų name prie North Avenue, šv. Mykolo parapijoje, ir Ashland gatvės tramvajum važinėdavau į "Draugo" redakciją, buvusią Wood St., ties šv. Kryžiaus klebonija. Pietums įsidėdavau duonos su mėsa ar su sūriu, ir apyvakariais grįždavau į marijonų namus. Algos gaudavau 125 dol. į mėnesį. Šv. Kryžiaus parapijos klebonas, kun. Aleksandras Skripka, pasigailėjo manęs ir pakvietė pietus valgyti klebonijoje . . ." (Atsim. 185 p.).

"Draugas" buvo įbridęs į didelius sunkumus. Kunigų raginamas, arkiv. J. Mundelein pasiūlė marijonų viršininkui kun. Feliksui Kudirkai perimti laikraštį su visomis skolomis ir turtu. Marijonai parodė didelės energijos ir daug sumanumo, kai jie pasidarė "Draugo" skoloje paskendusio, tikraisiais leidėjais. Po kiek laiko jie laikraštį pastatė ant kojų. Antrukart "Draugo" redaktorium prof. Būčys išbuvo beveik trejus metus (1918. IX-1921. VII). Laikraštyje tekdavo jam rašyti visokiausiais klausimais ir įvairiausių straipsnių. O po jais jis, paprastai, nepasirašinėdavo. Tad jų nė skaičius nežinomas. Vien religinių straipsnių "Drauge" 1917-1921 jis pats skaičiavo apie 750.

Amerikoje būdamas, Būčys 1920 m. įkūrė liaudžiai religinį, marijonų leidžiamą savaitraštį "Laivą". Į jį rašė jis iki pat savo gyvenimo pabaigos. 1920-21 m. jis ten pastoviai aiškindavo Lekcijas ir Evangelijas (52 straipsniai). Lietuvon sugrįžęs, 1921 m. redagavo "Laisvę". 1922-29 m. išspausdino daug straipsnių "Ryte", "Lietuvoje", "Šaltinyje" (atgaivintas 1926 m. kovo mėn.), "Tiesos Kelyje", "Kosmose".

Prof. Būčio publicistinė veikla buvo gerokai apmažėjusi, kai jis 1930 m. buvo konsekruotas rytų apeigų vyskupu. Bet grįžęs 1934 m. Lietuvon, vėl rašė į eilę katalikiškų laikraščių ir žurnalų: "Tiesos Kelyje", "Židinyje", "XX Amžiuje", "Mūsų Laikraštyje", "Žemaičių Prieteliuje" ir kit.

Kaip ir savo kalboje, taip ir rašte, vyskupas turėjo originalų žodį, patraukiantį stilių, sugestyvų rašymo būdą. Be abejo, pasitaikydavo jo kalboje prieškarinių žodžių likučių, arba zanavykiškų provincializmų. Tačiau jo mintis visuomet būdavo ne raizgytai dirbtinė, ne gudriai akademiškai supainiota, bet paprasta; joje būdavo iš pašaknų imamas klausimas. Būčys mokėjo paprasčiausiais žodžiais giliai ir gražiai išsireikšti. Štai, pav., savo straipsnyje apie Laterano sutartį jis taip įdomiai pabaigia: "Taip dviejų protingų ir drąsių žmonių sutartis užgydė seną Bažnyčios ir tautos žaizdą, pasidarė stambus ir naudingas tarptautinis įvykis. Žmonija žengė ilgą žingsnį pirmyn". ("Židinys", 1929, t. 10, 41-52 p.).

Dar įdomesnis buvo Būčio straipsnis "Židinyje" 1938 m. (t. 28): "Lietuva ir jos jaunoji karta". Neiškenčiu nepaminėjęs jo žodžių apie Petrą Kriaučiūną, kur jis kondensuotai ir vaizdingai išreiškė tos didelės asmenybės reikšmę: "Net ir Plokščių pakalnėje gyvendamas tas žmogus buvo tautinio lietuvių susipratimo širdis. Benediksenai iš Danijos, Mikkola iš Suomijos, Sauerveinai iš Vokietijos ir susipratusieji lietuviai iš Prūsų bei Klaipėdos krašto nevažiuodavo nei pas Basanavičių į Varną, nei pas Kudirką į Šakius, bet pas Petrą Kriaučiūną į Plokščius. Nemanau mažinti Basanavičiaus ir Kudirkos nuopelnų, bet man gaila, kad tauta užmiršta didį žmogų dėl to, kad jis nerašė, tik dirbo, kaip tie pirmieji garbingos Lietuvos kūrėjai XIII amžiuje, kurie nematė reikalo žymėti savo veiklos kronikose..." (645-6 p.). Toliau vyskupas dėstė 1938 metų (autoritatyvio režimo laikai) Lietuvos jaunajai kartai: "Kai politika įsigali tikyboje, moksle ir teisybės vykdyme, tai tauta lieka be tiesos ir be teisybės, be dviejų brangenybių, sudarančių tautos stiprybę ir tėvynės meilės židinį". (ten pat, p. 650).

Tai buvo testamentinis vysk. Būčio straipsnis Lietuvai, nes jis po metų išvyko iš Lietuvos, kurios daugiau neberegėjo. "Šitą lyg testamentą rašydamas jaunajai Lietuvos kartai, tikiu ir pasitikiu jos protu, širdimi ir sąžine. Man spindi maloni viltis, kad bebaigiantieji ir neseniai baigusieji lietuviai, kai jie sykį stos tautos prieš-akyje, pakels jos dorovę, išgydydami dvasines jos ligas, ištobulins valstybinį aparatą, pastatydami prie jo sąžiningus valdininkus, panaikindami politikos hipertrofiją . . ." (ten pat, p. 651).

Su dideliu įdomumu Būčys 1937 m. "Tiesos Kelyje", straipsnyje "Su Jakštu per pikto laukus" (Nr. 1, 69) charakterizavo "Lietuvos mokslininkų ir laikraštininkų patriarcho" A. Jakšto "Pikto Problemą". Sujaudintas Jakštas parašė jautrų padėkos prierašą (81-82 p.). Bet mūsų publicisto plunksna kai kada būdavo ir labai aštri. Per tris "Tiesos Kelio" numerius (1936, 401, 498, 506 p.) jis išliejo savo kritiką prieš Putiną ir jo Vasarį, gindamas Lietuvos kunigą. Kadangi jo kriterijus jau buvo nebe literatūrinis, tai jam Gintauto "Savu Keliu" (antidotas prieš Putino romaną) herojus Saulius atrodė nepalyginamai vertesnis už ištižusį, bevalį Vasarį.

Nors Būčio publicistika yra gausi, įdomi ir gyva, tačiau savo sugebėjimu toje srityje jis neprilygo nei Jakštui, nei Smetonai. Betgi logika jame visada būdavo aiški. Tiesa, akademikas-profesorius kartais pasikeldavo į teorinius silogistinius samprotavimus. Jie iš paviršiaus, rodos, buvo teisingi, tačiau tokio galvojimo prielaidos likdavo nepatikrintos. Tam gyvą pavyzdį teikia

keturi jo straipsniai 1917 m. Amerikos marijonų leidžiamame žurnale "Tikyba ir Dora" (Nr. 51-54).

Po ilgo įvado, kuriame tiek daug išvadžiojimų, kur tik teoretiniai ateities galimybių samprotavimai vienas kitą teremia, Būčys rašo: "Tačiau katalikiškoji inteligentija tiktai kunigais tėra stipri Lietuvoje. Taigi kunigams negriebiant tėvynės valdžios į rankas, ją pagriebs priešingoji srovė, būtent, pirmeiviai. O jie duos laisvę visiems, išskyrus Katalikų Bažnyčią." Tad tolimesniuose straipsniuose jis išvedžioja, vėl su gausiais argumentais, kad Lietuva dėl nesaugaus savo likimo, tegalinti apsiginti "prigulėdama prie kitos didelės viešpatijos", nes "negalime nei svajoti apie tikrąją savistovybę". Tačiau Būčys r e v i d a v o savo autonomizmo pažiūrą, kurią prieš dvylika metų buvo nutaręs D. Vilniaus Seimas. Ketvirtame straipsnyje jis jau rašė: "Jei būtume žinoję, kad visa katalikiškoji visuomenės pakraipa sutarė reikalauti savistovybės, tai būtume patylėję . . . Baigdami šį raštą, pasiduodame tautos disciplinai ir drauge su jos visuomene norime Lietuvai savistovybės". Tai buvo paskutinis drausmingo publicisto sakinys, kuris galutinoje sąskaitoje tik t e i g i a m a i charakterizuoja autorių. Visus keturis prof. Būčio straipsnius perspausdino kun. Dr. V. Bartuška savo knygoje: "Lietuvos nepriklausomybės kryžiaus keliais", 1937, 283-290 p., iš ten juos ir cituojame.

Kad vysk. Būčys lengvai valdė plunksną, tai žino visi, kas jos gausius raštus skaitė. Kad jis yra mėginęs ir literatūrinių bandymų — tas, rodos, mažai kam žinoma. "Poezija man niekad nesisekė, ir eilių nepajėgiau rašyti" (Atsim. 188 p.). Prozoje tačiau yra bandęs smulkių literat. dalykėlių. Seniausias jų tilpo "Šaltinyje" ("Teateinie Tavo Karalystė"). Kalendoriuose būdavo jo juokingų vaizdelių, dažniausiai pajuokiančių prietarus. 1905 m. Petrapilio Kalendoriuje buvo "Šoksiu ir perplėšiu". "Žiburio" kalendoriuje vėliau išspausdino "Ilinkę" (žydo vardas) ir kitus dalykus. Tai pačiai rūšiai priklauso jo pagarsėjusi apologetinio turinio apysaka "Rapukus kaupiant" (1929, 52 p.). Čia prof. Būčys vėl pasirašė savo senu slapyvardžiu — Pulvis. Dar kitas jo slapyvardis buvo "Černižna", gautas juokais iš Miluko.

Velionis rašė iki pat paskutinių savo gyvenimo dienų. Storas tomas "Paskutinieji Raštai" užrašu — yra iškarpos 1944-1951 m. iš "Laivo", "Draugo", Italijos lenkų karių "Orzel Bialy" (1944), Stockholme latvių katalikų leidžiamo "Dzimtines Bals" (1951) ir kita. Šalia spintoje sudėti trys storiausi tomai "radijo valandėlių" kalbų, kai vysk. Būčys nuolat kalbėdavo bei rašydavo paskaitėles lietuviškoms Vatikano radijo transmisijoms (iki 1941 m. pavasario). Trys stambūs tomai yra apmąstymų. Gražiai mašinėle perrašyti apmąstymai marijonams (519 p. in 4°). Dar storesnis mašinraščio tomas (597 p. in 4°) "Apmąstymai apie gerą elgesį", viso 121 apmąstymas. Patys naujausieji jo rašyti apmąstymai (sau ir vienuoliams) — 101 straipsnis (vėl 520 p. in 4°) "Apmąstymai apie V. Jėzaus stebuklus ir sakytuosius prilyginimus".

Savo kruopščiame tvarkos pamėgime vyskupas į atskirą tomą surinko pamokslus, rekolekcijų medžiagą ir prakalbas (lotyniškai įvardinta "Adnotationes variae de rebus praesertim asceticis"). Dar kitas tomelis spintoje yra dvasinių konferencijų, pamokslų ir prakalbų planai bei santraukos (įvairiomis kalbomis). Septynis tomus sudaro kanoniškų vizitacijų (1924, 1931, 1940, 1946, 1949 ir t.t.) užrašai bei protokolai. Išskyrus 1924 m., visas kitas vizitacijas atliko pats vysk. Būčys. Pagaliau dar yra trys dideli tomai (1939-51) laiškų nuorašų. Vyskupas turėjo didelę dorybę: į kiekvieną laišką vis t u o j pat atsakydavo.

Iš viso to galima jau susidaryti įspūdį, kiek daug vyskupas rašė, juo labiau, kad jis paliko ir eilę knygų. Senatvėje dažnai skųsdavosi, kad dešinėji ranka jam skaudanti, ir baiminosi, kad gali nebepajėgti ja naudotis rašymui. "Tuomet likčiau kaip be galvos" — sakydavo.

6. *Religiniai veikalai*

Šalia visokios publicistikos, tačiau svarbiausią vysk. Būčio rašto produktą sudaro jo veikalai, ir tai labiausiai apologetiniai. Jis yra parašęs, arba savo išmėtytus raštelius surinkęs, poroje dešimtų įvairaus dydžio knygų-knygelių. Šitaip jis paliko lietuvių tautai kaip neužmirštamas ir rūpestingas gausios religinės literatūros g a m i n t o j a s lietuvių kalba. Pradėjo dar klieriku būdamas nuo vertimų. Nespausdintas liko, jo su kitais klierikais organizuotas, Fiszerio pamokslų vertimas. Taip pat rankraštyje liko ir žuvo jo vertimas: Alfonso de Liguori — "Kaip mylėti Jėzų", 893. Būčys redagavo ir iš dalies vertė Smolikowskio "Marijos mėnuo", 1900 (II leidimas 1903). 1907 m. lotyniškai (Petrapilyje) ir 1909 m. Seinuose buvo išleista jo "Švenč. Panelės Marijos Apsireiškimai Liurde" (362 p.), II pataisytas leidimas 1934 m. Marijampolėje; o III leidimą be atmainų išspausdino "Darbininko" redakcija 1943 m. Dar viena jo knyga susilaukė trijų leidimų, būtent, "Trumpa Apologetika" (Čikagoje 1922, Tilžėje 1923, Marijampolėje 1926). Tik porą metų ją tačiau tevartojo gimnazijų vyresniųjų klasių tikybos pamokoms. Lietuvos vyskupai patvirtino naują tikybos mokslo programą, o "Trumpa Apologetika" netiko jai. Nuo arkiv. Karevičiaus (buv. Petrapilio kunigų seminarijos profesorius) nepasislėpdavo nei vienas teologinis negriežtumas, nei vienas, kad ir mažiausias, nuo teologinės tiesos nukrypimas. Šitą aštrų kritiką, turintį gausias ir labai stiprias teologines žinias, aukštai, be kitko, vertino Jakštas ("Tiesos Kelias" 1931, 692-3 p.). Vysk. Būčys tad pastebi apie savo knygas: "Apie kitus mano spausdintuosius veikalus nėra ką daug kalbėti. Arkiv. Pr. Karevičius sužymėjo pastebėtąsias juose klaidas". (Atsim. 261 p.). O pats

V. PETRAVIČIUS
P I E T A
(aliejus ant šilko)

autorius, labiau turėdamas galvoje, tiesa, savo prieškarinius darbus, sako: "Šiandien jau neverta tą visa surinkti, nes dabar jau kitoki abejojimai, ne tie reikalai, ne tos nė pažiūros abejojančių žmonių. Į tarptautinį katalikų apologetikos mokslą nieko nesu įdėjęs. Ne aš vienas rašinėdavau lietuviškai apologetinius straipsnius. Nelengvas uždavinys būtų išspręsti, kam tenka pirmoji vieta tarp rašinėjusių juos" (Atsim. 260 p.).

Tais klausimais iš esmės, žinoma, nieko negalėdami čia pasakyti, turime pasitenkinti tik tuo inventorišku veikalų išskaičiavimu. Kaip minėta, prof. Būčys prieš D. Karą "Vadove" ir "Šaltinyje" nuolat aiškindavo tikėjimo klausimus. Tik maža dalelė jų buvo išspausdinta atskiru veikalu "Tikėjimo dalykai" (1913, 112 p.). Autorius surinkdavo savo spausdintus rašinius krūvon, ir iš jų atsirasdavo geros ir storos religinės knygos. Iš jo straipsnių 1930 m. "Tiesos Kelyje" pasirodė "Gyvenimo Pagrindai" (83 p.). Tai yra apmąstymai inteligentams. Kaip matėme, didžiausia dalis vysk. Būčio apmąstymų (1636 p. mašin. in 4°) yra jo rankraštiniame palikime. 1936 m. vėl. iš "Tiesos Kelio" buvo surinktos jo rašytosios sekmadieninės homilijos ir didžiumai svarbesnių švenčių pamokslai (81 pamokslas). Šitaip gimė 397 puslapių knyga "Pamokslai". Kai vyskupas gyveno Telšiuose, jo autoritetingas žodis buvo labai branginamas. Tada atsirado iš atspaudų "Straipsniai katalikams pasiskaityti" (337 p.).

Rašinėjo vysk. Būčys įvadus knygoms. Vienas iš tokių, pav., buvo A. Jakšto rinkiniui "Tikėjimas ir Mokslas" (1930). Ten Būčys iškelia Jakštą kaip apologetą. Taip pat ir jo straipsnis "Su Jakštu per pikto laukus" akivaizdžiai rodo, jog Būčys buvo šviesus mokslo vyras. Savo kolegas ir jų raštus objektyviai vertindavo, greičiau jiems kokį gerą žodį pridėdamas, kai tuo tarpu sau turėjo visada a u t o k r i t i k o s. Į savo parašytą žodį n e į s i m y l ė d a v o. Šitokia autokritika jį lydi per visą gyvenimą. Ji kartais būdavo net per griežta.

Būčys yra rašęs įdomių straipsnių, atsiminimų ir kolektyviniuose leidiniuose. Kai buvo leidžiama stora (396 p.) knyga apie Pijų XI (1937 m.) jo 80 metų gyvenimo ir 15 metų pontifikatui paminėti, tai redaktorė O. Zaštautaitė panaudojo labai įdomų vysk. P. Būčio rankraštį "Pijaus XI darbai Lietuvai" (333-377 p.). Tai yra vienintelis tos rūšies straipsnis lietuvių kalba, kuris istoriškai apžvelgia Lietuvos ir Vatikano santykius. Kai kur, tiesa, norėtųsi aiškesnių komentarų ir paaiškinimų Lietuvos laikysenai. Vyskupas tais klausimais daug žinojo ir jis teikė visokios medžiagos kun. Dr. St. Matuliui, M.I.C., kai šis rašė disertaciją apie apaštališką vizitatorių Lietuvai ark. J. Matulevičių.

Būčys yra rašęs ir gana populiariai. Vaizdingai aprašė jis savo kelionę aplink pasaulį. Tik ji truko ne 80 dienų, o 120 (1928. VII. 28 - XI. 1). Tai buvo keliavimas į XXIX Tarptautinį Eucharistinį Kongresą Sydnejuje ("XXIX Tarpt. Euchar. Kongresas Sydney" 1929, 244 p.). Diskusijų forma su savo tėviškės kaimynais jis parašė "Pasikalbėjimą apie sielą" (1930, 87 p.).

Vysk. Būčys nuolat savo kalbose, pamoksluose, rekolekcijose, raštuose sielodavosi tautos dorovės ir jaunimo auklėjimo reikalais. 1930 m. jis išvertė pop. Pijaus XI encikliką apie krikščionišką jaunuomenės auklėjimą ("Tiesos Kelias", persp. rink. "Popiežių enciklikos" 1949). Parašė knygutę "Tėvų teisė ir pareiga auklėti vaikus" (1927). Dar 1918 m. Amerikoje buvo išleista jo 60 pusl. knygutė "Apie apšvietą". Labai svarios autoriaus mintys atkreipė dėmesio Lietuvoje (J. Grinius: Prof. Būčio pažiūros į privatinių mokyklų sistemą, "Lietuvos Mokykla" 1923, Nr. 11). "Aiduose" (1949, Nr. 24, 139 p.) vėl buvo iš naujo mūsų visuomenė supažindinta su tomis brangiomis mintimis. Paneigdamas švietimo supolitinimą, prof. Būčys pareiškia: "Viešpatija neturi kištis į religinius žmogaus įsitikinimus. Ji neplatina tikėjimų, nei netrukdo jiems . . . Taigi vardan laisvės pamatų apgynimo, mokykla turi būti vien privatė, o ne viešpatijinė" (35-37 p.). Knygutės pagrindinė mintis yra, kad valstybė negali būti kompetentinga pasaulėžiūros srityje. Kadangi mokykla be pasaulėžiūros negalima, tai mokyklų steigimas turi atitekti pasaulėžiūrinėms bendruomenėms, o valstybei turi likti tik paprasta priežiūros teisė. Už šitokias mintis nepriklausomoje Lietuvoje energingai pasisakė prof. St. Šalkauskis, prof. K. Pakštas. Jas gina prof. A. Maceina ir kiti.

Pats žymiausias tačiau vysk. Būčio veikalas yra "Katalikų tikyba pagal Apaštalų Sudėjimą", 3 tomai: I tomas — Dievas Sutvėrėjas, 1929, 221 p.; II tomas — Jėzus Kristus, 1930, 514 p. Abudu tiedu tomai spausdinti Čikagoje "Draugo" spaustuvėje. III tomas — Šventoji Dvasia, 1932, 289 p. spausdintas Marijampolėje. Šio veikalo 1000 su viršum puslapių yra prieinami vidutiniam inteligentui. Bet tokie populiarūs teologijos mokslo išdėstymai buvo svarbūs ir naudingi taip pat ir kunigams, "dar ir kaipo nepaprastai vertinga pagalba katekizacinių ir daugelio švenčių pamokslų sakyme" ("Tiesos Kelias" 1932, 556 p.).

Antrojo D. Karo metu (1942-45) vyskupas Romoje atsidėjęs rašė apie kun. Justiną Pranaitį, plačiai paliesdamas jo ginčus su žydais, duodamas krikštytų žydų sąrašus ir t.t. Viso yra 5 tomai (2118 p. Prie to rūpestingiausiai surankioti šaltiniai: Pranaičio dienynas (1902-1916 m.), 268 jo laiškai ir 133 atvirlaiškiai, fotografijų albumas, gausus vysk. Būčio susirašinėjimas Pranaičio biografijos reikalu ir kita.

Prof. Pr. Dovydaičio 50 metų sukakties proga 1936 m. arkiv. Reinys apskaičiavo, kiek maždaug spausdintų puslapių profesorius iki tol buvo parašęs ir suredagavęs. Vysk. Būčio 60 metų (1891-1951) rašto darbams to padaryti neįstengiame, nes bet kokie skaičiai nepasakys tikslių duomenų. Visą tą lygiai šešių dešimtmečių plunksnos darbą peržvelgus, kyla didelis nusi-

stebėjimas, kada gi jis turėjo ir laiko tiek daug rašyti, nes jis ilgai buvo marijonų generolas, rytų apeigų vyskupas, reiškėsi visuomeninėje lietuvių veikloje.

7. *Marijos garbei*

Atvykus į Friburgą marijampoliečiui kun. J. Matulevičiui, tarp Friburgo studentų kunigų būdavo pakalbama, jog reikia atgaivinti visai išnykstančius Marijampolės marijonus. Būdamas Petrapilio Akademijos profesorium, šviesusis J Matulevičius dar labiau užsidegė tuo sumanymu Jis pritraukė ištikimą bičiulį prof. Būčį. Akivaizdoje paskutinio "baltojo tėvelio", marijonų generolo kun. V. Senkaus (†1911. IV. 10), Būčys 1909. VIII. 27 tapo slapta atnaujintos marijonų vienuolijos nariu. Tuoj atliko jis novicijatą, ir pirmieji trys marijonai (Matulevičius, Būčys, Totoraitis) istoriškoje Gelgaudiškio kapituloje (1911. VII. 27) nauju generolu išrinko J. Matulevičių. Kai jis staiga Kaune mirė (1927. I. 27), autoritetu vyriausias liko prof. Būčys. Jis buvo tuoj (1927. VII. 12) išrinktas įpėdiniu, turėjo išvykti Romon (1928. V). Pusseptintų metų ėjo jis generolo pareigas. Vienuolija augo ir stiprėjo. Jos narių skaičius tada pakilo iki 431, namų įsikūrė 18. Pačioje Lietuvoje, neskaitant Lenkijos ir Amerikos provincijų, be centrinio Marijampolės namo, susikūrė nauji marijonų židiniai Žem. Kalvarijoje, Panevėžyje, Ukmergėje. Įšventintas rytų apeigų vyskupu, Būčys gavo naujų uždavinių, ir 1933 metų kapituloje marijonai turėjo išsirinkti kitą generolą — kun. A. Cikoto. 1939 m. visuotinėje kapituloje Romoje jis vėl buvo išrinktas generolu. Prieš pat II Did. Karą rudeniop paskutinį kartą vyskupas bematė Lietuvą. Marijonų klierikams Žem. Kalvarijoje davė aštuonių dienų rekolekcijas, pašventino Panevėžyje novicijatą ir naujai pastatytą bažnyčią ir per Kauną grįžo Romon (1939. VIII. 25).

Įprastu sau rūpestingumu ėjo generolo pareigas beveik 12 metų, nes 1945 m. negalint sukviesti visuotinės kapitulos, Vienuolių Kongregacija tas pareigas jam pratęsė nenustatytam laikui. Tačiau amžius diktavo savo. Stiprus apkurtimas (vyskupas galėjo šiek tiek girdėti tik su specialiu ausies aparatu) trukdė eiti pareigas, kuriose jis visada norėjo būti labai sąžiningas, ir 1951 m. pavasarį marijonų generolas iš pareigų atsisakė. 1951. IX. 17 Vienuolių Kongregacija, pirma padarius anketinį apklausimą, paskyrė naują vadovybę ir naują vysk. Būčio įpėdinį — kun. Vl. Mročeką.

Būčys yra išbuvęs marijonų generolu beveik 18 metų. Kiek daug jis yra atlikęs administracinio darbo, kiek daug rūpesčio padėjęs per paskutines tris kanoniškas vizitacijas po visus pasaulio marijonų (išskyrus Lietuvą, Latviją, Lenkiją) namus (1931, 1940, 1946, 1949), galima būtų maždaug apčiuopti, pasiskaičius jo plačius pranešimus. Ypačiai senelį marijonų generolą prislėgė Lietuvos ir kitų provincijų likimas po komunistų jungu. Daug takto ir švelnaus supratimo reikėdavo rodyti daugiatautėje vienuolijoje (lietuviai, lenkai, gudai, latviai, amerikiečiai, rusai), kai naujose tautinėse valstybėse nacionaliniai skirtumai ėmė vaidinti svarbų vaidmenį. Visą laiką darbštusis vyskupas budėjo, kad būtų išlaikyta broliška meilė, kurioje yra vienuolijos stiprybė.

Reikėtų tikrai labai atsidėjus paieškoti kito tokio lietuvio, kuris tiek daug būtų keliavęs. Išskyrus Aziją, jei neskaityti Ceilono, vyskupas buvo įkėlęs koją į visus kontinentus. Kaip nuolatinis Tarpt. Eucharistiniams Kongresams Komiteto narys, jis keturis kartus dalyvavo tokiuose Kongresuose. 1928 m. jis buvo Sydnejuje ir atliko kelionę: Neapolis - Suezas - Ceilonas - Sydnejus - Havajų salos - Los Angeles - Čikaga - New Yorkas - Neapolis. 1930 m. jis buvo Kongrese Kartagenoje (Š. Afrikoje), 1932 — Airijos Dubline. Dešimtį kartų vyskupas buvo Š. Amerikoje. Du kartu iš Š. Amerikos skrido lėktuvu į Pietų Ameriką. Paskutinį savo skridimą lėktuvu senelis vyskupas atliko 1949 m., turėdamas jau 77 metus: USA - Argentina - Portugalija - Roma. Didelė dalis tų kelionių buvo marijonų vizitacijos ar važinėjimas rytų katalikų misijų reikalais.

8. *Du dešimtmečiai Rytų Bažnyčios tarnyboje*

Gyvendamas Petrapilyje, prof. Būčys atsidėjęs sekė ir gerai susipažino su stačiatikių gyvenimu. Jis buvo žymių konvertitų nuodėmklausiu. Kaip apologetas, buvo išstudijavęs rusų religinę literatūrą. Kai tik jis atvyko Romon pastoviai gyventi (1928. V), į jį tuoj buvo atkreiptas dėmesys. Veiklusis pop. Pijus XI savo planuose nuo 1928 m. vis labiau puoselėjo mintį ruoštis Rusijos vienybei su Katalikų Bažnyčia. Anuo metu buvo stipriai tikima, kad Rusijos valdovai bolševikai kartą duos šiokios tokios laisvės Bažnyčiai. Nevengta net ir tam tikrų derybų, kuriose Maskvos valdovai davė suprasti, kad Rusijos tikinčiuosius galės aptarnauti tik r u s a i dvasininkai. Visa tai sukėlė sąjūdį atkreipti dėmesį į rusus. O ir tarp rusų emigrantų vis daugiau atsirasdavo konvertitų, todėl ir jų dvasinė globa negalėjo būti pamiršta.

Šalia Rytų Bažnyčios Kongregacijos (kurios patarėju vysk. Būčys buvo iki mirties), pop. XI 1930. IV. 6 įkūrė atskirą Apaštališkąją Komisiją Rusijos Reikalams, priklausančią tiesiogiai popiežiui. Jos pirmininku tapo jėzuitas vysk. d'Herbigny, o Būčys buvo pritrauktas artimu bendradarbiu. Planas buvo didelis ir kilnus. Juk jau nuo 16 amžiaus Katalikų Bažnyčioje buvo žymus skaičius unitų, kurių liturgija yra bizantiška, bažnytiniai rūbai kitokie, mišios laikomos slavų kalba, Komunija dalinama duonos ir vyno pavidalais. Tačiau tai grynai i š o r i n i s skirtumas. Unitai yra tokie pat katalikai, kurių galva yra popiežius.

Sunkią sau naštą ir didelę auką prisiėmė drausmingas vienuolis Būčys. Jis nenorėjo tapti vyskupu ir sakėsi esąs, kaip vienuolis, padaręs

įžadą vengti poaukščių ir garbingų vietų. "Tada d'Herbigny man atsakė, klausdamas, ar aš esu padaręs įžadą neklausyti popiežiaus" (Atsim. 207 p.). Ir taip 1930 m. liepos 6 d. Romos šv. Klemenso bažnyčioje, asistuojant dviem rytų apeigų (graikų ir syrų) vyskupams, Bulgarijos vyskupas Kirilas Kurtevas suteikė Būčiui vyskupo konsekraciją. Pagal rytų paprotį, naujasis vyskupas turėjo pasirinkti naują vardą. Ir taip titulinis Olimpo vyskupas ėmė vadintis Petru-Pranciškum.

Įtrauktas į naują darbą, vysk. Būčys visada mėgęs kurti didelius planus, bus pasiūlęs Rusijos komisijai ir Lietuvos stačiatikių atvertimo planą, pagal kurį arkiv. Pr. Karevičius turėjo būti paskirtas Lietuvos rytų apeigų arkivyskupu su katedra Kaune, Igulos bažnyčioje. Senelis arkiv. Karevičius pakluso gautajam patvarkymui ir buvo išvykęs Jugoslavijon prie Zagrebo mokytis rytų apeigų. Tik griežtas Lietuvos marijonų reagavimas prieš tokius nerealius ir neįvykdomus planus ark. Karevičių paliko ramybėje.

Būtų platus klausimas nušviesti visą vysk. Būčio veiklą toje srityje. Vos pramokęs slaviškų apeigų, jis tuojau porai mėnesių buvo išsiųstas vizituoti įvairių rusų emigrantų kolonijų, plačiai išsimėčiusių Prancūzijoje, Belgijoje, Liuksemburge, Vokietijoje, Čekoslovakijoje, Jugoslavijoj. Nuoširdžiai kritiškai naujasis rytų apeigų vyskupas pasisako: "Naudos iš tos kelionės nebuvo. Visur pasirodžiau su aukštu apaštališkojo vizitatoriaus titulu, bet su visai nepatenkinamu rytinių apeigų žinojimu, ir su menku, net menkučiu, asmeniniu autoritetu. Neturėjau nė tarno mano valizoms nešioti. O tų valizų buvo daug: mitrai, pastoralui, asmeninėms reikmenims . . . Juk reikėjo zokristiją su savim vežioti .. ." (Atsim. 208 p.).

Toliau dėmesys buvo nukreiptas į Amerikos rusus. Jau 1931 m., kai vysk. Būčys ten vizitavo marijonus, ir kitais metais, jau Popiežiaus Komisijos Rusijai pavestas, jis vėl veikė apaštališko vizitatoriaus titulu. Šį kartą jis vyko organizuoti katalikų misijų tarp emigrantų rusų. Romon grįžęs įteikė 90 puslapių raportą (su 14 priedų). Atlikęs generalinę marijonų kapitulą (1933. VI. 23), kurioje vėl buvo renkamas marijonų generolu, bet popiežiui jo išrinkimo netvirtinus, perdavęs generolo pareigas kun. A. Cikotai, jis 1933 m. spalių mėn. vėl išvyko Amerikon baigti tvarkyti katalikų rusų misijos. Išbuvo jis Amerikoje 7 mėnesius, bet grįžęs Romon rado žymiai pasikeitusius nusistatymus. Mat, Amerikos episkopatas kritiškai pažiūrėjo į vysk. Būčio ne visada realius planus bei užsimojimus. Amerikoje vysk. Būčio paveikti keli rusų dvasininkai jį tik išnaudodavo ir nemanė rimtai prisijungti prie Katalikų Bažnyčios. Be abejonės, kas nors apie vysk. Būčio veiklą Amerikoje painformuodavo ir Romą. Čia buvo įsitikinta, kad vysk. Būčio misija yra nepasisekusi. O ir pats vysk. d'Herbigny skaudžiai apvylė gražias popiežiaus viltis. Tada vysk. Būčiui davė suprasti, kad jo misija yra pasibaigusi ir jis galįs grįžti į savo vienuolijos darbo barus. Netekęs toje srityje uždavinių, vysk. Būčys 1934. VI. 27 grįžo Lietuvon ir čia pasiliko iki 1939 m.

Atvykęs Lietuvon, vysk. Būčys ėmė dairytis, kas būtų galima čia padaryti Bažnyčių vienybei. Savo planus, kaip reiktų apaštalauti Lietuvos rusų tarpe, išdėstė Šv. Sostui ir laukė nurodymų. 1934 m. gale, arkiv. Skvirecko kviečiamas, vysk. Būčys iš Marijampolės atvyko Kaunan ir čia Įgulos bažnyčioje pradėjo laikyti pamaldas rytų apeigomis, kol Telšių vysk. Staugaitis pakvietė jį profesoriauti Telšių kunigų seminarijoj. Klebonų prašomas, įvairiose Žemaitijos vietose laikydavo rytų apeigomis pamaldas, sakydavo lietuviškus pamokslus, aiškindavo apeigų įvairumą. Stačiatikių ir sentikių grąžinimo Bažnyčion reikalu nuolat rašinėjo į "Žemaičių Prietelių". Iš jo straipsnių buvo atmušamos brošiūrėlės ir dalinamos ypačiai ten, kur buvo stačiatikių.

Per klebonus vyskupas surinko statistikos ir parašė kruopštų darbą "Rusai stačiatikiai ir sentikiai Lietuvoje" (atsp. iš "Athenaeum" 1936, 72 p.). Iš tos pačios veiklos ėjo ir lotyniškas straipsnis "Tiesos Kelyje" (1936) apie sentikių krikšto galiojimą. Mat, kai kur norėta katalikais tampančius sentikius perkrikštyti.

1937 m. Rytų Bažnyčios Kongregacija paskyrė vysk. Būčį naujai įsteigtos misijos rusams Lietuvoje pirmininku. Grįžęs iš Telšių Kaunan, jis laikydavo Įgulos bažnyčioje pamaldas, organizavo apologetinius pasikalbėjimus, apaštalavo šeimose. Vyskupas dirbo, ką galėjo, nors jo padėjėjai, atsiųsti iš kitur, buvo silpni, kol pagaliau, vėl išrinktas generolu, 1939 m. grįžo Romon.

Čia jo veikla rytų apeigose sumažėjo. Tiesa, vyskupas rūpestingai auklėjo kelis jaunus marijonus rytų apeigose. Marijonai anksčiau turėjo rytų apeigų misiją Harbine. Rytų apeigų namas susikūrė ir Londone. Šie namai buvo ypatingoje vysk. Būčio globoje. Besirūpindamas, kad rytų apeigų kunigai neliktų be atitinkamų kasdieninių maldų (lotyniško brevijoriaus jie nekalba), vyskupas ištyrinėjo rusišką ražančių, vad. "čiotki". Apie tai jis parašė Rytų Bažnyčios Kongregacijai nuodugnią studiją (1942). Kongregacija po to įpareigojo katalikus rytų apeigų kunigus jį vartoti brevijoriaus vietoje.

"Šiaip mano veikla rytų apeigose Romoje sutelpa į tai, kad nueinu į Capella Pontificia, rusiškais rūbais apsirengęs" (Atsim. 214. p.).

Ne šiai temai priklauso aiškinti klausimą, kodėl žymusis Pijaus XI sumanymas nesisekė. Įjungtas į tą naują Bažnyčios planą, vyskupas pakluso, dirbo atsidėjęs ir nuoširdžiai. Tas darbas tačiau, ypačiai Lietuvoje, atrodė ankstyvas, be pasisekimo, nerealus. Tai matė Lietuvos vyskupai. Tai, berods, jautė aiškiai ir pats vysk. Būčys. Su vienuoliškai krikščionišku kantrumu vyskupas tiesiog herojiškai pakėlė jo išjungimą

Vysk. Petro Pranciškaus Būčio paskutinė nuotrauka

iš kitados tokio didelio plano. Bet skaudžių nuosėdų sielos gelmėse pasiliko iki amžiaus pabaigos.

Įdomiai jis pasakoja, kaip jo namiškiai reagavo į jo tapimą rytų apeigų vyskupu. Teta jam su ašaromis pasakiusi: "Sugadino mūsų kunigėlį". O viena jo sesuo iš viso "nenorėjo tokio mano episkopato pripažinti". Lietuviškoji šviesuomenė stipriai jautė, kad vysk. Būčys, akivaizdoje nenusisekusio plano, yra padaręs didelę auką.

Beapaštalaudamas tarp svetimųjų, bevadovaudamas marijonams ir, lyg tas Odisėjas, bevažinėdamas po tolimus kraštus, Būčys tačiau niekad nenutolo nuo lietuviškų reikalų.

9. *Lietuviškai visuomeniškuose arimuose*

Iš namų Pašešupio vaikas jau išėjo pratrintomis akimis. Skaitė jis gotiškomis raidėmis Prūsų lietuvių laikraščius. Jis dar puikiai prisimena, kokį įspūdį padarė namiškiams pirmasis numeris "Aušros", kurioje ir raidės "buvo tokios kaip maldaknygėse" ("Tėvynės Sargas" 1947, Nr. 1, 3 p.). Tais metais (1883) jis stojo į gimnaziją. O joje lietuviams iš tolo švietė P. Kriaučiūno įtaka, nors Būčio lietuvių kalbos mokytoju buvo ne jis, o J. Jasiulaitis ir kiti. Vyskupas laikė Dr. K. Griniaus nuopelnu, kad tas "Atsiminimuose ir mintyse" surado pagaliau tinkamą Kriaučiūnui vietą, nors šiaip dėl tų "Atsiminimų" Būčys turėjo daug ką pasakyti ir parašė ilgą atitaisymų-papildymų straipsnį: "Kunigų lietuviškumas ir bedievybė Lietuvoje" ("Tėv. Sargas", 1949, Nr. 1 (5), 22-45 p.). Beatitaisinėdamas tačiau vyskupas vėl pats kai kur suklydo. Tai davė pagrindo prof. Vacl. Biržiškai atsiųsti jam keliolikos puslapių laišką papildymų-pataisų. Tas pastabas senelis labai dėmesingai ir pagarbiai priėmė.

Seminarijoje Būčys greitai pasireiškė aktyviu lietuviu. Įsijungė jis į esamą kuopelę. Pats mokėsi ir vėliau kitus mokė jablonskinės "statrašos". Organizavo slaptą lietuvišką bibliotekėlę ir buvo jos vedėju. Tą savo veikimą geroka dalimi jis yra aprašęs savo jaunų dienų prisiminimuose ("Tėvynės Sargas", 1947, Nr. 1, 2-7 p.).

1893 m. vasarą Šilgalių klierikas buvo vienas iš iniciatorių naujam laikraščiui organizuoti. Seiniškiams, t. y. suvalkiečiams "Apžvalgos" gramatika (jos kalba) atrodžiusi "lyg supelėjusi" (ten pat, 3 p.). Petrapilio Akademijos Dubinskas, nuo Seinų klierikų Būčys susitiko tada Vilniuje ir Kauno klierikus. Šitaip trijų Lietuvos seminarijų atstovai tarėsi naujo katalikiško laikraščio leidimo reikalu. Bet sumanymas tebuvo įgyvendintas tik už poros metų, kai vienas Kauno seminariją baigusių kunigų įsikūrė arti sienos ((J. Tumas). Taip gimė "Tėvynės Sargas".

Mokėdamas vykusiai maskuotis prieš viršininkus, Būčys išvengė Miluko likimo. Jis nebuvo pašalintas už lietuvybę, nors tas pavojus iškilo prieš pat pabaigą ("Tėv. Sargas", 1949, Nr. 1, 35 p.). Akademijoje, tiesa, jis išgyveno žandarų kratą (ji buvo visoje Akademijoje) ir tardymą už lietuviškus reikalus, tačiau nuo rusų nukentėti jam niekada neteko, nors Suvalkijos pabaisa Vonsiackis darė "vizitą" jam tėviškėje.

Studentaudamas jis įsijungė į 30-ties lietuvių būrelį, kurie buvo įsipareigoję bendradarbiauti "Tėvynės Sarge". Friburge Būčys dalyvavo lietuvių draugijoje "Rūtoje". Prof. J. Totoraitis tą jo veiklą smulkiai atžymi ("Tiesos Kelias", 1927, 18-20 p.). Friburgo universitete, žinoma, buvo ir lenkų organizacija, kuri rengė šventes, susirinkimus ir kviesdavo lietuvius. Lenkai lietuvių separatizmu buvo nepatenkinti. Per kun. Skirmuntą įskųsti Seinų vyskupui Baranauskui, Būčio vardu jie gavo įspėjimą raštu—laikytis išvien su lenkais (Atsim. 139 p.).

Veikliu kovotoju už lietuvybę, tokiu pirmuoju ledlaužiu, kaip Tumas ar Jakštas, Būčys neturėjo progos būti. Neturėjo jis tuo klausimu nė tokios aiškios programos, kaip aniedu. Tad jakš-

tiško turinio knygutės kaip "Glos Litwinow" (į lenkus) Būčys niekada nerašė. Jis tai nedarė ne dėl to, kad būtų didžiųjų lietuvybės pijonierių mintims nepritaręs. Būdamas labai švelnaus būdo (Švelnabūčio anūkas!), jis visada stengėsi sugyventi su įvairių tautybių žmonėmis. Be to, nebuvo linkęs veltis į tautiškai-politinius ginčus. Iš kitos pusės, daugybė visokių jo pareigų taip jį buvo absorbavę (žiūr. "Tiesos Kelias", 1927, 20 p.), kad Būčys pristigdavo laiko. Jeigu Tumas visą savo gyvenimą, šalia altoriaus, atsidėjo tik lietuviškajai veiklai, tai Būčys, profesoriaudamas Akademijoje, ir vėliau, vis išeidavo veikti plačiau: jis kapelionaudavo, apaštalaudavo ir tarp lenkų, ir tarp rusų, aiškindavo priekaištus, tarp slaptų, katalikais virtusių, rusų dėstydavo tikėjimo klausimus, su savo paskaitomis patekdavo ir į mokslines draugijas ("Tiesos Kelias" 1927, 20 p.). Savo veikimą nelietuviškoje visuomenėje jis paveldėjo iš kun. J. Pranaičio. Tokios pat rūšies darbą dirbo jis ir tarp lietuvių, ir būdavo jų organizacijų aktyvus narys: 1902 m. jis įsirašė į "Labdaringąją Lietuvių ir Žemaičių Draugiją". Tapo jis nariu ir "Lietuvių Savišalpos Draugijos".

"Prel. A. Dambaruskas daug kartų mane barė, kad nieko nerašau lietuvių spaudai. O aš nebegalėjau". (Atsim. 180 p.). Tačiau iš tiesų prof. Būčys rašinėjo. Štai jis daug sielojosi ir rašė tada apie ką tik mirusį prof. K. Jaunių, kurio gyvenimą iš arti sekė ("Draugija" 1908, Nr. 16, 60 p.; "Viltis" 1908, Nr. 57; "Šaltinis" 1908, Nr. 10; "Vadovas" 1909, t. IV., Nr. 15). Be kitko, Būčys rūpinosi ir jauno kalbininko K. Būgos šelpimu.

Lyginant vysk. Būčio veikimą lietuvybės srityje su kitais jo amžininkais, reikia nepamiršti vienos svarbios aplinkybės. Užbaigęs trumpą vikaravimą Slavikuose ir 4 mėnesius profesoriavęs Seinuose, jis beveik 40 metų vis leido svetur. Lietuvoje jis buvo tik 1922-28 ir 1934-39 m. Ir jeigu suskaityti jo beveik 80 metų amžiaus (trūko tik 300 dienų iki jubiliejaus!) visus išgyventus metus, tai nuo išvykimo į Friburgą (1899), trys ketvirtadaliai laiko vis buvo praleisti ne tėvynėje. Tokiu būdu jis nors ir netapo pirmojo plano lietuvybės veikėju, betgi visada išliko Lietuvos "ambasadorium", jos atstovu kituose kraštuose. Jei mes jį lygintume su vysk. Pr. Karevičium, tai vysk. Būčys galėjo šiam pavydėti lietuviškosios romantikos. Štai Žemaičių vyskupas grąžina lietuvių kalbai teises savo vyskupijoje (nuo 1914 m.). I Did. Karo metu Lietuvos Tarybos reikalu jis aplanko vokiečių politikus Erzbergerį, grafą Hertlingą, karo vadus Hindenburgą ir Liudendorfą (žiūr. "Naujoji Romuva" 1931, Nr. 45-46; "Tiesos Kelias" 1931, 690 p.). Aktyviai dalyvauja jis kuriantis Lietuvai, saikdina pirmuosius pulkus, prisideda prie Steigiamojo Seimo atidarymo, šventina naujai įkurtą Karo Mokyklą ir t.t. Tuo pat metu prof. Būčiui tenka redaguoti "Draugas", vesti polemika su kairiąja spauda.

Kur tik jis tačiau prie lietuviško darbo galėdavo pritapti, jam būdavo uolus ir ištikimas. Nuo Petrapilio lietuvių visuomenės išrinktas į Did. Vilniaus Seimą (1905. XII), jis pateko į prezidiumą, ir taip atstovavo krikščionims demokratams, prie kurių programos sudarymo buvo gana aktyviai prisidėjęs. Programos projektas buvo paskelbtas "Draugijoje" (1907, Nr. 1, 68-80 p.). Pirmininkauti Did. Vilniaus Seime Būčiui neteko nė viename posėdyje, nes kiti uoliai veržėsi į vadovavimą. Jis tik prisidėjo prie rezoliucijų sušvelninimo. Rašydamas savo atsiminimus apie tą Seimą "Tėvynės Sarge" (1948, Nr. 4, 255 p.), Būčys, be kitko, pasakoja, kaip kun. Stakelė jam iš salės sušukęs: ". . . lenkams parsidavęs!"

Prof. Būčio kelionė iš Rusijos Amerikon (1916) buvo numatyta panaudoti ir lietuviškiems reikalams. Martynas Yčas planavo kelionės tikslus. Iš Liet. Centrinio Komiteto gavo jis 70,000 rublių tam reikalui, ir per Skandinaviją-Angliją-Prancūziją Būčys pasileido Romon. Nenorėdamas tiek daug pinigų imti su savim, pasiuntė juos į Banco d'Italia. Bet Romoje jų nesisekė atgauti, matyt, dėl rusų atstovybės Romoje intervencijos (Atsim. 195 p.). Dėl priešingų monsinjoro Skirmunto žygių, nepasisekė profesoriui išgauti iš popiežiaus leidimo atskirai Lietuvių Dienai. Tai paskui išgavo veiklus prel. Olšauskas. Kun. Dr. V. Bartuška, kuris ironizuodamas pamini Būčio pastangas, negailestingai prideda: "Ir prof. Būčys, anot įduoto Šv. Tėvui pral. Olšausko rašto žodžių, "verkdamas apleido Romą", savo misijos neatlikęs nei Ryme, nei Tautos Taryboje" (Liet. nepriklausomybės kryžiaus keliais, 104 p.).

Vyskupas gyvenime nuo lenkų patyrė daug nuoskaudų. Tikybų Departamentui Petrapilyje vieno aukščiau norinčio pakilti lenkų profesoriaus jis, tada einąs rektoriaus pareigas, buvo skundžiamas, kad rusų kalbos rašto egzaminas Akademijoje daromas su "falšu". Net iki Romos nuskambėjo reikalas, kai jis vizituojančiam Akademiją rusų archirėjui pabučiavo ranką (rusų stačiatikių dvasiškijos šventimai yra tikri). Netrūko šmeižtų ir grynai asmeniškos rūšies. Lenkai vyskupai nepasiūlė jo, lietuvio, į rektorius. Tačiau Būčys tokias skriaudas vienuoliškai kantriai nešdavo. Santykiuose su lenkais jis visada reikšdavo nuosaikią pažiūrą, nors ir jis, pav., aštrų konfliktą dėl Vilniaus taip pat pergyveno kaip skriaudą ("Židinys", 1934, Nr. 7, 8 p.). Rusiškai lenkiškose mokyklose auklėtas, girdėjęs dar Friburge vysk. Baranausko pabarimus, jis paklusdavo autoritetingiems aukštų dignitorių nusistatymams. Tad, nespręsdamas lietuvių lenkų santykių iš esmės, jis buvo gero su jais sugyvenimo šalininkas. Būdamas ilgametis marijonų generolas, ypačiai turėjo rodytis objektyvus.

Tas uolumas būti teisingu ir bešališku, berods, išvirsdavo kartais į artimesnį kaimynų globojimą. Tokiais atvejais rasti vidurio kelią būdavo nelengva. Gyvenant skirtingų tautų vienuoliams po vienu stogu, prisieidavo generolui dalyvauti įvairių tautų marijonų tautinėse šventėse, iškilmių progomis pasveikinti. Generolas juk buvo galva mišrios vienuolijos. Reikėdavo, pav., vizituoti ir lenkų vienuolynus. Šitaip jame atsirado labai gerbtina dorybė — plataus masto tolerancija kitų tautų atžvilgiu. Jis, pav., užjautė ir gudų tautinėms aspiracijoms.

Jeigu vysk. Būčiui ir neteko, kaip Karevičiui, dalyvauti prie naujai atsistatančios Lietuvos lopšio tėvynėje, tai jis buvo joje labai aktyvus, kada buvo organizuojamas aukštasis mokslas. 1922-28 Lietuvoje jis paliko tas pats uolus visuomenininkas, kokį aptinkame Seinuose, Friburge, Petrapilyje, Amerikoje. Organizavo jis K. V. C., laikė paskaitas, rašė straipsnius. Keletą metų nebuvęs, grįžo jis vėl į savo kraštą 1934 m., pagaliau atitrūkęs nuo Lietuvai svetimesnių ir tolimesnių reikalų. Tuoj panorėjo jis savo tautoje sučiupti kultūrinio moralinio gyvenimo pulsą. Labai sielodamasis Lietuvos doroviniu likimu, per "Mūsų Laikraštį" paleido "moralinę anketą". Iš jos vėliau sėmėsi sau medžiagos. Ta tema kalbėjo "Pastoracijos kursuose" ir ja rašė ("Tiesos Kelias" 1934, 557 p.).

Iki pat paskučiausių dienų jis sielojosi Lietuvos reikalais. Visada buvo autoritetingas mokytojas, kurio gilus žodis iki pat jo paskutinių valandų pagarbiai būdavo išklausomas pas jį apsilankiusių lietuvių. Ir kaip širdin smigo jo įspūdingas pamokslas, pasakytas pernai Romos lietuviams per Tautos šventę (IX. 8). O to pamokslo pagrindinė mintis buvo paimta iš giesmės "Dievas mūsų prieglauda ir stiprybė", kurią per jo laikomas mišias turėjo lietuviai giedoti. "Mums likosi tik vienintelė prieglauda ir stiprybė — Dievas".

10. Charakteristika ir paskutinės dienos

Pagarba didžiajam velioniui sukelia abejonių, ar iš viso, dar neturint laiko perspektyvos, galima drįsti čia charakterizuoti jo gyvenimą. Tačiau ji tikrai nesumažės, jei kuriam nors iš skaitytojų ir pasirodytų, kad šitą skyrelį be reikalo rašėme.

Iš to, kas buvo pasakyta, jau yra išryškėjusios kai kurios vyskupo būdo ypatybės: darbštumas, rūpestingumas, tolerancija, atsidėjimas pasiimtam darbui. Tai buvo tikėjimo gynėjas, apologetas visa širdimi, jakštiškai dovydaitiško tipo enciklopedistas. Tosios kartos jis buvo paskutinis mohikanas. Nesiekė Būčys tapti anokiu užsidariusiu teologu mokslininku, išsirausiusiu gilų specialybės šulinį, kuriame lemta vienam trokšti. Gyvenimas mėtė jį į visokius vandenis, ir jis plaukė, kaip tik sugebėdamas, pradedant vikaru, profesorium, redaktorium, baigiant vyskupu ir vienuolių generolu. Dievo duotosios prigimtosios dovanos: gilus protas, puiki atmintis, gera sveikata padarė iš jo produktingą mokslininką. Gilus tikėjimas, pamaldumas, vienuoliškas nuolankumas ir paprastumas iškėlė jį iki Apaštalų įpėdinio — vyskupo. Žmogaus meilė, mandagumas išugdė plataus masto tolerantą. O Zanavykų žemė davė tikrą savo sūnų su visais ano krašto savumais: patriotiškumu, užsispyrimu, ištverme ir savo vertės pajautimu.

Iš arti eilę metų sekęs jo gyvenimą, kun. Dr. J. Vaišnora, M.I.C., gražiai pažymi: "Iškilęs Bažnyčios hierarchijoj į vyskupo laipsnį, savo vienuolijoj į vyr. vadovus, savo tautoj į garbingo patriarcho amžių, jis vis dėlto nenutrūko nuo kasdieninio gyvenimo. Jis sekė spaudą ir puikiai orientavosi bėgamuosiuose gyvenimo klausimuose, darė teisingas, kartais gana toli numatančias išvadas, nusakė ateities galimybes". ("Aidai", 1949, Nr. 25, 151 p.).

Jei tačiau žodžio ir rašto tarnyboje Būčys buvo vienas iš pačių didžiausių lietuvių, tai vis tik jo kontaktai su realiu gyvenimu buvo mažiau sėkmingi. Prisiimtas pareigas jis nešdavo su dideliu atsakomybės pajautimu, tačiau kai reikėdavo keisti taktika, ar veikimo būdas, jis to nepadarydavo ir tol kankindavosi, kol galutinai įsitikindavo, kad jau toliau eiti nebegalima. Dėl savo gero būdo jis buvo linkęs iš karto ir kiekvieną kitą laikyti geru, greitai pasitikėti svetimu, nepažįstamu žmogumi. Iš to einąs žmonių nepažinimas ir nemokėjimas pasirinkti tinkamų bendradarbių darė jam sunkenybių visą gyvenimą. Ypač tai skaudžiai atsiliepė, kai jis organizavo rytų katalikų misijas Amerikoje tarp rusų emigrantų, ar kai apaštalavo Lietuvoje po 1934 m. Žmonės išnaudodavo jo gerumą, ir tie, kuriais jis bandydavo remtis, skaudžiai jį apvildavo.

Teorijoje jis turėjo daug ir gražių planų. Kontaktai su realybe tačiau dažnai juos nublankindavo. Iš čia suprantama, kodėl Būčiui nesisekdavo administraciniai reikalai. Tai krito jau į akis tada, kai jis išėjo Akademijoje į prorektorius. Studentai sakydavo: "Professor fein, Administrator kein". Prof. B. Česnys savo atsiminimuose pasakoja, kad iš dėstytojams natūraliai pasitaikančių nesusipratimų su savo auditorija jis "darydavo per toli einančias išvadas ir keldavo net savo dimisijos klausimą" ("Tiesos Kelias", 1927, 25 p.).

Daugelyje dalykų nesimatė realaus gyvenimo įžvelgimo. Tai galima aiškinti jo dideliu teoretiniu išsilavinimu, atitrauktu deduktyviu gyvenimo klausimų svarstymu. Nežiūrėdamas, kokios yra faktinos gyvenimo aplinkybės, jis tik iš principų deduktyviu būdu nusileisdavo į gyvenimo praktiką. Šitaip klausimus statant, dažnai, praktiškame reikalų sprendime, jis pats kankindavosi ir kankindavo kitus. Jausdamas savo gilų intelektą ir gausų žinojimą, Būčys dažnai užsispirdavo savo profesoriškai moksliškuose mintijimuose ir, kai kiti pareikšdavo kitokių pažiūrų, reikalaudavo gilių motyvų-argumentų, kurie nusvertų jo turimuosius. Tai kilo ne iš blo-

gos valios, bet iš švento įsitikinimo. O apologetikos profesoriaus bet kuo neįtikinsi. Įsitikinęs, jog jo pusėje yra tiesa, kai pajusdavo, kad kiti turi kitokią nuomonę, imdavo manyti, kad tie kiti yra ne jo argumentų, bet jo asmens priešai. Ypačiai į senatvę, vis labiau atitrūkdamas nuo gyvenimo tikrovės, jei kas bandydavo kalbėti prieš jo argumentaciją, arba nušviesti klausimą iš kitos pusės, senelis paimdavo tai į širdį manydamas, kad kalbama prieš jį. Tokių kompleksų, kad esama prieš jį visur nusistatymo, pasitaikydavo dažnai. Kai kartą per klaidą neįspėtas, Velykų sekmadienį nuvykęs kalbėti per Vatikano radiją, rado dėl šventės radijofoną uždarytą, buvo nesugriaunamai įsitikinęs, kad Vatikano radijo vadovybė yra prieš jį nusistačiusi. Jis buvo įsikalęs, kad kai kieno sutrukdytas jo planuotas pasiaukojimas Švč. Marijos širdžiai (1939) užnešė tėvynės didžiąsias nelaimes.

Tai vis smulkūs dalykėliai iš kasdieninės pilkumos, kurie tačiau netemdo šviesios asmenybės. Juk iš kitos pusės kiekvienam imponuodavo, kaip tas dvasios aristokratas ir taurus džentelmenas santykiaudavo su žmogum, su svečiu. Svečią jis tuojau užkariaudavo. Kas tik į jį turėdavo reikalo, visada maloniai priimdavo. Nesvarbu, ar jis pats užimtas, ar ne, bet viską dėdavo į šalį, ir dažną lankytoją vaišindavo kava. Jeigu kas jam padarė vizitą, tai — tikras dalykas — bus tuoj revizituotas. Romos geležinkelio stotyje vyskupas nuolat labai rūpestingai pasitikdavo ir išlydėdavo ne tik daug jaunesnius už save dignitorius, bet ir šiaip kunigus, Amerikos lietuvius, draugus.

Tiesa, velionis nuo seno buvo pratęs gerbti tituluotus ir valdžios žmones daugiau, negu jo postas ir amžius to reikalaudavo. Kartais toji teikiama pagarba iš šono atrodydavo jau lyg pataikavimas, kai, pav., koks "ekscelencijos" ar kitas aukštas titulas iš jo lūpų nukrisdavo ir tiems, kuriems jis nepriklausė. Tai gal plaukė iš jo noro labiau pagerbti tą žmogų, kuris turi iš aukščiau autoritetingą pavedimą.

Išėjo Būčys į šviesius vyrus iš paprasto kaimo berniuko, kuris vasaromis karves ganydavo, žiemomis ant Šešupės ledo su vaikais iš Prūsų lupdavosi, kuris ir spragilą kilnojo, ir dalgę pustė . . . Nuoširdžiai prisipažino jis turėjęs įvairių ydų, kurios net mokslui trukdė. Kiekvienam vėliau turėjo tačiau nepaprastai imponuoti, kaip šitas vaikinas išsiauklėjo, kaip jis susitvarkė; ir kūnas jam taip pakluso, kad tas aštuntą dešimtį bebaigiąs senelis koplyčioje klūpodavo kaip žvakė, keldavosi prieš 5 val. ryto, o po pietų niekada nepriguldavo, nors tai Italijoje laikoma būtina. Savo gyvenime labai kuklus ir santūrus, senatvėje neragaująs nė lašelio vyno, ir savo kambaryje visus apyvokos ir rašomojo stalo daiktelius turėjo kuo paprasčiausius. Jis tenkinosi kuo mažiausiu, buvo iki smulkmeniškumo pavyzdingas ir neturtingas vienuolis. Likosi jame tiktai zanavykiškai žemaitiško užsispyrimo, kitais nepasitikėjimo. Dėl to mėgdavo sprendimus daryti vienas, už pasekmes atsakomybę pasiimdamas sau.

Šviesus yra vyskupo bruožas, kai jis, nors 1945 m. paskirtas marijonų generolu neterminuotam laikui, 1951 m. pavasarį pats atsisakė iš pareigų. Jis jautė didėjantį kurtumą, stiprėjančią senatvę, vis didesnę negalę. Būčys pavedė Vienuolių Kongregacijai išspręsti naujos vadovybės sudarymą. O ši anketiniu būdu (nešaukus visuotinės kapituls) pravedė balsavimus ir šitaip paskyrė marijonų viennuolijos generolą bei jo tarybą.

Taip jau yra: kai žmogus, ilgus metus kuriose nors pareigose buvęs, iš jų pasitraukia, tai jis greit traukiasi ir iš gyvenimo. Valios ir didelė jėgų įtampa iki aukščiausio laipsnio palaikė vysk. Būčio sveikatą. Tad iš pareigų atsisakius, savaime turėjo ateiti krizė, nes organizmas jau buvo išsisėmęs, susidėvėjęs. Kai patyrė, kad jau yra paskirtas naujas įpėdinis, senelis vyskupas galėjo pasakyti Simeono žodžiais: "Dabar atleisi, Viešpatie, savo tarną". Rugsėjo 19 d. vakarą sunegalavo. Iš karto manyta, kad tai yra paprastas nuovargis, kuris jau kai kada pasikartodavo, ir vyskupas turėjo kokią dieną praleisti lovoje. Rugsėjo 28 d. ryte atėjęs koplyčion laikyti mišių, apalpo. Atgavęs sąmonę, priėmė Vijatiką ir Paskutinį Patepimą. Pakviestas gydytojas konstatavo stiprios sklerozės pasėkoje prasidedantį kraujo išsiliejimą smegenyse. Sukviestas gydytojų konsilijumas konstatavo tą patį. Lovoje gulėdamas, pagal Vienuolių Kongregacijos patvarkymą, perskaitė naujos vadovybės paskyrimo dekretą ir prisaikdino jos narius. Popiežius, painformuotas apie vyskupo ligą, atsiuntė telegrama specialų apaštališkąjį palaiminimą. Tai ligonį labai sujaudino, ir jis vis rūpinosi, kaip čia tinkamai popiežiui padėkojus už tokią malonę ir prielankumą. Nors po poros savaičių rūpestingos priežiūros ir vaistų vartojimo velionis kiek atsigavo, vėl pradėjo vaikščioti, laikyti mišias, tačiau buvo matyti, kad jau nebegrįš į tai, kuo yra buvęs. Gydytojas įspėjo, kad katastrofa gali ateiti labai netikėtai.

Vyskupas to dar nejautė. Tvarkėsi, planavo, rašė laiškus, ruošėsi gyvenimui, kaip paprastas vienuolis. Velionis tvarkė savo rankraščius, perdavinėjo įpėdiniui raštus ir pareigas. Spalių 24 d., jausdamasis pakankamai stiprus, pirmą kartą ligoje išėjo iš namų ir automobiliu nuvyko į Rytų Bažnyčios Kongregaciją pristatyti naują generolą ir gauti leidimą laikyti mišias lotynų apeigomis. Mat, rytų apeigų mišios yra visuomet giedotos ir ilgesnės. Vyskupas džiaugėsi, kad tą leidimą gavo, ir vakare su savo pusbroliu kun. Povilaičiu juokavo, kad bent gyvenimo pabaigai pagaliau vėl virs "kataliku". Kun. Povilaitis juokais siūlė nusikirpti barzdą ir padėti po stiklu muziejuje.

Spalių 25 d. rytą įvyko naujas kraujo išsiliejimas smegenyse. Pusiau šeštą valandą prasi-

PAER LAGERKVIST

Gražiausia juk, kai ima temt iš lēto.
O meilē, kiek tik jos danguj sudēta,
Slepias balzganoj šviesoj,
Visą žemę
Ir mus supančioj.

Visur jautrumas. Rankos viską šildē,
Tolius krantus pats Viešpats išdildē.
Arti taip viskas, toli taip viskas — neužmatai.
Viskas, viskas
Žmogui čia paskolyta tiktai.

Dar vienas mano, greit atims man viską,
Netrukus aš visai neteksiu visko:
Ir medžių, žemēs ir dangaus.
Vienas vienas aš keliausiu,
Nepalikęs pēdsakų žmogaus.

TORSO

Tik tu, krūtine, man telikai,
Tik tu kentēt gali,
Pajust skausmo gylį
Ir niekad nesiskųsti.
Pavirto dulkēm lūpos mano,
Šaly nežinomoj trūniję.
Pavirto dulkēm gerklē jau mano,
Kančioj nebegali ji šaukti.
Skeveldrom suskaldyti
Kaulai mano,
Su žvirgždais kely sumaišyti,
Praeivio kojom sumindžiot.

Nekyla mano jau ranka
Pagauti džiaugsmo tuščio,
Pasveikint dieną saulēs,
Laimējimo paimt vainiko.

Nekyla mano jau kakta
Mintim, kaip vyrui dera,
Sutikt likimo.
Nesiveria jau mano akys,
Nežvelgia pasaulin aiškiai,
Neranda vienumoj ramybēs.

Tik tu, krūtine, man telikai.
Vien skausmui tik sužalota
Kalēja mano čia dvasia.
Tik tu, krūtine mano —
Gyvenimo tu paukščio lizdas —
Dar vis tebevirpi,
Nors paukštis jau seniai
Sparnus pakēlē savo.
Tik tu, krūtine, mano,
Tu skausmo gylis, nepaliesta likai.

*
* *

Atējo laiškas man apie vasarojaus laukus,
Serbentų krūmus, vyšnynus mūs.
Atējo laiškas iš mano motinos senos,
Rašytas drebančia ranka jos.

Žodin prie žodžio liūliavo pievos dobilų,
Rugiai pribrendę, lysvēs gēlių
Ir Jis, kurs klosto likimą mūs
Iš metų į metus.

Sodybos šildēsi saulēs kaitroj,
Saugioj mūs Viešpaties globoj,
O žemēs taikai iš aukštai
Skambējo žvangantys varpai.

Sode kvepējo takų ūksmē,
Levendros, vakaro šventa giesmē,
Sekmadienio rimtis šviesi,
Kai ji man rašē laišką šį.

Dienom, naktim skubējo laiškas šis,
Vien tik kad aš — tas tolimas svetys —
Galēčiau sužinot nūnai,
Kas pasilieka amžinai.

Iš švedų kalbos išvertē JUOZAS LINGIS

dējo agonija. Gydytojas jau nieko negalējo padēti. Senelis liko suparaližiuotas, be sąmonēs. Prieš mirtį, kuri atējo 14 val. 15 min., dar kartą buvo gautas iš Vatikano popiežiaus palaiminimas. Taip užgeso tas uolusis Kristaus kareivis, didysis Jo mokslo skydas lietuvių tautoje, tikrasis dvasios karys, šiaipjau vienuolis marijonas. Jo žemiškieji palaikai, kuriuos jis taip norējo parvežti į Lietuvą, ilsisi Romos Verano kapinēse.

Bibliografija: Liet. Enciklop. IV, 892-96 (ten nurodyta ir kita literatūra). *J. Tumo, J. Totoraičio, B. Česnio* str. "Tiesos Kelyje" 1927, Nr. 1, 1-26 p. Bishop Peter Francis Bucys 1934. *J. Vaišnora* — Ecce Sacerdos Magnus, "Aidai" 1949, Nr. 25, 149-151. *J. Stakauskas* — Lietuvių kalbos kelias į Seinų seminariją, "Tiesos Kelias" 1938, *F. B(artk)us* — J. E. vysk. P. Būčys, "Tēvynēs Sargas" t. II, Nr. 2-3, 86-94 p. Paties vysk. Būčio spausdinti atsiminimai "Tēvynēs Sarge"— 1) 1947, Nr. 1, 2-7 p. 2) 1948, Nr. 4, 254-257 p. 3) 1949, Nr. (5), 22-45 p. Nespausdinti jo atsiminimai (I. Ivinskio surašyti) 262 psl. in 4° (mašinēle.

Roma, 1951 m. lapkričio 6 d.

LIETUVOS VALIUTA AMŽIŲ BĒGYJE

JONAS KARYS-KARECKAS

PIRMOJI EPOCHA[1])

Laisvos ir savarankios Lietuvos pinigai iki Vytauto Didžiojo mirties

Iškasenos ir senovēs raštai mums byloja, kad Lietuva savų pinigų (šių laikų prasme) tepasigamino pirmą kartą tik XIV amž. pabaigoje. Iki tol pinigų vietoje mūsų prabočiai vartojo gintarą, brangius kailius, sidabro gabalus bei štangeles ir, spējama, kitokius patvaresnius daiktus. Tačiau svarbiausiomis mokamosiomis priemonēmis viešuose prekybos centruose buvo svetimų kraštų metaliniai pinigai, ēję lietuvių apgyventose žemēse nuo neatmenamų laikų. Iškasenose randama: graikų, arabų, romēnų, Bizantijos ir kitų šalių monetų. Bet ypatingą vaidmenį istoriškosios Lietuvos valiutos vystymosi eigoje suvaidino čekiški grašiai (vēliau gavę Pragos grašių vardą), užplūdę mūsų kraštą nuo pat XIV amž. pradžios.

Čekiškas PRAGOS grašis
(Vaclovo II)

Svetimų pinigų atsiradimo Lietuvoje priežastis glūdi prekyboje. Mūsų žvērių kailiai, gintaras, vaškas ir medus anais laikais visur turējo didelį pasisekimą. Už tas prekes gauta svetima valiuta pasilikdavo daugiausia mūsų krašte; ypač ta dalis, kuri iš pirklių pereidavo savon rinkon ir pasiskirstydavo tarp žmonių.

Apie kailinius ir kitokius primityviškus "pinigus" ir sidabro štangeles čia nekalbēsime. Teišsiaiškinsime tik tas sąvokas, kurios iš tų "pinigų" kilo ir ilgiems laikams pasiliko, ir su kuriomis šiame rašinyje reikēs susidurti. Tos sąvokos yra GRYVINĒ, RUBLIS ir KAPA.

Turtingi Maskvos bajorai bei didikai mēgdavo dēvēti iš brangių kailių susiūdintas apikakles, vadintas "gryvomis" (karčiais). Gryvos dēvējimo būdas ir pats to daikto vardas persimetē Lietuvon. Ilgainiui tas vardas pritapo ir sidabriniam kaklo papuošalui, imtam vadinti "gryvine". Šis kaklo papuošalas, darytas maždaug pastovaus svorio, reikale ējo pinigų funkcijas. Taigi populiari lietuvių tarpe gryvinē (vēlesniais laikais rusiška 10 kapeikų moneta Rusijos okupacijos metu) bus atkeliavusi pas lietuvius iš rusiškųjų žemių. Rublis, kuris pas lietuvius kadaise buvo lygiai gerai prigijęs, yra taip pat rusų padarinys (turint galvoj lietuvių santykius su rusiškais kraštais, tokia įtaka stebētis netenka). Žodį rublis etimologiškai aiškinant, tenka kreiptis į rusų žodį "rubis"— kapoti. Tai buvo piniginis vienetas, nulietas iš tam tikro svorio sidabro. Šį pinigą smulkinant, reikēdavo kapoti (rubit) į šmotus. Be to, mēginant sidabro grynumą taip pat reikēdavo įkirsti kokiu kietu daiktu į šoną. Tokio mēginimo pēdsakų iškastuose rubliuose (kaip ir lietuviškose sidabr. lazdelēse) apsčiai randama. Trečia sąvoka, kapa, jau lietuviškas padaras, kilęs iš žodžio "kapoti". Kapa pirmiausia reiškē tą patį rublį—sidabrinę atitinkamo svorio lazdelę. Vēliau kapa įgavo prasmę kaip tam tikras sudētinis iš šešiasdešimt dalių vienetas. (Dar ir šianiden lietuviai rugiapjūtēs metu pēdus skaičiuoja kapomis, t. y. po šešiasdešimt).

Visos trys sąvokos — gryvinē, rublis ir kapa — galiausiai susibēgo į vieną, tik trejopa prasme, būtent: gryvinē reiškē tam tikrą svorį (apie 191 g), rublis — jau sidabrinę to pat svorio, dažnai taisyklingai nulietą, štangelę (mūsų istorikų "muštiniu" vadinamą), o kapa — 60 grašių, kurių vertē kartu paēmus, atsižvelgiant į esamą juose sidabro kiekį, buvo ta pati kaip ir rublio (arba gryvinēs).

Kapos (muštiniai); ankstyvesniuose jų radiniuose valdžios štampų nēra. Grynas sidabras.

II.

Patys pirmieji Lietuvos kaltiniai metalo pinigai buvo emituojami labai decentralizuotai. Beveik tuo pačiu laiku monetas kaldino: Kijevo

[1]) Autorius senosios Lietuvos valiutą yra nagrinējęs "Naujojoj Romuvoj"

Pirmieji Lietuvos metaliniai pinigai (monetos)

kunigaikštis Vladimiras (Algirdo sūnus), po jo Romanas, Vilniuje Jogaila, (paskui jo vietininkas Skirgaila), Naugardo kunigaikštis Kaributas, Smolensko valdytojas, ir Vytautas (Kaune). Tik Vytautui Gedimino soste įsigalėjus, pinigų emisija ilgainiui buvo suimta į vienas rankas ir centralizuota prie didžiojo kunigaikščio dvaro, Vlniuje.

Visų pirmiausia pasirodė Vladimiro Algirdaičio sidabrinės rusiškais įrašais monetos (fot. 54-65). Jos svėrė apie 0,60 g; gryno sidabro jose randama iki 0,492 g; taigi lydinio praba 0,800. Kaikuriose tų monetų atmainose randamas totorių ženklas "tamga" liudija, jog jos nukaldintos apie 1374-77 m., t. y. tame laikotarpy, kai Vladimiras valdė Kijevą Algirdo su totoriais susitarimu ir mokėjo Aukso Ordai mokesčius. (Totoriai laikėsi keisto papročio: bent mažiausiai politiškai susirišęs su jais kraštas, mokėjęs jiems mokesčius, turėjo savo piniguose įkaldinti ir jų ženklą; be "tamgos" pinigų totoriai neėmė. Būdinga to dalyko iliustracija: dieną prieš Vorkslos mūšį (1399) totorių karvedys Edigiejus, numatydamas laimėjimą, rašė Vytautui: "Mokėk duoklę ir mušk ant savo pinigų mano anspaudą". Vadinasi, pripažink totorių viršenybę. Kaip žinoma, Vytautas pasirinko kovą.) 1377-1393 m. Vladimiro monetose "tamgos" jau nėra. Matyt, Algirdui mirus (1377), didysis Lietuvos kunigaikštis Jogaila bus besąlygiškai prijungęs Kijevą prie Lietuvos.

Apie 1386 m. išėjo apyvarton Vilniuje kaldintos jau *grynai lietuviškos monetos,* PINIGĖLIAIS*) vadinamos (fot. 1-27). Vienoje jų pusėje atvaizduoti vadinamieji Gedimino stulpai, antroje — jieties smaigalis. Kitose tų monetų atmainose randama raidė "V" (Vilnius) ir taisyklingas kryžius. Iš čia kaikas daro išvadą, jog pirmieji Vilniuje kaldinti lietuviškieji pinigai išėjo iš kalyklos prieš krikščionybės Lietuvoje įvedimą. Taip, tikriausiai, ir buvo, nes pinigėliai yra Jogailos finansinės pažangos išdava, o jis galutinai įsėdo didžiojo kunigaikščio sostan, Kęstučiui mirus, 1382.

Jogailai (1387) išvykus Krokuvon, pinigėlių kaldinimą tęsė jo brolis ir vietininkas Skirgaila. Pinigėlis svėrė apie 0,33 g. Gryno sidabro jame buvo apie 0,165 g., taigi lydinio praba — 0,500. Iš lietuviškos gryvinės gryno sidabro tokių pinigėlių kaldinta apie 1158 vienetų. Esamas pinigėliuse sidabro kiekis rodo, kad jų kursas buvęs 0,1 tuolaikinio Pragos grašio, nes Vaclovo IV (1378-1419) grašis, pagal prof. Piekosinskio tyrimus, turėjęs gryno sidabro 1,835 g., taigi ne kiek daugiau už dešimt pinigėlių (0,165 x 10= 1,650); betgi savo krašto pinigas, suprantama, turėjo būti bent kiek aukščiau vertinamas.

Kiek kitokios yra Vytauto monetos (fot.

*) Šios monetos "pinigėlių" vardą turėjo nuo pat pradžios. Taip jas vadinant užtinkame ir vėlesniais laikais, būtent XVI amž. Gudiškai rašytuose senovės raštuose jos vadinamos "penezi" (žiūr. Istorijos Archyvas I tomas, puslap. 556 ir kt.). —J. K.-K.

33-40), kurias jis kaldino Kaune, nesantaikos su Jogaila metu. Šių monetų vidutinis svoris 9,390 g; gryno sidabro jose randama apie 0,290 g; taigi jų praba — 0,750. Vienoje jų pusėje atvaizduotas Vytis, antroje — Gedimino stulpai. Stulpų pusėje įkomponuota raidė "K" reiškia monetų kalyklos buveinę (Kaunas). Pagal sidabro kiekį, Vytauto pinigai turėjo būti dvigubai vertesni už vilniškius pinigėlius; už čekų grašį jų mokėta po penkis. Kaikurie numizmatikai tuos Vytauto pinigus linkę vadinti lietuviškomis kapeikomis, bet tatai, turbūt, toliausia nuo tiesos, kadangi jie nei su Maskvos žinoma kapeika nesiderino kursu, nei nieko bendra neturi su pačia kapeikos sąvoka ar rublio sistema. Reikia manyti, kad tai buvo tik dvigubas pinigėlis, ir tiek. Visai suprantama, jog Vytauto rivalizacija su Jogaila galėjo paskatinti jį pasirodyti su geresniais pinigais, tačiau šis reikalas nėra ištirtas ir aiškus.

Susitaikęs su Jogaila ir grįžęs į Vilnių (1392), Vytautas išleido naujus savo pinigus (fot. 41-46). Įdomus dalykas čia yra tas, kad šiose monetose vieton Gedimino stulpų padėtas dvigubu kryžiumi skydas, toks pat, koks buvo kalamas ir lenkų monetose nuo pat Jogailos sėdimo Lenkijos sostan (1386). O tas dvigubas kryžius skyde, kaip aiškina dr. Gumowskis, nebuvo kas kita, tik Jogailos namų herbas. Mušimas to herbo Vytauto Lietuvos piniguose, matyti, turėjo simbolizuoti didžiųjų pusbrolių taiką. Šios monetos svėrė apie 0,495 g; sidabro jose buvo iki 0,370 g; taigi jų praba buvo visai panaši į kauniškių Vytauto monetų prabą (apie 0,750). Betgi, nežiūrint bendro ženklo, su lenkų pinigais šios monetos nesiderino. Jų paritetas buvęs ¼ čekų grašio, arba 2½ ankstyvesnių Vilniaus pinigėlių. Kaip šios monetos buvo vadinamos gyvenime — tikrai nežinoma.

Vertos dėmesio Vytauto monetos su rusišku užrašu "pečat" (fot. 28-32). Jos kaldintos greičiausia tam ,kad rusų bei gudų žemėse, kurios anais laikais plačiai priklausė Lietuvai, būtų lengviau pažįstamos. Vidutinis jų svoris 0,80 g. Cheminė jų sudėtis nebuvo tirta, bet iš akies rodosi, jog jos buvusios beveik gryno sidabro. Jų vertė buvo lyginama penkiems pinigėliams, dėl to galima prileisti, kad tai buvo Lietuvos pusgrašis.

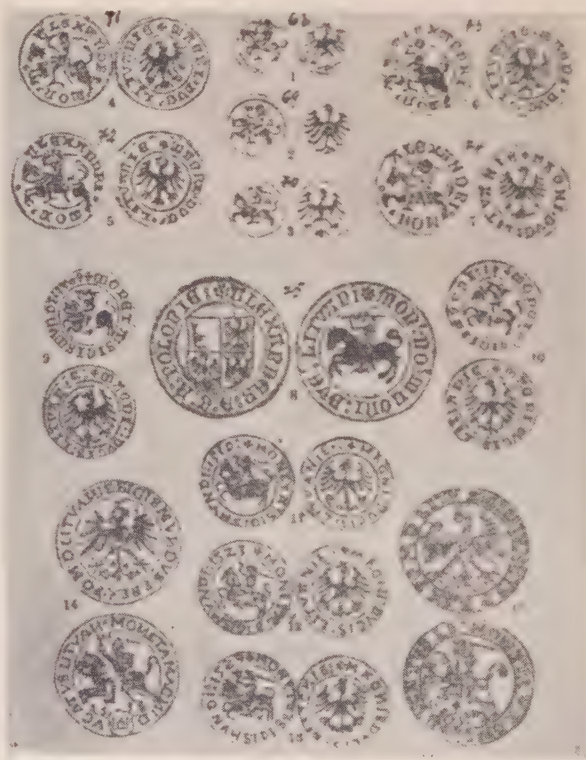
Dar yra žinomos retos monetos Naugardo kunigaikščio Kaributo, XIV a. pabaigoje ((fot. 53), ir Kijevo kun. Romano, valdžiusio tą sritį Vytauto vietininko teisėmis (1399-1403) pinigai (fot. 66). Tos iškasenos, dėl jų retumo, nebuvo chemiškai tirtos; tepadaryti tik piešiniai. Romano monetose vėl atsiradusi totorių tamga, kas rodo, jog tais laikais Kijevas vėl turėjo su totoriais nemalonių politinių ryšių. Šį faktą lengviau suprasime, prisiminę skaudų Vytauto pralaimėjimą prie Vorkslos (1399).

Nuo 1403 iki 1514 m. Smolenskas su apylinkėmis buvo Lietuvos valdžioje. Tai sričiai buvo kaldinami specialūs pinigai, vadinami "Pul Smolensk" (fot. 67). Toks pinigų pavadinimas yra charakteringas Rytų variniams pinigams ir jo kilmė vedama iš totorių. "Pul Smolensk" buvo 14-16 mm skermens ir svėrė 1,35 g. Jų vertė daugiau derinosi prie Tvērio ir kitų rusų kraštų pinigų. Smolenskas buvo vienintelis Lietuvai priklausęs kraštas, taip ilgai naudojęsis "pinigine autonomija"...

ANTROJI EPOCHA

Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos pinigai unijų su Lenkija laikais

Vytautui mirus, apie 60 metų Lietuvos pinigai nebuvo kaldinami. Tame laikotarpyje vėl įsigalėjo krašte čekiškieji grašiai, kuriais buvo vertinamos visos turtų transakcijos, mokamas činšas, skaičiuojamas pelnas. Betgi svetimus pinigus vartot nebuvo nei patogu, nei garbinga, nekalbant jau apie nuostolius krašto valdžiai. Dėl to paskutiniame XV a. dešimtmetyje kunigaikštis Aleksandras vėl įrengė Vilniuje monetų kalyklą ir ėmė kaldinti sidabrines monetas, vadinamuosius pinigėlius (lenkų "denarkomis" vadinamus (fot. 68-70) ir pusgrašius (fot. 71-74).** Aleksandro pinigėlių kursas buvęs beveik toks pats, kaip ir Jogailos vilniškių, būtent: 10-14 už čekų grašį. Vienoje pinigėlio pusėje atvaizduotas Vytis, antroje — lenkų erelis, dėlto ši moneta dar ir tuo įdomi, kad joje, pirmą kartą vienoje vietoje, sujungti abiejų tautų valstybiniai

Lietuvos monetos Aleksandro ir Žygimanto Senojo laikais

herbai. Tai yra pirmasai lietuvių su lenkais politinės unijos atminimas.

Senovės aktuose randamas užrašas, jog kunigaikštis K. Ostrogiškis 1491 m. pirko Vilniuje dvarą ir sumokėjo už jį Chreptavičiui 150 kapų grašių jau Aleksandro pinigėliais. Dėl to reikia manyti, kad tie pinigėliai pradėti kaldinti anksčiau, t. y. apie 1490 metus. Rečiausias radinys yra ta Aleksandro moneta, kurioje nėra inicialo "A" (fot. 68). Dr. Gumowskis mano, kad tokias monetas Aleksandras kaldino būdamas dar tik karaliaus Kazimiero vietininkas Vilniuje (1490-92). Mėgino Aleksandras kaldinti ir grašius (fot. 75), kuriuose be valstybinių lietuvių-lenkų herbų įtalpino dar ir karališkąjį Lenkijos ženklą—karūną. Tačiau, grašių, matyt, nebuvo daug išleista, kadangi jų iki šiol terastas tiktai vienas egzempliorius (kažkur apie Hanoverį, Vokietijoje; matyt, kalyklos meistrų nuneštas). Visi Aleksandro pinigų įrašai padaryti anais laikais taip labai madoje buvusia lotynų kalba.

Aleksandro įrengta monetų kalykla Vilniuje veikė, su keliomis pertraukomis, iki 1666 metų. Jos administratoriais būdavo skiriami aukšti asmenybės, bajorai. Pav., kurį laiką tas pareigas ėjo: maršalka Chreptavičius, kunigaikštis Glinskis, Vilniaus vaivada Mikalojus Radvilas, Leonas Sapiega ir kiti didikai. Tarpais kalykla būdavo išnuomojama ir privatiems asmenims; atsiskaitoma buvo tiesiogiai su kunigaikščio iždu. Nemažas priežiūros bei kontrolės teises turėjo pinigų kalykloje ir žemės iždininkai. Vis dėlto niekas neįstengė apsaugoti valstybės iždo nuo tų nuostolių, kurių visuomet sugebėdavo padaryti jam kalyklos administratoriai bei nuomotojai, jau tai nusukdami sidabro, jau tai nusikaldindami sau virš leistos kvotos pinigų. Iš pasilikusių dokumentų apskaičiuojama, jog tik per ketverius metus (1495-99) didžiojo kunigaikščio kasa buvusi apmauta apie 460.000 grašių sumai. Pridėjus dar ir nepaprastai dideles monetų pagaminimo išlaidas, netenka stebėtis, kad iždas dažnai gaudavo iš kalyklos vos 30% visos apyvartos.

Ypač gerai mokėjo naudotis pinigų kalyklos patogumais kunigaikščiui įsiteikė žydai. Jų perkrikštas Abraomas Ezofovičius nuomojo Vilniaus kalyklą apie 10 metų; antras toks pat prisiplakėlis Feliksas — septynerius metus. Jie kaldino monetų kiek tik įmanydami daugiau, bet kartu kaip įmanydami menkino ir tų monetų prabą. Kadangi Lietuvos pinigai ėjo ir kaimyninėse šalyse, tai ši kombinacija buvo ilgainiui atidengta. Prūsų pirkliai pasiskundė savo valdovui Albrechtui, o tas 1561 m. gegužės 2 d. parašė karaliui Žygimantui Augustui aliarmuojantį tuo nešvariu reikalu laišką. Laiško pasėkos: 1562 m. karalius vėl perėmė kalyklą į savo rankas, o jos vedėju paskyrė dvaro maršalką Gabrielių Tarlą.

Ėmus taip dideliais kiekiais kaldinti monetas, padidėjo krašte ir sidabro pareikalavimas. Išvežti iš Lietuvos neperkaldintą į monetas sidabrą dar Aleksandro buvo griežtai užginta. Sugauti sidabro eksportininkai buvo skaudžiai baudžiami, o kontrabandos objektas konfiskuojamas. Šis draudimas buvo labai griežtai vykdomas. Kai kažkoks Možaisko pirklys Jakužas kartą Smolenske pateko į Lietuvos valdininkų rankas su sidabro kontrabanda, tai negelbėjo nei jo suvereno didžiojo Maskvos kunigaikščio Jono intervencija: Aleksandras jo pasiuntiniams aiškiai pasakė, kad jo įstatymai pirkliams esą žinomi ir sulaikyto sidabro konfiskavimas esąs visiškai teisėtas . . .

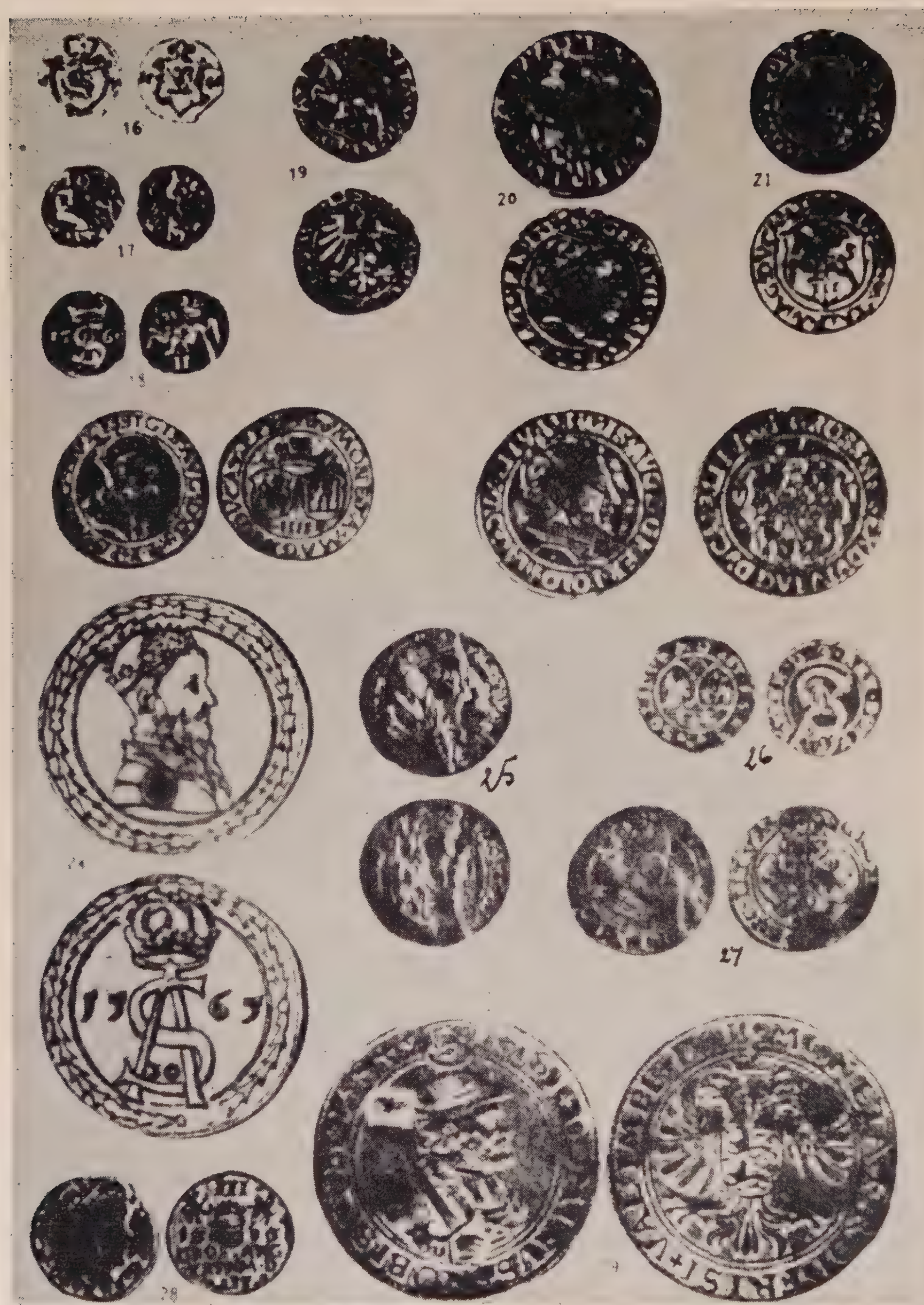
* * *

Nuo Aleksandro iki Liublino unijos Lietuvoje buvo kaldinami šie sidabriniai pinigai (monetos): 1/ obolis (½ dinaro); 2/ dinaras (0,1 grašio); 3/ pinigėlis (Aleksandro denarka) 1/10-1/14 grašio; 4/ dvigubas dinaras; 5/ pusgrašis; 6/ grašis; 7/ dvigrašis; 8/ trigrašis (trijų rūšių: 2,67 g, 3 g, ir didysis apie 7 g svorio); 9/ ketvirtokas; 10/ šeštokas, lygus šešiems lenkų grošams; 11/ šeštokas didysis (svėręs beveik tris kartus daugiau, bet apie pustrečio karto menkesnės prabos); 12/ pustaleris, lygus 15 lietuviškų grašių ir 13/ taleris, vadintas puskapiu, lygus 30 grašių. Ir juo toliau, juo labiau pastebimas palyginimo tikslingumas. Kaldindamas šeštoką (p. 10) Žygimantas Augustas padarė pirmą konkretų žingsnį, priderinantį Lietuvos pinigus prie Lenkijos pinigų sistemos. Šis šeštokas turėjo sidabro 4,66 g, gi lenkų grošė jo buvo 0,77 g; tad 0,77 x 6=4,62 g, vadinasi, beveik tiek pat gryno sidabro buvo šešiuose lenkų grošuose, kaip ir kalbamajame lietuviškame šeštoke.

Be sidabrinių, Žygimantas Augustas kaldino dar ir auksines monetas, būtent: 1/ dukatus 3,5 g svorio; 2/ dukatus dvigubo ir trigubo svorio; 3/ lietuviškąjį portugalą, lygų 10 dukatų. Auksinių monetų praba buvusi labai aukšta (siekusi iki 23,5 karatų).

Po Liublino Unijos, tais pačiais pavyzdžiais dar buvo kaldinami: dinarai, dvigubi dinarai, grašiai, trigrašiai ir šeštokai, bet jų svoris, sudėtis ir garbė kaskart vis mažėjo ir mažėjo. 1707 metų laidos Augusto II-jo šeštokas svėrė vos 2,6 g (tuo tarpu Žygimanto Augusto laikais jo svoris buvo 5,35 g). Kaip matyt iš pridedamos lentelės, čia paminėta moneta buvo ne tik menko svorio, bet ir pačios žemiausios šeštokams prabos (0,250; ansktyvesni šeštokai turėjo 0,871, 0,848, 0,500). Be to, tai buvo ir pati paskutinė Lietuvos sąjungos su Lenkija laikų lietuviškoji moneta. Po to Lietuva jau neturėjo nei savų pinigų, nei jiems mušti kalyklos (iki atgavusi nepriklausomybę, 1922 m. įsivedė moderniškąją LITO valiutą, o 1936 m. paleido darban ir naują monetų kalyklą Kaune).

**) Visų šiame skyriuje minimų Lietuvos monetų svorio ir prabos lentelė duodama skyrium. —J. K.-K.

ISTORINIŲ LIETUVOS PINIGŲ PAVYZDŽIAI

Žygimanto Augusto (16—2[illegible])

ir

Stepono Batoro (20—29)

Paskutinis šeštokas buvo kaldintas Gardine. Tą monetų kalyklą paskubomis įsteigė karalius Augustas II (Saksas), kad įrodytų, anot Dr. M. Gumowskio, savo prisirišimą prie valdomų žemių (pirmiau jis savo pinigus kaldino vokiečiuose). Betgi Gardine tebuvo nukaldinti nedideli kiekiai 1706 ir 1707 metų laidų šeštokų su Lietuvos paiždininko Liudviko Paco (Paciejaus) inicialais "LP" (ir dar, rodos, viena laida trigrašio). Tuo ir baigėsi visas šio karaliaus-svetimšalio "patriotizmas". Gardino monetų kalyklą netrukus absorbavo Krokuva, t. y. viena svarbiausių Lenkijos pinigų kalyklų.

Tiesa, kažin kuriais sumetimais 1768 m. buvo kilęs sumanymas Gardino monetų kalyklą atgaivinti, o Krokuvos kalyklos laikytojas Gartenberg-Sadogurskis parūpinęs net kaikurias mašinas, tačiau iš to nieko neišėjo.

Po paskutinio lietuviškojo šeštoko, šalia buvusių apyvartoje ankstyvesnių pinigų (grynai lietuviškų ir "pusiau lietuviškų" — šiligų, baratinkų) pasipylė visoje plačioje, bet svyravusioje lietuvių-lenkų valstybėje lenkiškieji pinigai, kaldinami Lenkijoje. Pažymėtini jų lenkiškieji pusiau portugalai, pusdukačiai, trijų bei keturių dukatų monetos.

Augusto II (Sakso) Vienos paskutinių istor. Lietuvos mon. Jono Sobieskio (?)

Žygimanto III (Vazos)

Jono Kazimiero

Reikia dar pažymėti, kad tarp lietuviškųjų monetų po Liublino unijos Žygimantas III įmaišė savo "pusantro grošo", o Jonas Kazimieras dar ir "ortą" bei "zlotą", kurie su lietuviškomis atitinkamos vertės monetomis nesiderino ir nežinia kur buvo nukaldinti; greičiausia — Krokuvoj, ne Vilniuj.

II.

Kalbant apie istorinius Lietuvos pinigus, tenka paliesti ir kontrasignuotas, t. y. specialiais štampeliais pažymėtas svetimųjų kraštų monetas (pav. fot. 47-52), kurių XIV-XVI a. Lietuvoje cirkuliavo nemaža. Iš ankstyvesniųjų paminėtinos: Aukso Ordos totorių chano Tachtamuišio, Maskvos ir Genujos kolonijos Kryme, Kufos, monetos. Kontrasignavimo štampeliai nebuvo sudėtingi: juose įžiūrimi vienur tiktai Gedimino stulpai, kitur — taisyklingas kryžius ir neaišku ką reiškiantieji taškai.

Atskirą ir savaimingą kontrasignuotų pinigų epochą Lietuvoje sudaro karališkieji Neapolio, Ispanijos ir Belgijos taleriai bei pustaleriai. Jų atsiradimo Lietuvos žemėse istorija yra šitokia. Garsi karalienė Bona Sforca, susipykusi su karaliaus dvaru, 1556 m. paliko Lenkiją ir išsidangino Italijon. Su savim ji išsigabeno ir milžiniškus lobius, kurių dalį paskolino dideliam karų mėgėjui Ispanijos karaliui Pilypui antrajam. Po trijų metų Bona mirė. Tiesioginis jos turtų paveldėtojas Žygimantas Augustas pareikalavo iš Pilypo grąžinti tą skolą jam. Po kelių metų susirašinėjimo ir įvairių pertrakcijų, 1564 m. dalis skolos buvo atgauta (o likusi dalis pasiliko neišlyginta iki šiai dienai . . .).

Atgauta skola buvo pargabenta monetomis. Tų monetų buvę iš tikrųjų labai daug ir jų realizavimas sudarė vyriausybei rimtą problemą. Pirmiausia, žinoma, kilo klausimas sutirpyti jas ir perkaldinti į savas monetas, tačiau nebuvo laiko; praūžusio karo su Maskva skolos ir kariams nemokėtos algos spirte spyrė valstybės iždą čia pat verstis šiais pinigais. Todėl nutarta atvežtas monetas kontrasignuoti ir tuojau paleisti apyvarton. Specialiu štampeliu su monograma "SA" (Sigismundus Augustus) ir "1564" (metais) Vilniaus monetų kalykloje joms buvo suteiktos vietos mokamųjų priemonių teisės, ir jos atsidūrė apyvartoje. Karaliaus dekretu, taleris buvo prilygintas šešiasdešimčiai lenkų grošų, nors tokios vertės jis ir neturėjo, nes jame sidabro buvo tik 25,79 g, tuo tarpu tuolaikinių lenkų 60 grošų lydiny gryno metalo randama apie 46 gramai (0,77x60). Kaip matome, iždas čia padarė neblogą biznį, dirbtinai pelnydamas kiekvienu Bonos skolos taleriu pa 26,5 grošų, t. y. apie 44%.

Kodėl tos svetimos monetos buvo kontrasignuojamos Vilniuje, o ne Lenkijoj, išaiškinti nepavyko. Bonos sūnus Žygimantas Augustas, dar tėvui karaliui Žygimantui Senajam tebegyvenant, 1544 m. įsikūrė Vilniuje, tą miestą pamilo, įsitaisė vėliau puošnius rūmus, vedė lietuvaitę Barborą iš Radvilų giminės; pagaliau, atgautą skolą Žygimantas Augustas laikė kaip ir savo privačiu turtu, tik bėdos verčiamas jis turėjo tuos pinigus perleisti valstybės reikalams. Turint visa tai galvoje, tenka manyti, jog Žygimantas Augustas sąmoningai pasirūpino, kad atgauta skola atsidurtų Vilniuje, o ne Krokuvoje.

III.

Atsižvelgdamas į šio darbo tikslą bei pobūdį, XV-XVIII amžių Lietuvos pinigus (monetas)

XV—XVIII AMŽ. LIETUVOS MONETOS, JŲ SVORIS IR PRABA (BANDAS)

Sudarė: *JONAS KARYS-KARECKAS*

Monetų pavadinimas	Aleksandro			Žygimanto Senojo			Žygimanto Augusto			Stepono Batoro			Žygimanto III (Vazos)			Jono Kazimiero			Augusto II (Sakso)		
Pradėtos kaldinti prieš Liublino uniją*)	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
Obolis (½ dinaro)	—	—	—	—	—	—	0,317	0,070	110	0,366	0,036	098	—	—	-	—	-	—	—	—	—
Dinaras (nuo 1546)	—	—	—	—	—	—	0,317	0,035	222		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Pinigėlis (0,1 grašio)	0,345	0,085	246	-	—	—	—		—	—	—	—	—	—	—	—	-	—	—	—	—
Dvigubas dinaras (¹/₅ graš.)	—	—	—	—	—	—	0,634	0,139	219	—	-	—	0,730	0,070	096	-	—	-	—	—	—
Pusgrašis	1,197	0,446	373	1,293	0,484	374	1,260	0,433	343	—	—	—	—	—	—	—	—	-	—	—	—
Grašis	3,100	1,162	375	2,570	0,960	374	2,525	0,868	344	1,860	0,670	360	1,029	0,288	280	1,000	0,250	250	—	—	—
Dvigrašis	—	—	—	—	—	—	1,820	1,596	877	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Trigrašis (1546-56)	—	—	—	—	—	—	2,670	2,330	873	2,370	2,015	850	2,190	1,850	845	2,000	0,750	375	—	—	—
,, (1562) didysis	—	—	—	—	—	—	7,070	2,430	344	—	—	—	—	—	—	1,750	0,660	377	—	—	—
,, (1562-66)	—	—	—	—	—	—	3,000	2,625	875	—	-	—	—	—	—	—	-	—	—	—	—
Ketvirtokas	—	—	—	—	—	—	4,290	3,760	876	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Šeštokas	—	—	—	—	—	—	5,350	4,660	871	4,750	4,030	848	—	—	—	3,000	1,500	500	2,60 (1707; paskutinė Lietuvos moneta)	0,65	250
,, didysis	—	—	—	—	—	—	14,970	5,140	343	—	—	—	—	—	—	-	—	-	—	—	—
Pustaleris	—	—	—	—	—	—	13,930	10,240	735	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Taleris=30 graš. (puskapis)	—	—	—	—	—	—	27,860	20,470	735	28,83	24,32	844	—	—	—	—	-	—	—	—	—
Dukatas (auksinis)	—	—	—	—	—	—	3,500	(23,5 karatų)		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Dvigubas dukatas	—	—	—	—	—	—	7,000	—	—	—	—	—	—	-	—	—	—	—	—	—	—
Trigubas dukatas	—	—	—	—	—	—	10,500	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Lietuviškasis portugalas= =10 auks. dukatų (1562)	—	—	—	—	—	—	(35,0)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	-	—	—	—	—
Kontrasignuoti Pilypo II taleriai	—	—	—	—	—	—	29,500	25,790	874	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Pustaleriai	—	—	—	—	—	—	15,000	12,890	859	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Pradėtos kaldinti po Liublino unijos																					
Šilingas sidabrinis	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1,120	0,200	179	1,120	0,200	179	0,530	0,066	125	—	—	—
Šilingas varinis (baratinka)	—	—	—	—	—	—	—	—	—				0,660	0,080	121	1,270	(vėliau masiškai padirbinėta moneta)				
Pusantro grošo	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1,544	0,724	469	1,000	0,375	375	—	—	—
Orta	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5,400	2,700	500	—	—	—
Zlotas (=30 grošų)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6,720	3,360	500	—	—	—

*) Dešinėn einančiose skiltyse telpa atitinkamai kiekvieno valdovo: 1) kaldintų monetų svoris; 2) kiek sidabro monetoje; 3. praba (bandas). Pav., Aleksandro pinigėlis (0,1 grašio) sveria visas (apie) 0,345 gramo; sidabro jame rasta (apie) 0,085 g; trečioje skiltyje padėtas skaitmuo "246" pasako, jog tai monetai nukaldinti pagamintame lydiny įmaišyta 0,246 dalys kilmingojo metalo — sidabro. Visi skaičiai gauti tas monetas tyrinėjant (daugiausia tyrimų atlikta Lenkijoj). Turint galvoj anų laikų tikslumo galimybes, lentelėje padėtus skaičius tenka laikyti "apytikriais"; tačiau apie kažin kokius didelius skirtumus galvoti neradau rimto pagrindo. J. K.-K.

P A S T A B O S: 1. Variniai šilingai — BARATINKOS (nuo Lenkijos pinigų gamintojoTito Livijaus Baratinio, kuris tą varinį menkpinigį suprojektavo, o Seimo komisija priėmė) Karūnai ir D. Lietuvos Kunigaikštijai buvo kaldinamos Krokuvoj, greitosiomis įrengtose kalyklose Ujazdave, L. Brastoj ir net Kaune (1659—1666; J. Hornui suteikta monopolija). Karalius Jonas Kazimieras į piniginius dėsnius nesigilino, tad jo baratinkų (paskui masiškai padirbinėtų) atsidūrė apyvartoje stačiai fantastiški aniems laikams kiekiai (nors buvo nusistatyta tenukaldinti iki 10 milijonų lenkų zlotų sumos). Šis menkavertis pinigas dar labiau susmukdė sujungtos valstybės ekonomiją; pasekmės buvo jaučiamos ištisą šimtmetį. 2. Kaikurie mūsų istorikai ima "už tikrą lietuvišką pinigą Jono Sobieskio 1679 m. šeštoką (žiūr. iliustr.). Tačiau aš nerandu pagrindo laikyti jį lietuviškųjų anų laikų pinigų sistemos nariu. Tiesa, tie "6 grošai" yra panašūs į lietuviškąjį atitikmenį savo sudėtim ir svoriu; yra ten ir Vytis; betgi ši moneta nukaldinta Lenkijoj ir vieton įpareigojančių kokių nors Lietuvos Iždo Valdininko ženklų (kaip. pav., Augusto II šeštoko "LP"), ten randame krokuviškio Baratinio inicialus. Ir reikia pasakyti, kad Jonas Sobieskis kaldino kelių laidų šeštokus; be jų, jis kaldino dar ir "Ortą" (18 grošų); tačiau visa tai dėjosi Lenkijoj, be mažiausios lietuvių įtakos tuose reikaluose. Lietuviškoji Vilniaus monetų kalykla, kurią kontroliavo D. L. Kunigaikštijos atsakingi pareigūnai, J. Sobieskio laikais jau neveikė. Ji pasitraukė iš istorijos Jono Kazimiero viešpatavimo laikais, nelaimingų karų su Rusija metu. J. K. K.

apėmiau kondensuotai ir sutalpinau lentelėn, tepažymėdamas pačius būtiniausius duomenis. Lentelė priklauso šiam darbui kaip lygi dalis kitoms dalims ir neatskirtina.

TREČIOJI EPOCHA

Atgimusios Lietuvos (1918-1940) pinigai (*

I. Bendrosios žinios

Po šimtmečių pertraukos, 1918 metų vasario 16-ją dieną Lietuva pasiskelbė nepriklausoma valstybe ir pradėjo visai naują savo istorijos etapą.

Visu atkaklumu kovodama su pasinešusiais vėl ją pavergti priešais (bolševikais, lenkais ir vokiečiais), lietuvių tauta sistematingai dėjo savo naujos, nedidelės valstybės politinius, kultūrinius ir ekonominius pagrindus. Viena sunkiausių problemų buvo įvesti savąją valiutą, ir tai tokią, kuri iš karto užimponuotų ir kurios nereikėtų kaitalioti. Bet nebuvo aukso. Kraštas buvo karo audrų nusiaubtas. Nepasitikėjimas bet kokiais pinigais visuomenėje buvo išaugęs iki neapykantos, nes kelios valiutos per kelis metus katastrofiškai susmuko; rusų caro banknotais imta lipinti sienas, Kerenskio "markelės" nebuvo vertos jų pundo svorio duonos, vokiškos (Reichs) markės stačiagalviais lėkė infliacijon, "Ob.-Ost" popiergaliai ir monetos iš menkiausios geležies tesilaikė tik ties okupanto žandaro pistoleto vamzdžiu . . .

Tauta ir vyriausybė vieningai ir kietai dirbo. Metai po metų, žygis po žygio buvo nugalėti išorės priešai ir visi vidaus gyvenimo sunkumai. Paskui, už parduodamus miškų gaminius (ir pagal sutartį su Rusija) atsirado krašte ir savai valiutai įvesti reikalingo aukso bei devizų. Vis dėlto, daugiau nei ketverius metus atgimusi Lietuva turėjo naudotis vokiškais pinigais ("Ob.-Ost" markėmis), išleistais I pasaulinio karo metu okupuotiems Rytų Kraštams, tad ir Lietuvai (1915-1918). Apyvartoj buvo notos (aišku, be jokio padengimo) ir, smulkiai grąžai, pigaus metalo monetos.

1922 metais rudenį išėjo apyvarton mūsų krašte jau grynai lietuviški pinigai, bematant išstumdami labai susmukusias "ostmarkes". Tas bevertes markes Lietuvos Banke keičiant, žmogus įeidavo su maišu ant pečių, išeidavo su plona pinigine, bet su daug stipresne pajėga ką nors nusipirkti.

Lietuvos pinigų sistemą sudarė anuometinis krašto finansų tvarkytojas prof. V. Jurgutis, kelių talkininkų padedamas, o pinigus leido Lietuvos Bankas. Visi pirmieji Lietuvos piniginiai ženklai buvo popieriniai. Tik 1925 metais išleisti apyvarton ir metaliniai: 1, 5, 10, 20, 50 centų bronzos; 1, 2, 5 litų sidabro monetos. Banknotai ir monetos buvo gaminami užsieniuose (Anglijoj). Pagaliau 1936 m. buvo įsteigta valstybinė Monetų Kalykla laikinoj Lietuvos sostinėj Kaune ir čia prasidėjo lietuviškųjų monetų kalimas: 550 metų po Vytauto monetų kalyklos veikimo tame pačiame Kaune, 270 metų po garsiosios Vilniaus lietuviškų monetų kalyklos "nutilimo" ir 230 metų po to, kai Gardino monetų kalykla, suduodama paskutinį smūgį Augusto II (Sakso) paskutiniam lietuviškajam šeštokui, užbaigė garsiosios ir tragiškosios Lietuvos gadynės istorinių pinigų erą.

"Ob.-Ost" (Des Oberbefehlshabers Ost — vokiečių vyriausiojo kariuomenės vado rytuose) monetos. Piniginis "Ob.-Ost" vienetas buvo dvilypis: rublis arba dvi markės. Rusiški užrašai pavartoti dviem tikslais: imituoti kadaise buv. stiprią caro valiutą; palengvinti buv. Rusijos gyventojams naujuose piniguose susigaudyti.

II. L i t a s .

Atsistačiusios Lietuvos piniginis vienetas yra LITAS, susidedąs iš 100 centų. Iš kur toks pavadinimas? Tiksliau nė nebuvo galima išgalvoti: pirmosios trys raidės "LIT" užsieniečiui palengvina suvokti, kieno tas pinigas; atseit — Lietuvos, iš lotyniškojo Lituania. Paskutinės dvi raidės yra to dirbtinio žodžio (Litas) lietuviškoji galūnė. (Latviai savo piniginį vienetą, tais pačiais sumetimais, pavadino "Lats").

*) Derindamasis pire ankstyvesnių laikų, sąmoningai išleidžiu čia nemaža įdomių žinių apie banknotus, visu svoriu užguldamas metalinius pinigus — monetas. Jomis, mat, iš viso daugiau dominasi. —J. K.-K.

Monetarinė lito sistema yra klasiškai monometalistinė, paremta auksu. 1922 m. rugpjūčio 18 dienos įstatymu ("Vyriausybės Žinių" Nr. 103) nustatyta, jog *litas turi 0,150462 gramo gryno aukso.* Taip buvo užtikrinta ir specialiu įrašu Emisijos (Lietuvos) Banko banknotuose. Praktikoje kiekvienas litas nebuvo kaitaliojamas į trupinį aukso; tik atnešus nemažiau kaip 20,000 litų banknotais, L. Bankas privalėjo juos pakeisti į atitinkamą kiekį aukso, arba į kurios pilnavertės užsienių aukso valiutos pinigus ar čekius. Monetos nebuvo keičiamos į auksą.

Lito paritetas (arba perkamoji galia užsieniuose) nustatytas pagal seną (nuo 1873 m.) J. A. Valstybių aukso dolerį. Tas doleris turėjo 1,50462 gramo gryno aukso (pati moneta svėrė 1,6718 g; jos praba — 900/1000). Vienam litui paimta dešimtoji ano dolerio dalis; tad Amerikos doleris Lietuvos devizų biržoje kainavo 10 litų, o litas Amerikoje — 10 J. A. Valstybių centų.

1934 m. sausio 31 d. Jungtinių Amerikos Valstybių vyriausybė, ekonominių sunkumų spaudžiama, savo aukso dolerį sumažino iki 59,05%. Krito Anglijos svaras. Smuko Prancūzijos frankas, Vokietijos markė ir kiti. Tačiau litas pasiliko nepalūžęs iki galo, t. y. iki SSSR brutali okupacija atėmė Lietuvos politinę ir kartu ūkinę laisvę (1940).

Litų apyvartoje būdavo vos 55-60 vienam Lietuvos gyventojui. Toki kiekiai infliacijos nebijo. USA dolerių apyvartoje šiandien sukasi apie 200 vienam gyventojui.

III. Monetos, jų rūšys ir kitos reikalingiausios žinios.

Lietuvos metaliniai pinigai—monetos buvo nustatyti šių trijų rūšių: sidabro, vario-aliuminijaus ir bronzos. Aukso monetos minimos jau 1922 m. įstatyme; įsteigus savąją monetų kalyklą, buvo diskutuojamas laisvasis jų kalimas (teisiškai klausimas buvo tvarkoj, tik buvo aptariama techniškoji gaminimo pusė); smarkiai artėjančio karo ženkle nenorėta to darbo pradėti. Jei ne karas, Lietuva, gal vienintelė to meto Europos valstybė, būtų pasirodžiusi su auksinėmis pilnavertėmis monetomis. Jos būtų buvusios po 50 litų; apie 8,5 g svorio; 0,900 prabos aukso.

Įstatymais nustatytos Lietuvos monetos buvo šitokios:

SIDABRO

nom. vertė	1 litas—50%	gryno	sidabro;
"	2 litai—68%	"	" ;
"	5 litai—75%	"	" ;
"	10 litų—75%	"	" ;

2,7 g	bendro	svorio;	19 mm diametro
5,4	"	"	23 mm "
9,0	"	"	27 mm "
18	"	"	32 mm "

VARIO-ALIUMINIJAUS

nom. vertė	10 centų—3 g	bendro
"	20 centų—4	"
"	50 centų—5	"

Londone kaldintos monetos: viršuje — bronzinės, apačioje — sidabrinės.

svorio; 21 mm diametro
" ; 23 mm "
" ; 25 mm "

BRONZOS

nom. vertė 1 centas—1,9 g bendro
" 2 centai—2,3 "
" 5 centai—3,0 "

svorio; 16,5 mm diametro
" ; 18,5 "
" ; 20,5 "

Aišku, 1925 metais kaldintos Londone lietuviškosios monetos savo sudėtim, metais, svoriu, net spalva (pav. 1, 5, 10, 20 ir 50 centų) pasilieka truputį skirtingos nuo čia išvardintų *naujausių* ir paskutinių atgimusios Lietuvos monetų. Taip pat ir jų vaizdai kitoki (žiūr. iliustrac.). Tačiau tos "londoniškės" monetos iš apyvartos nebuvo išimtos ir ėjo lygiomis su "kauniškėmis". Pagaliau Kaune nei nesuskubta nukaldinti naujų 10, 20 ir 50 centų, bei 1 ir 2 litų; tad: a/ 10, 20, 50 c. bei 2 litų monetomis naudotasi iš senųjų rezervų; b/ 1 lito monetai labai praretėjus, ji buvo Kaune senu pavyzdžiu ant greitųjų kalama ir per L. Banko kasas išėjo apyvarton. Šioje monetoje niekas nebuvo pakeista.

Kadangi "londoniškės" monetos esmėje mažai tesiskiria nuo "kauniškių", tai apie tuos menkučius skirtumus nė nekalbėsime. Atskirti jas nuo naujausių Lietuvos monetų bus lengviausia, žvilgterėjus į jų kaldinimo metus (1925). Kaune kaldintų monetų ankstyviausi metai yra 1936. Be to, Londone kaldintose monetose, jų valstybinei priklausomybei pažymėti, stovi "Lietuvos Respublika", o Kaune kaldintose — tik "Lietuva".

* * *

Naujoje Lietuvos Monetų Kalykloje Kaune, be jau minėto 1 lito (senu pavyzdžiu), buvo kaldintos: 1, 2 ir 5 centų bronzos; 5 ir 10 litų sidabro monetos. Buvo padarytas ir 2 litų monetos naujas originalas, bet ši moneta nesuskubo prieš karą pasirodyti.

Bekalant dešimtlitį su Vytauto Didžiojo paveikslu, atėjo 1938-ti metai. Tais metais sukako 20 metų nuo Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimo. Šiai sukakčiai atžymėti buvo išleistas vadinamasis "jubiliejinis dešimtlitis", su valstybės prezidento A. Smetonos atvaizdu ir atitinkamu įrašu.

Kiek ir kokių monetų buvo nukaldinta Londone ir Kaune, smulkių žinių neturiu, ir dabar neįmanoma jų gauti. Reikia pasitenkinti valstybės pinigų apyvartos statistiniais duomenimis, kurie parodys bent kokioms sumoms litų buvo paleista apyvarton sidabrinių ir bronzos monetų.

Pagal oficialiai paskelbtą statistiką apyvartoje buvo:

1, "londoniškių" monetų (1935 metais, t. y. prieš išleidžiant naujas monetas):

sidabrinių 12.365,2
bronzos 3.415,5

15.780,7 tūkstančių litų sumai;

2, senų ir naujų drauge (1939 metais, t. y. paskutiniais metais prieš Lietuvos okupaciją),

sidabrinių 34.872,6
bronzos 5.052,7

39.925,3 tūkst. litų sumai;

3, kaikas mano, jog atėmę punkte pirmam padėtas sumas iš p. 2 gautume "kauniškių" monetų sumą litais, būtent:

sidabrinių 22.507,4
bronzos 1.637,2

24.144,6 tūkst. (24.144.600) litų.

Bet tuo keliu nepasiekiama tikslumo. Nėra nei mažiausio pagrindo prileisti, jog *visos* Londone kaldintos monetos baigiantis 1935 metams buvo apyvartoje. Dalis jų, gal ir nedidelė, galėjo tuo metu būti L. Banko rūsiuose ir išeiti apyvarton vėliau nei 1935 metai. New Yorko Numizmatikos Draugijoje neseniai gavau neoficialių žinių, kad 1925 m. Londone buvę nukaldinta Lietuvai: 1 lito monetų 4 milijonai, 2 litų — 3 mil., 5 litų — 1 milijonas. Pavertus litais, susidaro 15 milijonų. Tuo tarpu, kaip rodo statistika, apyvartoj sidabr. monetomis 1935 metais buvo tik 12.365.200 litų sumai (žiūr. aukščiau p. 1). Vadinasi, jei New Yorko Numizmatikos Draugija teisi, per pustrečio milijono litų "londoniškėmis" sidabro monetomis galėjo atsidurti (ir tikriausiai atsidūrė) 3-čiame punkte minimų sidabrinių monetų apyvartinėje sumoje. Panašiai bus ir su bronzos monetomis; 3-čio p. sumoje "londoniškių" bus įmaišyta gerokai per pusės milijono litų sumai, nes: a) 10, 20 ir 50 centų monetos Kaune nebuvo dar kaldintos, o jų apyvartoje buvo; b) aš pats žinau, jog naujų bronzos monetų tikrai nebuvo nukaldinta tiek, kiek rodo buvus apyvartoj (nors tikro skaičiaus ir nepajėgiu atsiminti).

Visais atžvilgiais geriausiai pavykusi Kaune kaldinta moneta yra "jubiliejinis dešimtlitis". Dailiai išrodė ir visos kitos, tačiau anajai prilygti negalėjo. Jos modelio aukštį tiksliai užpildė paimto jai sidabro kiekis; prezidento atvaizdui skulptorius suteikė daug gyvumo; pagrindiniai štampai buvo padaryti be mažiausio priekaišto. Vos išėjusi apyvarton, ši moneta bematant vėl išnyko: savo krašto piliečiai ir užsieniečiai numizmatikos mėgėjai tiek "aptuštino" apyvartą, jog teko leisti dar vieną laidą — monetos kaina buvo pakilusi iki 12 litų!

Mano ir buv. Monetų Kalyklos buhalterio K. Bakšio atmintimis pasikliovus, "jub. dešimtličio" monetų buvo nukaldinta Kaune ir paleista apyvarton apie 180.000 gabalų.

Lietuvos Monetų Kalykloje svorio ir medžiagos sudėties nukrypimai buvo leistini:

aukso monetoje ligi 25/10 000
sidabro " " 10/1000
kitų metalų " 20/1000

svorio ir 2/1000 grynumo;
" 5/1000 " ;
" 9/1000 " ;

NEPRIKLAUSOMOS LIETUVOS MONETŲ KALYKLOJE, KAUNE,
1936—1939 m. kaldintos monetos:
1, 2 ir 5 centai bronzos, litas ir aukščiau — sidabro.
(1925 m. laidos bronza gelsva, 1936 m. — rausva)

Vieno lito sidabrinės monetos grynumas galėjo nukrypti iki 7/1000.

Leistinų monetų kiekis buvo apribotas įstatymu. Negalėjo būti paleista apyvarton sidabrinių monetų daugiau kaip 20 litų sumai, o pigesnių metalų — daugia kaip 4 litų sumai *vienam* gyventojui. Aukso monetos, jei būtume suskubę jas išleisti, būtų ėjusios neribotais kiekiais (kaip paprastai pilnavertės monetos).

Privalomos monetų priėmimo normos Lietuvoje buvo šios:

a) sidabrinių
10 litų monetomis ligi 600 litų sumos,
5 " " " 400 " "
2 " " " 300 " "
1 " " " 200 " "

b) kitų (pigesniųjų) metalų monetomis ligi 15 litų sumos.

Vadinasi, niekas (tyčia ar netyčia) nepakeliamais maišais smulkiųjų negalėjo užgriauti stambesnio dalyko pardavėją. Valstybės Iždo kasos privalėjo priimti neribotas monetų sumas.

Apsaugoti monetoms nuo jų medžiaginės vertės sumažinimo tyčiomis, sidabrinės užsieny kaldintos monetos turėjo aplink dantelius; toks buvo ir Kaune kaldintas litas. O Kauno penkličio ir abiejų dešimtličių graiželiuose, vieton dantukų, buvo įspaudžiami parinkti sakiniai:
5 litų monetoje "Tautos Gerovė Tavo Gerovė";
10 " " "Vienybėje Tautos Jėga".

Monetų vaizdų nei įrašų čia neaprašinėju— jie matyti fotografinėse iliustracijose. Kauno monetose kaldintas valstybės ženklas — Vytis — savo laiku aptartas su žymiausiais Lietuvos heraldininkais bei kitais tos srities specialistais, todėl tas ženklas gali (ir privalo!) pasilikti tvirtu pavyzdžiu visiems jo piešėjams ir spausdintojams.

Kone visų valstybių monetų viena ir antra pusė kaldinamos priešinga linkme: norint apžiūrėti ir antrąją pusę, paimtoji moneta verčiama "per galvą". Nepriklausomos Lietuvos monetos, norint kitą pusę pažiūrėti, verčiamos per šoną.

Visų Kaune kaldintų monetų modelius sukūrė žinomasis skulptorius Juozas Zikaras. Metalą monetoms kalti pirkome Belgijoje. Tenai, Monnae Royal de Belgique, paruošdavo monetoms kalti medžiagą ir iš modelių pagrindinius štampus, o Kaune, pačioj kalykloj, buvo padaromos matricos ir vykdomas kalimas. Nukaldintos monetos, ginkluotai sargybai lydint, būdavo neatidėliojant pergabenamos į Lietuvos Banką.

(Kiek prisimenu, vieno cento monetos pagaminimas, visas išlaidas suėmus, kaštavo netoli 2 centų; 10 litų moneta atsiėjo Iždui apie 3 litus).

Naujausių Lietuvos monetų įstatymas buvo paskelbtas 1936 m. birželio 3 d. "Vyriausybės Žinių" 537 Nr. Bet kad visi čia mano pateikti duomenys su įstatymais sutaptų, reikia pasinaudoti dar ir 1938 m. spalių 31 d. "Vyr. Žinių" 624 Nr., kuriame paskelbti šitoki pirmojo įstatymo pakeitimai: a) sidabr. 2 litų monetos praba kilsterta iš 0,500 į 0,680; b) sidabrinių monetų vienam gyventojui leistinas apyvarton kiekis pakeltas nuo 12 iki 20 litų.

IV. Lietuvos Monetų Kalyklos organizacija ir įrengimai.

Kalykla buvo valstybinė įstaiga, tiesiogiai priklausiusi finansų ministeriui. Jis, pagal įstatymą, tvirtino monetų modelius ir nustatinėjo monetų lydinio sudėtį (ligatūra neskelbta viešai) bei kaldintų tam tikros nominalinės vertės monetų skaičių. Prieš organizuojant šią įstaigą, jos naujai paskirtasis vedėjas (šio rašinio autorius) buvo nusiųstas Švedijon, Vokietijon, Belgijon ir net Paryžiun susipažinti su tų kraštų monetų kalyklomis. Dalis parsivežtų žinių buvo pritaikyta namie. Tačiau knygvedyba, atsiskaitymas ir kontrolė buvo originaliai išgalvota, prisitaikant prie vietos sąlygų ir aplinkybių.

Pati kalyklos patalpa buvo "Spindulio" bendrovės namuose Kaune, Miško g-vė Nr. 11 (apatiniame aukšte), izoliuota stipriomis sienomis ir metalinėmis durimis nuo kitų patalpų. Langai buvo apsaugoti storomis plieninėmis grotomis. Viduje buvo įrengti visi darbui ir žmogui reikalingi patogumai. Techniškus veiksmus vykdė parinkti specialistai bei darbininkai, o prižiūrėjo, tikrino ir skaičiavo monetas finansų ministerijos gerokai "išsijoti" valdininkai. Kontrolei sustiprinti, visuose kalyklos veiksmuose dalyvavo ir Valstybės Kontrolės specialus atstovas. Valdininkai ir darbininkai dienos darbui būdavo užrakinami kalykloje; vienintelis jų ryšys su "pasauliu" buvo telefonas į vedėjo kabinetą. Ir jie išeidavo iš kalyklos ne "darbo laikui išsekus", bet kai viskas būdavo suskaičiuota bei pasverta ir kai gauti duomenys sutapdavo su rytą iš seifų išduotų dalykų duomenimis. Jei atsitikdavo koks (nors ir pats mažiausias) skirtumas, reikėjo trūkumą (ar padaugėjimą) surasti bei išaiškinti. Išskyrus 2-3 gramų masės nudulkėjimą, joki skirtumai nebuvo pakenčiami. Ir jie, jei atsitikdavo, visuomet paaiškėdavo, nors aiškintojus (visus kalykloje dirbusius asmenis!) užguldavo naktis . . .

Seifai, kuriuose buvo laikomi štampai, monetos ir medžiaga, turėjo du užraktus. Vieną raktą laikė kalyklos vedėjas, antrą — Valstybės Kontrolės atstovas. Dieną naktį budėjo ginkluota sargyba. Užrakinamos patalpos būdavo tų pačių atsakingų pareigūnų dar ir užplombuojamos.

Pinigus kalant, skubėti nevalia, nes nukaldintos monetos turi būti absoliučiai viena į kitą panašios — kaip viena! Tad patekę į tą įstaigą darbininkai ir valdininkai jautėsi keliais atžvilgiais laimingi; jie buvo geriau, nei kur kitur, apmokami, darbas buvo lengvas, lėtas, švarus ir įdomus. Parinktų žmonių sąžiningumu nei kartą neteko nusivilti; nepasitaikė nei mažiausio sąmoningo pasisavinimo.

Daug kur pasaulyje monetos skaičiuojamos mašinomis. Lietuvos Monetų Kalykloje nuo mašinų atsisakyta. Mūsų buvo išgalvotos specialios liželės, kuriomis skaičiuojant, jei žiūrėsi, apsirikimas neįmanomas. Tuo tarpu mašinos — ne žmogus, ir jos gali sutrikti; ir sutrinka.

Apie atliktus kalykloje veiksmus būdavo rašomi aktai, patvirtinami nemažiau kaip trimis parašais. Tai reiškia, kad tie veiksmai būdavo stipriai prižiūrimi ir sekami. Maišeliams su atrinktomis monetomis užplombuoti atsakingi valdininkai buvo aprūpinti jų priimtomis replėmis; jų prikabintos prie maišelių etiketės eidavo su maišeliais iki L. Banko, taigi žinota, kas už skirtumą ir asmeniškai atsakingas.

Greta su Monetų Kalykla tuose pačiuose "Spindulio" rūmuose veikė ir kita finansų ministerijos įstaiga — vertybinių ženklų gaminimo komisija, kuri, to paties asmens vedama "Spinduly" spausdino visus popierinius valstybės vertybinius ženklus (vekselių blankus, akcizo banderoles, paskolos lakštus ir kt.). Taigi, turint namie visas modernines spaudos priemones, rengtasi čia spausdinti ir Lietuvos Banko banknotus, bet nesuskubta pradėti — sudundėjo antro pasaulinio karo šūviai.

Atgimusios Lietuvos Monetų Kalykla veikė apie trejus metus (1936-1939). Tai buvo viena jauniausiųjų pasaulyje ir moderniškiausiai įrengtų tos rūšies nedidelių įstaigų. Pats faktas, kad ji *buvo,* žiūrint dabar atgal, išauga mūsų akyse ir lietuvių tautos istorijoje į stiprų mūsų netolimos praeities įvykių grandinės sąnarį. O mūsų rankomis (Nepriklausomos Valstybės autoritetu ir teise) nukaldintos Lietuvos monetos, pasklidusios po visą žemės rutulį, daug daug kam primena ir byloja Nepriklausomą Lietuvą XX amžiuje *tikrai buvus.* Nuo Buenos Aires iki Tokijo, nuo Kanados iki Australijos, rasi muziejuose ir pas atskirus mėgėjus lietuviškųjų atgimusios Lietuvos monetų. O jos nerūdyja nei nepūva . . . Ir kur tik jų yra, ten puikiai žinoma ir mūsų Tėvynė, ten žinomi paskutiniai jos išgyvenimai bei tolimesnės aspiracijos.

HENRIKAS NAGYS

MAŽO UOSTO ŠVYTURYS

Į atvertas tavo šviečiančias akis
mirguliuodamas iš lėto puola sniegas.
Nuo žiūrėjimo į šniokščiančias naktis
pavargai. Norėtumei užmerkt akis bejėges.

Nusibodo tau vienodas ūkavimas garlaivių.
Jų smaluotas prakaitas ir aitrūs dūmai.
Ir aukštai stiebuos, tarp svyrančių virvių,
girto jūrininko rėkiamų dainų graudumas...

Žlegančiom grandinėm kojos prirakintos tau
prie dumbluotų akmenų, susmigusių į jūrų dugną.
Ir tiktai viena svajonė tavo veidą liūdną
nušviečia kasnakt: Tu taip norėtumei išplaukt,

džiūgaujančią vėliavą ugnies iškėlęs vėjam,
nusigėrusiem putojančia, bekrašte platuma, —
tu norėtumei išplaukt, palikęs persunktą aliejum
uosto vandenį, laivus ir sniegą, kvepiantį žeme.

PAVASARIS IR VAIKAI

Pavasaris, ant lygumų patiesęs,
lininę juostą — vieškelį —
džiovina saulėje. O šviesūs
plaukai raudono riešuto
eglyne spindi.
Laimingi
išdykusių klumpaičių žingsniai
sumaišo vieškelio geltoną smėlį.
Pavasaris, praskleidęs plaukus jauno riešuto,
vaikams rieškučią peteliškių
beria į akis.

KRŪMAI GEGUŽIO LIETUJ

Vilgomos šilto šiušenimo
šakos šnabždėdamos šneka:
teka ir teka ir teka
žalsvais drabužėliais į žemę
karštas medus.

Kažinkas surinka džiaugsmingai —
Paukštis raudonas ir linksmas.

Ir vėl šakos šnara ir linkčioja,
kai kiekvieną lankstų ir liekną
liemenį paliečia
limpančiom lūpom
lietus.

EPITAFIJA ANT POETO KAPO

Vytautui Mačerniui

Nepasiėmei nieko kartu: tavo rankose miega
paskutiniojo vasaros vakaro kvapas ir vėsuma.
Tavo galvą padėjo ant kieto drožlinio priegalvio,
ir giliai akyse tebegyvą dangų užžėrė žeme.

Tavo mėlynos upės sustingusios tyso smėlynuose —
kaip ilgi kalavijai rūdija ant žemės širdies;
į apakusius ežerus krenta pajuodę žvaigždynai,
ir į tavo miškus numylėtus šaltos nebūties

tuštuma. Tavo knygose pasakų saulė užgeso,
ir už atdaro lango sudužo ant kelio akmens
nebaigta svajoti svajonė. Tiktai vystančios vasaros
vakaro vėju kvepėjo tavo rankų atšalę delnai.

— — — — — — — — — — —

Tavo antkapio raidėmis teka pavasario vandenys.
Vaiko akys mato, pro tirpstančias ledo gėles, už stiklų:—
Tavo upės pabunda, atmerkia akis ežerai, ir į dangų
kelias debesys paukščių iš klegančių tavo miškų...

RAUDONA SKARELĖ

VINCAS RAMONAS

Tumosų laukai siekė Šunskų girią, o trobesiai buvo išstatyti ant pat Šešupės kranto. Iš sodo vaikai akmenuką pajėgdavo numesti į patį upės vidurį. Abudu vaikai dabar kariuomenėj. Vyresnysis liko puskarininkiu, o jaunesnysis plėšė eilinio batus. Jam teks ūkis, kai grįš iš kariuomenės. Dukters Tumosai neturėjo. Tumosienė labai mylėjo sesers mergaites, bet nemažiau ir savo tarnaites. Prie darbo labai nespaudė, o grįždama iš Marijampolės, tarnaitei vis ką nors parveždavo lauktuvių.

Vaikai ne namie — reikėjo samdytis svetima šeimyna.

Agota Žiemytė buvo iš Šunskų. Po tarpkalėdžio parsivežusi ją namo, Tumosienė tarė savo vyrui, sėdinčiam ant šilto priekrosnio:

— Tai mūsų Agotėlė.

— Aha, gerai, gerai, — linktelėjo galva Tumosa ir nusišypsojo. — Tai Agotėlė?

Tumosienė padėjo jai nusirišti vilnonę skarą ir pabučiavo į lūpas.

Agota buvo aukštoka, gražiai nuaugusi, tamsiaplaukė. Tumosai kažin kodėl pasirodė, kad josios nosis kiek per smaila. Abipus nosies ties akimis buvo daug rudų taškučių. Ir dar — kai ji pažvelgė tiesiai į Tumosą, dešinėji akis žiūrėjo kažin kur į šalį.

Tumosai pagailo jos. Tokio gražaus sudėjimo ir . . .

Agota mažai kalbėdavo, bet klausydavo atsidėjusi. Tumosienei ji atrodė protinga, bet Tumosa po savaitės nusprendė:

— Atrodo, kad jai trūksta vienos vinies.

— Kurgi! Kas tavęs nežino! Juk tau visos moterys kvailos.

— Ne, nesakau, bet jeigu moteriška mažai šneka, tai jau negerai.

— Negerai! O tokia apsukri darbininkė.

— Ne apie rankas šneku — apie galvą.

Pavasarį Tumosienė Agotai užsiminė apie darželį. Kaip nušvito ji!

— Tai žydės! Tai kvepės! Tai saulę juokins!

— Gerai, Agotėle. Gerai, mergele, — džiaugėsi ir Tumosienė.—O maniau, kad ir šiemet daržely reiks agurkus ir morkas sėti. Vis gaudavau merginas iš Marijampolės, iš Degučių. Ar tai joms gėlės! Pavasarį lyg ir sukrusdavo kast ir sodint, o paskui nė žiūrėt darželio nežiūrėdavo. Varpučiu ir dilgėlėm darželis aptekdavo. Gėda būdavo žiūrėt. "Ne tokiom rūtos", pasakiau ir darželį paverčiau daržu. Argi tai man pačiai, senai bobai, rūtas sėti! Rūtos, mergele, tik ligi vestuvių. Man tik prie tvoros pastovėti, į žalias pažiūrėti, jaunas dienas prisiminti.

— Ar teisybė, dėdiene, kad rūtos šventos?

— Šventos, Agotėle, šventos. Tik kelis daiktus šitoj žemėj Dievas mums davė šventus. Bitelė — šventas vabalėlis, rūtelė — šventa žolelė, o ir kregždutė šventa. Taip sakydavo mano amžinatilsį močiutė. Graži rūta, kai žydi, bet dar gražesnė nežydėjusi. Taip ir su mumis moteriškomis. Rūta karti, oi karti! Ant jaunų rūtelių ir rasa labiau krinta, negu ant žydinčių. Sunkus rūtų vainikėlis, mergele, oi sunkus, bet jisai mergaičių garbė ir visas gražumas. Vainikėli oi sunkus, bet jeigu . . . jeigu . . . — pašnibždėjo jai į ausį — Agota paraudo, — tai nuodėmė ir rūtą nešioti. Ir ištekės, ir vaikų susilauks, bet kai pro darželį eis, vis akis į šalį suks. Sunkus rūtų vainikėlis, šventa žolelė . . .

— Sunkus, dėdiene, — linktelėjo galva Agota susimąsčiusi.

— Rūtos, mergele, nė gyvulys neliečia. Viską iš savo močiutės ir mamos girdėjau. Po kruopelę susidėjo, nieko neužmiršau. Aha, Agotėle. Tai taip viskas yra, o man tik jaunas dienas prisiminti.

Tumosienė pasirėmė ant tvoros ir ilgai tylėjo. Ji žiūrėjo į tolį, į mišką, į baltą debesėlį, lyg baltą nuometą ant liepos viršūnės. Josios pilkos akys juokėsi, liesas veidas buvo nušvitęs.

Praeidamas pro šalį, Tumosa susijuokė:

— Girdėjau, girdėjau. Ar nepradėsit judvi čia senoviškas sutartines giedoti?

— Ne sutartines, o darželio tvorą pataisyk.

— O kas čia eis į tą tavo darželį? — stabtelėjo Tumosa, bet pagalvojęs šūktelėjo: — Mikai, atsinešk kirvį. Žiūrėk ant skiedryno.

Miką Tumosa parsivežė prieš savaitę. Per visą žiemą apsiėjo be berno. Parsivežė nuo Gižų. Tumosa nustebo išgirdęs, kad Miką ten vadina totorium, paskui sužinojo, kad tai tikra jo pavardė. Totorius. Bet veidas tikrai gelsvas, kaip tikro totoriaus. Apskritas. Nuo prakaito žibėjo, kaip žalvarinis puodas. Rudos ir didelės, kaip kaštonai, akys. Juodi plaukai vis krito ant akių. Ir eidamas, ir dirbdamas jis juos vis vertė į viršų.

Tumosa paėmė iš jo rankų kirvį ir paliepė:

— Nueik į klėtį ir atnešk vinių. Tų mažesnių.

Jis ėjo, kaire ranka versdamas į viršų plaukus.Užpakalinėj kelnių kišenėj raudonavo knygutė.

— Turbūt, nemažai pamokytas, kad visur su knyga, — pastebėjo Tumosienė.

— Mokyti savo mokslų kitiems po nosim nekaišioja, — piktai šyptelėjo Tumosa. — Ir laukuos, ir namie, kai tik stabtelėja valandėlę pa-

silsėti, tuoj iš kišenės išsitraukia tą knygpalaikę.

— Kas ten? Dainos?

— Geros dainos! Valstybė ir revoliucija. Lenino.

— Lenino? Ar tai tas mokytas žulikas, kur carą sušaudė?

— Nutilk tu! . . . Pakiš liežuvį, tai žinosi, kuo Dievas vardu. Ar tu nežinai, kad Leninas yra šventas tokiem, kaip Mikas.

Vyrai taisė tvorą.

— Dėdiene, paprašyk, kad iš apačios prikaltų lentą. Kad viščiukai neįlįstų — gėles iškapstys, — paprašė Agota nedrąsiai.

Mikas atsidėjęs pažvelgė į ją, pažvelgė į Tumosienę ir pamąstė. Palingavęs galvą, burbtelėjo:

— Viščiukai . . . Užteks, kad neįlįs paršiukai. Lietuvoj biedni žmonės bulvėms žemės neturi, o čia — gėlės!

— Kam reikia, tas turi, — nukirto jį Tumosa.

Tvorą pataisė.

Ir pasėjo rūtą, ir pasėjo mėtą.

* * *

Rytas buvo vėsus. Net epušė sodo kampe drebėjo nuo to šaltuko. Bet liepos viršūnė buvo pilna saulės. Liepa skambėte skambėjo. Dagiliukas ten buvo ir kitas pilkas paukščiukas. Jis švilpaudamas šokinėjo nuo šakutės ant šakutės.

Patvoriu slinko ežys. Rainas katinas, nusigandęs jo, užšoko ant tvoros.

Už sodo garavo upė. Už upės buvo tik žolė ir debesys. Tamsiai mėlyni debesys žemiau saulės, debesys aukščiau saulės. Jie visą rytą nudažė mėlynai.

O tas rytas čia pat už lango kvepėjo mėtom ir rezetom.

Pasiėmusi kibirą, Agota išėjo karvių melžti. Prie darželio sustojo.

Linksmi broliukai juokėsi šalia ramių ir nedrąsių saulučių. Patvory susiglaudę rausvai mirguliavo karkliukų žiedai. Piliarožės raudoni žiedai plieskė ant viso darželio, bet aguona savo raudonumu užrėkė visas gėles.

Rodos, pačioj širdy kvepėjo tie rusvi rezetų taškučiai.

Agota šypsodama žiūrėjo į savo darželį. Su tokiu džiaugsmu jau nusenę žmonės žiūri į bites ir paukščiukus.

Išėjusi už sodo, Agota patraukė į pagirį pas karves.

Iš girios išvažiavo keturios rusų kareivių virtuvės ir dardėdamos leidosi pakalnėn. Rusai važiavo prie upės vandens pasisemti.

Pagiry ant kalno sėdėjo Mikas ir skaitė savo knygą.

— Mikai, kodėl tu arklius pririšai tokioj išgraužtoj vietoj? Matai, koki alkani. Beveik žemę graužia.

Mikas užvertė knygą ir valandėlę tylėjo, žiūrėdamas į arklius.

— Tu nieko neišmanai, Agotėle. Nesakyk, bet neišmanai. Tu tik dirbi ir nieko negalvoji. Šitie buožės išnaudoja mus. Ir tave, ir mane. Visą dieną tu sunkiai dirbi, vakare palaistai savo gėles, ir viskas. Kad ir norėtum, tu neturėtum laiko pagalvoti, ko mes susilauksim ir ką reikia daryti su šitais buožėm. O aš turiu turėt laiko. Jei arkliai bus sotūs, tai tik bėgsi ir bėgsi paskui žagrę. Bėgsi per visą dieną. O jei bus neėdę, tai žagrės gerai nepatrauks. Stos ir stos. Turėsiu laiko ir parūkyt, ir paskaityt, ir pagalvot.

— Bet kuo tas gyvulys kaltas? Tu beširdis!

Mikas tylėjo. Knygą įsikišęs į kišenę, kaire ranka perbraukė per plaukus ir nusijuokė:

— Aš tave pirmą kartą matau piktą, Agotėle. Kad žinotum, tau pritinka tas piktumas.

Mergina žiūrėjo į žemę. Mikas nematė jos akių, matė tik gražų jos liemenį.

Agota nuėjo, o Mikas palydėjo ją akimis ir tyliai tvirtino kažkam: “Kad ne ta akis . . . Ach, kad ne ta viena akis! Juk ji graži mergina. Labai graži, kad žinotum. Eik skersai ir išilgai — kitos tokios nerasi”.

Kai Agota grįžo su pilnais kibirais, Mikas parodė į arklius, pririštus didelėj žolėj.

— Kad žinotum, aš pagalvojau ir . . . Mes sau, o gyvulys sau. Duok, panėšėsiu vieną kibirą.

— O kai anąsyk prašiau panėšėti, tai ką sakei? “Aš ne boba su kibirais tąsytis”.

Mikas neša kibirą ir tylėjo.

To sekmadienio vakarą jau visi buvo sugulę, kai jis grįžo perkėlęs arklius. Pagiry jis užtruko gana ilgai. Tumosa nė neliepė arklius perkelti, nereikėjo, bet Mikas tą kėlimą sugalvojo pats. Eidamas į kiemą, jis stabtelėjo prie praviro Agotos kambarėlio lango. Klausė. Čirškė žiogai. Tas atdaras langas, tas juodas keturkampis, jam atrodė šiltas.

Mikas tyliai sugrįžo iki sodo kampo ir ilgai ten stovėjo.

Toli vakaruose žaibavo. Jis jautė, kad ant kairės rankos tupi uodas ir čiulpia kraują. Gelia. Bet rankos jis nė nepajudino. O tų žiogų čirškimo buvo pilna galva. Mikas tvirtino kažkam: “Kad žinotum, jeigu ji . . . jeigu ji . . .”

Kai mėnulio piautuvas pasislėpė už debesų ir sodo medžiai pasidarė visai juodi, jis vėl priėjo prie lango. Dar žingsnis arčiau, dar žingsnis . . . Žiogai visai pasiuto! Net įkaitę smilkiniai tvinksi.

Tyliai, visai tyliai sujudėjo langai ir tyliai užsidarė.

Žiogai nutilo. Vėl šyptelėjo mėnulis ir nušvietė taką į klėtį.

Mikui buvo gėda eiti tokiu šviesiu taku. Į klėtį. Į savo lovą.

Ryte juodu susitiko prie šulinio. Mikas šyptelėjo, padėjo jai iškelti kibirą ir užkalbino:

— Matei, kaip šiąnakt žaibavo? Kad plykstels — pinigus skaityk. Grįždamas iš pievų, pagalvojau . . . Pasakysiu jai, sakau sau, kad užsidarytų langą . . .

Prilaikydama kibirą ant rentinio krašto, šyptelėjo ir Agota. Ji nieko neatsakė, tik pirštų ga-

A. GALDIKAS ŽIEMOS PEISAŽAS

lus įkišo į kibirą ir kelis vandens lašus tekštelėjo jam į veidą.

O apypiete jis jau neskaitė savo knygos. Malkinėj kažinką tašė, drožė, o iš akmenų krūvos išrankiojo visas lango stiklo šukes. Kitą dieną aštriai išsitekino kalčiuką ir peilį.

Penktadienį Agota rengėsi eiti pas upę skalbti. Atsirėmęs į darželio tvorą, Mikas laukė jos išeinant į kiemą.

— Tai jau eini? Palauk, ką pasakysiu. Kad žinotum, šitą seną kultuvę tu mesk į skiedryną, Agotėle. Sunki, pajuodus. Aš tau naują . . . Ve!

Iš po skverno jis ištraukė naujutėlę kultuvę ir atkišo ją Agotai.

Agota iš džiaugsmo net padėkoti užmiršo. Tai kultuvė, tai darbelis! Pakraščiuos išpiaustyti dobilų lapai ir linų žiedai, vidury žvaigždės, o tarp tų žvaigždžių skraidė paukščiai. Tų paukščių uodegos ilgos, pilnos taškučių ir ratukų. Prie pat rankenos dvi žuvytės sukišo snukučius ir žiūri į viena kitą.

Žvilgtelėjusi pro langą, į kiemą išėjo ir Tumosienė. Pavarčius kultuvę rankoj, ji pakraipė galvą.

— Oi, tu sviete, svieteli! Tai nagai! Ir linai žydi, ir žuvytės plaukia. O tų paukštelių gražumėlis!

— Gražumėlis, dėdiene, — pritarė Agota. Ji buvo visai sumišus.

Bet Mikas neklauso jų. Jis jau ėjo per kiemą arklidės link.

Šeštadienį Mikas grįžo iš pieninės kiek pavėlavęs. Agotai jis parvežė tamsiai mėlyno stiklo vazą. Ant tos vazos buvo baltai išrašyti vyšnių žiedai.

— Man? Gražus tai gražus butelis, bet ką aš su juo veiksiu?

— Pamerk gėlių ir pastatyk ant savo lango. Aš einu art, tavęs lange nematau, bet vistiek . . . tavo gėlės ten žydi. Kad žinotum, gražu pažiūrėt, smagu atsimint. Tai taip, radastėle.

Sekmadienį Mikas užsirišo naują tamsiai raudoną kaklaraištį, o ant kairės rankos piršto užsimovė žiedą su raudona akute.

— Kad nežinotum, tai sakytum, kad koks raštininkas, — stebėjosi Tumosienė.

— Tikrai sakytum, — sušnibždėjo Agota nustebusi.

Per pusryčius ji nenuleido akių nuo Miko rankos.

Jau seniai buvo laikas eiti, bet Mikas vis kažinko stovinėjo prie darželio vartelių. Nuėjo iki kiemo vartų ir vėl sustojo. Agotos lange žibėjo toji tamsiai mėlyna vaza. Diemedžio šakelė buvo įmerkta, rausvi karkliukų žiedai ir tamsiai žalia rūtos šakelė.

— Ko neini? — paklausė Agota, išeidama į kiemą ir į plaukus smeigdama naujas šukas su žibančiom akutėm.

— Neinu. Galvoju. O kad taip, Agotėle, tu ir man gėlelę . . .

— Luktelk. Aš tau broliuką. Jis aksominis, ir jo akutės labai gražios.

— Ir rūtelę, Agotėle. Tiks prie broliuko.

— Negaliu. Juoksis . . . Supyks . . .

— Kas juoksis? Kas supyks?

— Žmonės. Neskinsiu.

— Nebūk maža, Agotėle.

Broliuku ji papuošė jo atlapą, nuleido rankas ir žiūrėjo į šalį — į šulinį.

— Aš ne maža . . . Tu pats nusiskink . . . — šyptelėjo ji nenoroms ir, lyg ko nusigandus, straktelėjo į trobą.

O vėlai vakare, kai jau visi rengėsi gulti, Mikas dar nuėjo į pagirį arklių perkelti. Tamsu buvo, kai grįžo. Agotos langas buvo atdaras. Mikas stabtelėjo, paklausė, priėjo arčiau.

Langas neužsidarė.

Kažinkas taukštelėjo ir cinktelėjo į grindis.

* * *

Dar buvo labai anksti, kai Mikas girdė upėj arklius ir žiūrėjo į saulę, raudonuojančią toli už žolių pievų. Iš daugaus į arimus krito vieversiai. Jie pailso bečiulbėdami.

Sodo patvoriu, kibirais nešina, ėjo Agota. Ji pasuko į paupį. Išėmusi iš kibiro, į vandenį ji sumetė mėlynas stiklo šukes, o paskui įmetė puokštę gėlių. Gėlės pasisupo upės bangose ir lėtai lėtai nuskendo.

— Kam tu jas dar čia atnešei? — stebėjosi Mikas, priėjęs arčiau. — Reikėjo numesti kur į pašalę. O aš tau nupirksiu kitą tokį butelį.

— Ne, ne, ne! Nereikia. Nepirk. Tik šukės liko . . .

Abudu nutilo. Agota žiūrėjo į tą vietą, kur nuskendo gėlės. Iš vandens iššoko sidabrinė žuvytė, pavandeniu skrido paklydus žuvėdra.

— Į pašalę reikėjo numesti? — prašneko ji, vis nepakeldama akių. — Kad dėdienė užeitų? Ji gudri. Suprastų. Tu sumynei jas. Eik sau.

Agota ravėjo daržą. Keleliu ėjo nepažįstama mergina. Prie daržo ji sustojo.

— Padėk, Dieve!

— Dėkui, dėkui.

— Tai ravit? Tų balandų šiemet tai pilni daržai. Šitą, ar čia tarnauja Totorių Mikas?

— Čia. Bet dabar jo nėra namie. Išvažiavo į Šunskus. Grįš vėlai vakare.

— Ar negalėtumėt jam pasakyti, kad sekmadienį ateitų pas mus?

— Gerai, pasakysiu. Jūs . . . sesuo?

— Ne, bet . . . Ne sesuo, tik aš norėjau pasitart su juo. Nauja valdžia dalins žemes. Mikas irgi gaus. Sakau, būtų gerai, kad jam atrėžtų iš Liepinio, šimtamargio. Mūsų trobelka visai prie Liepinio laukų, tai galėtume ir gyvent pas mano tėvus, iki ką įsitaisysim. Po Kalėdų bus mudviejų vestuvės.

Agota iš rankų išmetė balandas.

— Ves? Mikas ves? — sušuko ji, prijuoste šluostydama žemėtas rankas. — Jis meluoja! O, Viešpatie . . . Tai kodėl? Kaipgi čia dabar? Ir . . . ves? Meluoja! Jis viską meluoja. Nėra jam nei Dievo, nei teisybės. Trobelka? Tai dvi trobelkos! Ir Šunskai, ir Gižai! Aha, ir žemės prireikė! Ir žiedas ant piršto! Ir kultuves margina!

Nepažįstamoji mergina žengė žingsnį atgal. Ji išsigando Agotos dešiniosios akies. Atrodė, kad ta akis tiesiog šokinėja. Kaip baltas kamuoliukas.

— Gerai, aš jam pasakysiu, kad sekmadienį... — tęsė Agota, eidama iš daržo. Ji kalbėjo jau kitokiu, kiek dusliu balsu. — Aš pasakysiu, o tu grįžk.

— O gal jis paliko kokį laišką? Sakė — aš parašysiu prašymą, o tu ateik ir nuneši į Gižų komitetą. Sakė — jei nebūčiau namie, tai palikčiau kam nors iš namiškių.

— Nepaliko, — nukirto Agota.

— Gal jis ką kita sugalvojo . . .

— Nepaliko. Eik sau. Grįžk — mūsų šunys labai pikti.

Per pietus Agota srėbė tik porą šaukštų barščių ir atsikėlė nuo stalo.

— Nevalgai? Kas tau yra, Agotėle? Sergi? — susirūpino Tumosienė.

— Negaliu. Galvą skauda.

— Matau, kad veideliai užkaitę. Prigulk, dukrele.

— Nereikia . . .

Ji pavaikštinėjo po sodą, paskui nuėjo į paupį, atsisėdo ant kranto ir ilgai žiūrėjo į vandenį. Į tą vietą, kur ryte nuskendo gėlės.

Skraidė kregždės ir savo smailus sparniukus vilgė į upės vandenį, o jų čypsėjimas ir čirenimas buvo toks švelnus ir graudus, kad Agotai net ašaros pasirodė akyse.

Po vakarienės Tumosienė turėjo daug vargo su ja.

— Aš žinau, ką sakau, Agotėle. Tik karštas vanduo! Gerai išmirkyk kojas ir tuoj gulk. Visas ligas kaip ranka atims.

Agota ne, ir gana. Kam čia to visko. Kam to karšto vandens. Ir taip karšta.

Į kiemą įdardėjo Mikas.

Agota tik žvilgt pro langą, čiupt už dubenio su garuojančiu vandeniu ir tuoj į savo kambariuką.

— Nekinkyk, — šūktelėjo Tumosa pro langą. — Eik vakarienės.

Mikas įėjęs apsidairė po kambarį ir atsisėdo gale stalo.

— Tegu arkliai atsipučia, o tu valgyk. Aš pagirdysiu ir išvesiu.

— Aš pats išvesiu. Tai čia. Tamsoj nė grandinės nerastumėt.

Šiandien Mikas buvo labai geras.

O Agota sėdėjo ant krašto lovos ir klausėsi griežlės. Keleliu prajojo Mikas ir tyliai švilptelėjo. Agota dešine ranka stipriai sugniaužė pagalvės kampą.

Arkliai savo pasagomis garsiai taukšėjo į kelelio akmenis. Tos pasagos sukapojo ramų ir vienodą griežlės kryksėjimą.

Atdaras langas darėsi vis tamsesnis ir tamsesnis.

Nenusirengusi Agota įspaudė veidą į pagalvę.

Griežlė nutilo.

Po kokios valandos —

— Agotėle . . . Agočiuk . . . Miegi?

Balsas buvo šiltas ir drebėjo.

Agota pakėlė galvą — tamsiai mėlynam lango keturkampy juodavo Miko galva. Ji tyliai nuleido kojas ant grindų, tyliai pakėlė dubenį ir visą vandenį šliukštelėjo Mikui ant galvos. Dubuo išslydo iš rankų, atsimušė į palangę ir garsiai suskambėjo. To skambėjimo buvo pilnas kambarėlis ir pilnas kiemas.

Šlept, šlept pasigirdo basų kojų žingsniai — į kambarėlį įkišo galvą Tumosienė.

— Kas čia pasidarė, Agotėle? Sudaužei ką?

— Katiną apliejau vandeniu.

Tumosienė valandėlę tylėjo.

— Ki, ki, ki, — staiga sukikeno ji tamsoj.— Tai Agotėlė, tai mergelė! O tu, mano rūtele! Tave ir kunigėlis už tai pagirtų, o aš jau nė nežinau . . . Rytoj aš tau parvešiu kokią dovanėlę. Bet tu tylėk. Nei kitiem, nei jam pačiam nieko nesakyk. Ir aš tylėsiu. Įširdęs jis nežinia ką padarytų. Nes — aš tau pasakysiu — žmonės labiau pakenčia mušimą, nekaip pajuokimą.

Pusryčių Mikas atėjo pavėlavęs. Du kartu reikėjo šaukti. Į trobą įėjo garsiai juokdamasis ir Tumosai papasakojo, kaip jis, piaudamas dobilus, išgąsdino zuikį. Kad nėrė tas zuikis! O kad jis ėjo, kad ėjo . . . !

Tumosa nustebęs pažvelgė į savo berną.

Nei iš šio, nei iš to Mikas Tumosienei padėjo nukelti puodą.

Valgydamas jis paklausė, ar vakar nebuvo atėjus tokia mergina.

— Ne, nebuvo jokios merginos. O kas ji? Iš kur ji?

Ir juokdamasis, ir klausinėdamas Mikas nė karto nepažvelgė į Agotą. Lyg jos nė troboj nebūtų buvę.

Tumosienė parvežė Agotai gražią dovaną. Tai buvo skarelė. Ji visa buvo raudona, tik pakraščiuos balti serbentų lapai ir juodos uogos. Agota negalėjo atsigrožėti, žiūrėdama į mažą veidrodėlį. Apypiete, ravėdama gėles, neiškęsdavo nepasikraipiusi prieš praviro lango stiklą. Upėje mazgodamosi kojas, visai apsalo: skarelė vandeny atrodė dar gražesnė — tamsiai raudona.

Šiandien namie buvo daug darbo. Saulė jau arti laidos, o karvės dar nemelžtos. Tumosienė irgi ėjo Agotai padėti.

Beržo šešėlis papievy jau buvo ilgas ir žolė tame šešėly pajuodo.

Iš paupio su pilna vandens statine važiavo Mikas. Ganyklos tolokai nuo upės, tad karves ten vedžioti girdyti neapsimokėjo.

Kai moters prisiartino prie ganyklos, juodmargis bulius pakėlė galvą ir garsiai sušvokštė pro šnerves. Krestelėjęs galvą, jis koja pradėjo kasti žemę ir baubti. Žemės kilo aukštai ir krito jam ant nugaros. O baubė jis tokiu balsu, kad abidvi melžėjos išsigandę sustojo.

—Kas gi čia dabar? Agotėle, skarelę! Nusirišk skarelę!

Agota savo raudoną skarelę pasikišo po prijuoste.

Mikas nusikvatojo ant visų laukų.

Bulius vėl pakėlė galvą, įtempė grandinę, apėjo vieną ratą ir, nusisukęs į mišką, subliovė. Jo balsas buvo užkimęs ir sumišęs su spiegimu. Miške subliovė kitas bulius, po akimirksnio trečias, bet jau toli ir neaiškiai. Juodmargis paklausė, paklausė, pajudino ausį ir treptelėjo koja.

O Mikas vis tebekvatojo. Net susiriesdamas.

— Kvailys, — širdo Tumosienė. — Brudas. Aš negaliu pakęsti, bet pamėgink išvaryti! Ne tie laikai . . . Agotėle, niekad, o niekad su raudonu daiktu nei artyn prie buliaus. Neduok, Dieve . . . numuštų grandinę . . .

Sekmadienį Mikas iš Gižų grįžo vėlokai. Parėjęs valandėlę stovėjo prie darželio tvoros ir žiūrėjo į žvirblius, kurie straksėjo patvartėje. Nusispiovęs į darželį, įėjo trobon ir riktelėjo Agotai:

— Kur prašymas?

Agota tylėdama išėjo į savo kambarėlį.

—O klausiau! Klausiau, ar nebuvo pusseserė atėjusi. Kur tau pasakys! Prašymo buvo atėjusi. Turėjo nunešt į Gižų komitetą.

Agota sugrįžo ir tylėdama ant stalo padėjo gelsvą voką.

—Ve! Ve tas prašymas! Iš anksto parašiau, visus vargus išdėsčiau. Prašiau, kad atrėžtų iš Liepinio, o dabar jau per vėlu. Šiandien parašiau kitą prašymą. Gausiu, tai gausiu žemės, bet kur! Trys kilometrai nuo plento! “Man reikia Liepinio žemės”, sakau. “Iš kito atimkit ir man duokit”. Kur tau! “Visi lygūs”, sako. “Pavėlavai. Čia nė Kaunas nepadės”.

— Vežk į Maskvą, — metė Agota ir nusisuko į sieną.

— Žvaire!

— Dėdiene! — suspiegė Agota ir pribėgusi atsistojo šalia Tumosienės. Toks baisus buvo Miko balsas. O Agotos riksme buvo ir išgąstis, ir nuskriausto kūdikio maldavimas.

— Tu pati galėsi vežt prašymą į Maskvą, kai tavo vaikas paaugs, o sviete vietos neturės.

O gal dėdienė ir nežino, kad tu turi vaiką. Teta Šunskuos augina.

— Dėdiene! Jis meluoja! Jis viską meluoja! Totorius! Tu suėdi žmones. Tu esi . . . tu . . . Tu biaurių biauriausias kiaulė!

— Liaukitės — šūktelėjo Tumosienė. — Tu, Mikai, nemeluok. Neskriausk mergaitės. Negerai, negražu.

— Tavęs ir nauja valdžia nepagirtų, — įsikišo ir Tumosa. — Ir nauja valdžia draudžia vargšui vargšą ėst.

Mikas tik mik, mik . . . Valandėlę tylėjo. Žvilgtelėjęs į gelsvą voką, vėl ėmė siusti.

— Tai ji mane suėdė! Mazgotė. Dar rūtas laisto! Kurgi! Jos net galvijai baidosi. Nieko . . . nieko . . . Aš visam kaimui papasakosiu apie jos... rūtas! Aš ir jums parodysiu, ko vertos jos rūtos, — pabaigė jis, voką kišdamas kišenėn.

Išėjęs tiesiai patraukė į arklidę, o netrukus grįžo per kiemą, ant keturnagės šakės nešdamas arklių mėšlo. Priėjęs prie darželio, mėšlą metė ant rūtų eželės.

— Tu verčiau išrauk jas, tu sumindžiok jas! Į ugnį mesk! — klykė Agota visa išbalusi. — Mirsiu, o neužmiršiu. Rūtų nė gyvulys neliečia!

Springdama ašaromis, ji įbėgo į savo kambarį.

Saulė jau buvo nusileidusi. Juodam praviro lango stikle raudonavo ugnies ir kraujo dėmės.

Pro ašarų miglas žiūrėdama į tas raudonas dėmes, Agota sugriežė dantimis.

Ryte ji atėjo pusryčių, kai Mikas jau buvo pavalgęs ir išėjęs į kiemą. Per pietus irgi nesirodė. Tumosienė kalbina ją, o ji tyli ir sukasi į sieną. Tik prijuostės raiščius tai suveržia, tai vėl atleidžia.

Tumosa šiandien irgi buvo piktas. Prireikė brūžeklio — nėr! Aiškiai atsimena — buvo padėjęs dėžutėn, kur plaktukai, replės ir skaptukas. Nėr. Klausė Miką, klausė žmoną — neturėjo ir nematė. Gal Agota? Paklaus, kai sugrįš su pienu.

Pavakare karvių melžt ji išėjo gerokai per anksti. Tumosienė nieko jai nesakė. Tegu, tiek to. Tegu kiek apsiramina ir apmiršta. O toks atsimainęs jos veidas!

Agota sėdėjo ant akmens, kai Mikas atvažiavo į ganyklą su vandens statine.

— Ko nemelži, varna?

—Jau pamelžiau, — atsakė ji ramiai. — Tik Ilgaragei tarp kojų nagų įlindęs šipulys. Tokia skiedra. Norėjau išimt — nestovi. Aš palaikysiu už ragų, o tu išimk.

Mikas priėjo prie Ilgaragės.

— Stovėk, stovėk, karvute, — kalbėjo jis pasilenkdamas.

Agota, kaire ranka laikydamasi už karvės rago, dešine iš po prijuostės išsitraukė raudoną skarelę. Skarelė buvo keturlinkai suklostyta, o prie keturių palaidų kampų prisiūtas meškerės kabliukas. Agota skarelę vikriai užmetė Mikui ant pečių, atsargiai truktelėjo, ir kabliukas užsikabino už trinyčių.

— Tu ko čia glaustaisi? Laikyk, kad laikai. Kai paglostysiu, tai ir motina, prisikišusi žiburį, nepažins. Hm . . . Skiedra visai nauja. Sakyčiau, iš pačio skiedryno. Norėčiau žinoti, koks velnias čia ja atnešė į dobilus.

Prileidęs du kibirus vandens, Mikas nuėjo prie buliaus. Pastatęs kibirus, jis nusigręžė ir žiūrėjo į rusų virtuves, besileidžiančias pakalnėn į paupį. Staiga bulius sumaurojo ir numušė grandinę. Mikas šoko bėgti, bet nubėgo tik kelis žingsnius. Rodos, kas galą rąsto pamėtėjo tolyn — toks buvo buliaus smūgis. Net viena koja priklaupęs, bulius trynė ir raičiojo Miką, o Agota stovėjo.

Kada bulius, retkarčiais subaubdamas, nuėjo pas karves, Agota pribėgo prie Miko ir nuo pečių nuplėšė raudoną skarelę. Atsargiai, kad nesusikruvintų rankų, ji pasikišo ją po prijuoste.

Čirškė žiogai, visuos laukuos ir padangėj, ir Agotos smilkiniuos.

Subliovė bulius. Atrodė, kad koks nemokša papūtė išklerusį klarnetą.

Per pievą bėgo Tumosa, iš paupio bėgo rusų kareiviai.

Mikas mirė ant kareivių rankų prie pat vartų.

Agota grįžo namo toli atsilikusi nuo visų. Iš tolo atrodė, kad tie kibirai per sunkūs jai. Atrodė, kad ji svyruoja eidama. Lyg girta.

Bulių sugavo paupy ir atvedė pririšti. Grandinę pakėlęs nuo žemės, Tumosa krūptelėjo — grandinės žiedas iki pusės buvo lyg piaute įpiautas ir tik toliau nulaužtas. Tumosa atsiminė brūžeklį. Grandinę surišęs viela, jis tuoj nuskubėjo namo. Brūžeklis buvo dėžutėj tarp replių ir plaktukų.

O Agota dingo. Kaimynai matė ją einant paupiu su dideliu ryšuliu rankoj.

KŪRYBOS PASAULY

LITERATŪRA

RAUDONI BATUKAI

arba

JURGIS SAVICKIS

Pirmoji Jurgio Savickio novelių knyga "Šventadienio Sonetai" išėjo 1922 metais (rodos, Berlyne), t. y. tais pačiais metais, kaip ir Vinco Krėvės "Šiaudinėj pastogėj". Vinco Krėvės knyga tuojau susilaukė visuotinio įvertinimo, ir jos autorius buvo pripažintas lietuvių literatūros klasiku. Tuo tarpu Jurgio Savickio "Šventadienio Sonetai", pasipuošę šauniais vakarietiškais drabužiais, praėjo visiškai nepastebėti ir niekam nereikalingi. Vadinasi, Savickio knyga pasirodė nelaiku, kitaip sakant, laiku, bet tai mūsų literatūroje labai dažnais atvejais reiškė "nelaiku". Savickis nesilaikė beveik privalomos tuomet (ir šiandien!) atsilikimo nuo savo epochos distancijos ir buvo nubaustas, kam drįso pasirodyti, dar ne visiems lietuvių literatūros "seniesiems" klasikams savo pagrindinius veikalus išleidus. Aš visai čia nemanau ironizuoti nei Vaižganto, nei Krėvės, tik noriu konstatuoti patį faktą, kad jų kūryba, normalios visuotinės literatūros istorijos chronologijos prasme, tektų nukelti į Balzako laikus.

Savickio "Šventadienio Sonetai" pas mus būtų buvę "laiku" tik apie 1930 metus. Žiūrint ir šiandien turimos didesnės laiko ir tam tikra prasme erdvės perspektyvos, debiutinis Savickio veikalas mūsų naujosios beletristikos peizažo horizonto linijoje stovi kaip milžiniškas medis neaiškios ir gana skurdžios augmenijos plotuose. "Šventadienio Sonetai" buvo, galima sakyti, pirmas realus lietuvių dailiosios prozos kontaktas su Vakarų literatūra, pirmas literatūrinis šuolis iš balanos gadynės, atnešęs Europoje vykusių literatūrinių revoliucijų atgarsius ir džiaugsmą. Tuo tarpu mūsų klasikai tų revoliucijų visiškai nepastebėjo.

Keistas dalykas! Man ir šiandien tebeatrodo, kad toks Krėvė kubizmo, futūrizmo ir įvairiarūšio ekspresionizmo siautėjimo laikais buvo jau veterano amžiaus sulaukęs. Tačiau datos kalba visai ką kita. Marcel Proust, James Joyce, Franz Kafka ir t. t. yra arba vyresni, arba vienmečiai. Dėl šio labai savotiško neskubėjimo kalti ne vien patys mūsų klasikai. Faktiškai jie tik pakluso literatūrinės raidos kontinuiteto dėsniui, kuris nepakenčia spragų, ir XX a. pradžioje sukūrė tai, kas kitur buvo daug anksčiau padaryta.

Taigi, Savickis buvo pirmas mūsų prozininkas, mėginęs sulaužyti aukščiau minėtą apgaulingą "istorinę iliuziją" ir atsistoti ant savo epochos platformos.

Adomas Jakštas, nepermaldaujamas bet kokio modernizmo priešas ir tradicijų saugotojas, recenzuodamas "Šventadienio Sonetus", pastebėjo, kad autorius (Savickis), nors ir turįs talento, bet klaidžiojąs pavojingais modernizmo šunkeliais. Nuo šios recenzijos praėjo nemaža laiko. Išėjo "Ties aukštu sostu", "Atostogos", "Truputis Afrikos", "Kelionės", bet Savickio "situacija", t. y. jo santykis su publika mažai ką tepasikeitė. Esmėje buvo pasilikta prie jakštiškosios tezės. Vėlesnieji Savickio vertintojai visuomet pabrėždavo jo aristokratiškumą, stiliaus kultūrą, originalumą, bet taip pat, nors ne taip aiškiai, jo nereikalingumą mums, mužikų vaikams. Tačiau dauguma jį vertino vien tik etiketo sumetimais, vadinasi, kaip jiems nesuprantamą ir jų interesų sferon neįeinantį reiškinį: "Kas žino, o gal jis ko nors ir vertas?"

Nedaug aiškesnė Savickio situacija ir šiandien, "Raudonų Batukų" pasirodymo metais. Ir šiandien Savickio kūryba tebėra pažymėta kažkokiu fatališku ženklu, ir šiandien jis tebėra "biaurusis ančiukas" mūsų literatūros tvenkiny.

Jieškant gilesnių čia tik ką nurodytos "biauriojo ančiuko" situacijos priežasčių, tektų tūkstantąjį kartą priminti ir kaltinti amžiais mums nepalankią istorijos mūzą Klio, vertusią mus šimtais atvejų **išlikti tik atsilikimo kaina** ir tuo būdu sukūrusią nesugriaunamą argumentą prieš modernizmą, argumentą, kurį mes taip dažnai vartojome ir tebevartojame. Dėl to, mes ir esame toki atsargūs, perdėtai atsargūs. Lietuviška sermėga kitados herojiškai atsilaikiusi prieš svetimuosius ir niekados savo tautos neišdavusi, nepadėta laiku į muziejų, nepriklausomo gyvenimo laikais, dažnai mus saugojo ir nuo kultūros. Savickio kūryba kaip įtartinas dalykas neišvengiamai turėjo į ją atsimušti. Be to, Jurgis Savickis priklauso pirmai ir paskutinei mūsų rašytojų kartai, kuri susiformavo europinės kultūros dvasioje ir, nepriklausomybę atgavus, kontakto su šia kultūra nenutraukė, nes turėjo šiam reikalui pakankamai priemonių. Tuo tarpu pirmosios nepriklausomos Lietuvos rašytojų kartos minėto kontakto nebeturėjo, o atramos, bent iki naujų ryšių sudarymo, turėjo jieškoti kitur. Dviprasmiškas šūkis grįžti atgal į kaimą turėjo didelį pasisekimą ir išaugino nepriklausomybės epochoje dominavusį mieste gyvenančio kaimiečio tipą, kuris, valdžios remiamas, patriotizmo vardan, gana sėkmingai kovojo su įvairiais keliais prašmugeliuojama Vakarų Europos dvasia ir kultūra. Šio-

je atsilikimo dramoje taip pat žymų vaidmenį suvaidino nuolatos brukamos lenkų romantizmo seniai mirusios idėjos ir bekraujų šešėlių bei simbolių miglose ir budistinėje stagnacijoje skendinti Vydūno filosofija, naikinusi realybės pajutimą ir raginusi garbinti abstrakčią "amžinąją ugnį'," rizikuojant niekad nepajusti tikrosiosios — šaltiniai, iš kurių ištisos kartos sėmėsi dvasinės stiprybės. Čiurlionio tapyba, Herbačiauskas ir Balio Sruogos kontratakos nepajėgė sulaikyti šios atavizmo bangos — ir ji išsiliejo daugelio mūsų smegenyse. Ir pasekmės, kaip visiems žinoma, buvo gana liūdnos: savąją kultūrą mes vertinome tik kaip **žodį**, kaip **mitą** ir kiekvieną naują, **realią** kultūrinės kūrybos apraišką naikinome ikonoklastų įnirtimu.

Šitokiame fone išėjęs Jurgis Savickis ir negalėjo tikėtis geresnio sutikimo. Jis buvo ir liko panašus į susišukavusį inteligentą, kaimo purvynuose besikankinantį. Savickio likimą mūsų literatūroje gerai galima palyginti su likimu jo paties personažo—fleitininko Žiogo, stoikiškai baigiančio dienas niekuomet jo nesupratusių kaimiečių tarpe.

Jurgis Savickis nieko bendro su kaimu neturi. Tik atsiminimai, kaž kada matyti spektakliai. Jis yra apsisprendęs disidentas, savo kultūros pobūdžiu priklausąs retai pas mus bepasitaikančiam buržuazinės inteligentijos tipui. Savickio intelektualinis lopšys, galima sakyti — tėvynė, yra Europa, arba toji epocha, kurioje Stravinskio muzikos, Picasso tapybos, Rene Clair filmų ir poezijos revoliucijų fone pražydo ir išsigimė buržuazinė kultūra. Jo gerokai oportūnistinė filosofija, vengianti taip vadinamų "prakeiktų" problemų, jo idealas — kultūringas, rafinuotas, ironiškas ir skeptiškas žmogus—dar ryškiau pabrėžia ryšį su minėta epocha ir jos kultūra.

Savickio, kaip rašytojo, laikysenoje nieko nebėra iš romantiškai suprastos šios profesijos atstovų pozos. Jis yra greičiau vienas iš tų, kurie parausta, pavadinti rašytojais ar poetais, kuriems, Jean Paulhan žodžiais tariant, "atrodo, kad neįmanoma būti garbingu literatu, nejaučiant pasibjaurėjimo pačia literatūra". Titulo ir realybės galima disharmonija yra aktuali kiekvienam rašytojui. Gi pas mus per didelis literatūros meilės akcentavimas ne kartą reiškė talento stoką. Tačiau vėlgi tenka pabrėžti, kad Jurgis Savickis yra kone vienintelis europietiško rašytojo tipas mūsų literatūroje.

Po šių bendrų pastabų norėtųsi bent akies krašteliu žvilgterėti, ką gi konkrečiai naujo davė mūsų prozai Jurgis Savickis. Atsakymas trumpas ir aiškus: Savickis atliko pirmąją lietuvių dailiosios prozos reformą, pradėdamas naują, "poklasikinę" jos epochą, kuri dar ir šiandien tebėra gyva kasdienybė. Savickio reformos esmę sudaro sekantieji trys momentai: a) mūsų dailiosios prozos pakėlimas iš pusiau etnografinės literatūros į grynosios literatūros rangą; b) tradicinių etninių personažų pakeitimas bendrai žmogiškais ir c) atkreipimas dėmesio į formos problemas.

Senieji mūsų beletristai, kaip Vaižgantas, Žemaitė, "nurašinėjo" lietuvišką buitį, maža ką nuo savęs tepridėdami. Viską jiems diktavo tradicija ir natūralūs ryšiai su aplinka, kurie amžių bėgyje buvo virtę beveik aiškiai apibrėžtomis formulėmis. Jurgis Savickis įėjo į mūsų literatūrą ir buitį visiškai kitu būdu. Vietoj natūralinės senųjų estetikos Savickis atnešė naują, teoretiniais samprotavimais pagrįstą estetiką. Nebepripažino modelio neliečiamybės ir "matė kitaip", t. y. savomis, nebe tradicijos akimis. Savickis yra griežtas antinatūralistas, nepripažįstąs gamtai jokių grožinių kvalifikacijų, tuo tarpu beveik visi mūsų senieji yra gamtos vaikai ir jos garbintojai. Kūrybinio proceso metu jis yra daugiau panašus į teatro režisierių, organizuojantį savo spektaklį, negu į tradicinį lyriką. Savo noveles "organizuodamas", Savickis pirmoje eilėje pakeičia senas "dekoracijas" ir senovinį "apšvietimą". Scenovaizdis irgi naujas — miestas. Jam visiškai teisingai priklausytų vienintelio autentiško miesto ir jo žmogaus vaizduotojo vardas lietuvių literatūroje. Keturvėjininkų miestas tebuvo butaforija, tradicinių banalybių rinkinys, svajonių miestas, pasaka. Jurgio Savickio miestas yra tikras, ekspresionistinėmis linijomis pagyvintas, su visomis epochos spalvomis ir nuotaikomis. Tai nėra vien miesto ilgesys, kurį sukeldavo nublukę rusiški romansai arba neužmirštamos "Sous les toits de Paris" prieblandos, Albert Prejan ir Annabella. Tai yra miestas, stovintis šiapus, ant žemės. Metaforiškai išsireiškiant, galėtume tvirtinti, kad vienintelis miestas Lietuvos teritorijoje tuomet ir buvo tik Savickio knygose.

Tose novelėse, kuriose veiksmas vyksta kaimo aplinkoje, Jurgis Savickis davė ir keletą labai ryškių gamtovaizdžių. Jų spalvos ir linijos iš esmės skiriasi nuo ankstyvesnių šios rūšies pavyzdžių mūsų literatūroje. Jis ir čia yra daugiau dekoratorius, negu aprašinėtojas. Ir tų dekoracijų nedaugiau, negu reikia jo rodomai dramai. Jų nuotaika suderinta su personažo psichologija. Fleitininkas Žiogas, žiemos vakaro peizaže nematydamas saulės, mąsto: "Prožektorius netvarkoje!" Lygiai taip jis būtų galvojęs, dar tebegriežtdamas Žydriosios Tulpės teatre. Kitur, ypač jo vakaro peizažuose, tiek daug linijų ir spalvų, žaismo, kaip ekspresionistiniame paveiksle. Ir viskas, rodosi, čia tebekvepia šviežiais dažais, bet ne gamta.

Ypatingą dėmesį Jurgis Savickis skiria formos problemai. Šis dalykas ilgą laiką mūsų literatūroje nebuvo judinamas. Praktiškai nė laiko neturėta šiems klausimams. Savickis kone pirmas (jei neskaityti Igno Šeiniaus) nueina formalistinių eksperimentų keliu mūsų dailiojoje prozoje. Visi didieji mūsų ilteratūros stilistai — Donelaitis, Valančius ir iš dalies Vaižgantas su Krėve—savo stilių susikūrė instinktyviai, jokiais eksperimentais ar teoretiniais samprotavimais nesiremdami. Savickis, priešingai, sąmoningai ješko ir stengiasi sukurti savo paties interpretacijai tinkamą instrumentą. Jeigu senųjų mūsų literatūros stilistų charakteristikai pakaktų tradicinės Buffono formulės, tai kalbant apie Savickio stilių, reiktų dar pridėti, kad stilius yra dar ir tam tikra kultūra.

Savickis šiuo požiūriu ypač iškeltinas dar ir dėl to, kad visa mūsų posavickinė beletristika pasižymėjo totaliu stiliaus nejautimu. Tik retos išimtys — Tarulis, Vaičiulaitis, Pulgis Andriušis ir dar vienas kitas neleidžia šiam tvirtinimui virsti griežta taisykle. Daugeliu atvejų tegalima būtų kalbėti tik apie patriotinį, sentimentalinį, romantinį, realistinį ir dar kitokį, bet ne apie individualų x ar y stilių. Galima net būtų tvirtinti, kad visa mūsų literatūros istorija, nuo pačių jos šaknų, stovi stilistinio dekadanso ženkle, nes vargu kas mūsų literatūroje galėtų prilygti Donelaičiui ar Valančiui **kaip stilistai**.

Jurgis Savickis, be abejo, lietuvių literatūros istorijoje priklausys didžiųjų (mūsų mastu) stilistų eilei, nes jo balsas buvo ir pasiliko vienišas, nepamėgdžiojamai autentiškas, koki vieniši ir nepamėgdžiojami buvo Kristijono Donelaičio ir Motiejaus Valančiaus balsai.

Sunku būtų kalbėti apie Savickio pasaulėžiūrą. Jisai savo novelėse ją kaip tik galėdamas slepia. Vis dėlto galima teigti, kad pasaulėžiūrinį jo

pagrindą sudaro tam tikra estetizmo rūšis. Estetiniai motyvai yra ir jo etikos normos. Kiekvienas jo kūrybinio pasaulio aktas yra daugiau ar mažiau subordinuotas estetiniam momentui. Gyvenimas jam tėra teatras, cirkas, pramogų vieta, su gerai ir blogai vaidinančiais aktoriais, su įdomiomis ir mažiau įdomiomis situacijomis. Jam mažai įdomūs "kiti" jo stebimųjų dramų ar komedijų motyvai, išskyrus konstruktyvinius. Savickio humanizme taip pat žymiai daugiau estetinių argumentų negu artimo meilės ar užuojautos.

Po ilgos atostoginės intermedijos, kurią sudarė jau minėta kelioninė literatūra, Savickis šiais metais išleido naują novelių rinkinį — "Raudonus Batukus". Tai žymus įvykis mūsų literatūros gyvenime, ir ypač šiais jos nuopuolio metais. Ši plona knygelė verta platesnės kritikos, bet mes ją atidėsime patogesnei progai ir pasitenkinsime keliomis pastabomis.

Rinkinyje išspausdintos 6 novelės: "Klevienė", "Nukryžiuotoji", "Mėnesiena", "Jono Graužos nuotykiai", "Kapinėse" ir "Raudoni batukai", parūpiną ir visos knygos pavadinimą.

Paliesime čia tik penkias, mūsų galva, pačias būdingiausias: "Kapinėse", "Nukryžiuotoji", "Mėnesiena" "Jono Graužos nuotykiai" ir "Raudoni batukai". Pirmojoje autorius parodo šiurpią savo materialistiniu šaltumu "menschliches Elend" dramą mūsų kaimo gelmėse. Veiksmo ekspozicijoje Savickis supažindina su pagrindiniais personažais, nelyginant moderninėje dramoje, parodydamas visus juos prie duobės kaimo kapinėse, visam vaidinimui realybėje jau pasibaigus. Fonas — kontrastingai nykus peizažas:

> "Dvi moterys su gobtuvais, du vaikai, kunigas pryšakyje, duobkasiai, sulindę į duobes, ir dar keli pripuolamai asistuoją žmonės, kaip ir mes.
>
> "Drėgnas, raudonas molis. Duobė. Išsiskiria balti moterų gobtuvai ir baltas kunigo drabužis. Kūdrelė. Joje atsimuša mėlynas dangus ir plaukia balti debesėliai, laivai. Tolimesniame kapinių kampe yra palaidoti vien tik nusižudėliai, nekrikštai, pančiais pasikorę bernai ir kiti iškrikėliai. Ten vien jaunos drebulaitės, joms ten patogiau — daugiau vietos, jos ošia ten daug garsiau savo skambiais lapais.
>
> "Ši iškrikėlių zona yra apkasta giliu grioveliu, kad neįvyktų klaida. Tarytum kokie apkasai, paruošti mūšiui" (92 psl.).

Toliau autorius pasakoja ir rodo, kaip pats buvo įsimaišęs vienoje iš šios dramos peripetijų, sutiko su pagrindiniais personažais, kurie čia yra: jauna kaimietė, ištekėjusi už kuprio, jos vyro tėvas, žiaurus despotas, ir raktas panašus į sulenktą virbalą. Savickis rodo, kaip šis primityvus žmogus (tėvas), savo tamsumo ir rakto padedamas, beviltiškai kovoja prieš nepermaldaujamą santarvę, žmonos, sūnaus ir marčios sudarytą prieš jį, ir pagaliau, Savickio žodžiais tariant, griūva, kaip žiauraus determinizmo ir istorinės bei socialinės logikos auka. Tai yra faktiškai to paties Vaižganto ar Krėvės vaizduojamo gamtos žmogaus portretas. Tik į jį pažiūrėta iš kito taško ir kitais matais jis čia matuojamas. Ne tradicijos paneigimas nužudo Savickio personažą, bet žmogiškų aistrų susikirtimas. Savickis savojo personažo neidealizuoja. Jis jam yra baisus primityvas, ir visi šio žmogaus veiksmai jam tėra įdomus spektaklis. Savo reagavimo būdu jis čia stovi vis dėlto daug arčiau Maupassant ar Flaubert, negu Krėvės ar Vaižganto. Dar toliau jis stovi nuo daugelio antraeilės ar trečiaeilės reikšmės mūsų buities vaizduotojų, kurių rankose Vaižganto ir Krėvės tradiciniai tipai labai dažnais atvejais yra virtę tautinių ansamblių šokėjais.

Pasakoja Jurgis Savickis lakoniškai, šaltai, nesuinteresuotai, tarytum mėgintų tik įvairias mizanscenas ir ieškotų sunkiai išgaunamos harmonijos, aiškiai žinodamas, kad moralisto ar sociologo šešėlis sunaikintų ir taip sunkiai sugaunamą grožio iliuziją šioje niaurioje istorijoje, nes jos personažai "laidoja žmogų, sugrįžę vėl imsis lauko darbų".

"Nukryžiuotosios" pagrindinė tema nėra ekskursija į Prancūziją, kaip gali iš pirmo žvilgsnio atrodyti. Faktiškai tai yra ekskursija iš tragiškai pilkos kasdienybės, mažas spindulys pikto voro materialistiniame tinkle laikomos moters gyvenime. Jos giliai paslėptos, vos tesuvokiamos svajonės staiga ima ir realizuojasi, bet po to ir vėl reikia grįžti į tinklą. Nors Jurgis Savickis kiekviena proga ir dievagojasi nesąs psichologas ir dvasios gyvenimo analizė esanti tik specialistų reikalas, jis čia pasirodo gilus "mažojo žmogaus" žinovas. Iš šito pažinimo ir kyla jo keistai švelni nuotaika, kurios negalėtum geriau pavadinti, kaip tik optimistiniu pesimizmu.

"Mažojo žmogaus" moters restorane sutiktasis fatas, savotiškas "voleur d'etincelles", visų jos dvasioje prisisunkusių skurdo įvaizdžių fone iškyla iki laimės simbolio ir svajonių realizavimosi aukščio.

Visa ši novelė, man rodos, švelni ir tyra, kaip vakaras impresionistiniam paveiksle, kaip naktis Esterelio kalnuose.

"Mėnesiena" yra pati "mopasaniškiausia" Jurgio Savickio novelė. Ji yra taip pat vienas iš pačių meistriškiausių šio žanro kūrinių. Banalus siužetas, banalūs personažai. Viskas banalu. Bet taip pat ir meistriška. Ji gerokai primena daugelį Maupassant novelių, vaizduojančių šventadienines jaunų valdininkų iškylas ir pikantiškas meilės avantiūras, kurios dažniausiai taip pat prasideda: "Jis buvo valdininkas Paštų Ministerijoje. Ji — modistė viename madų salione . . ." ir t. t. "Mėnesiena" irgi panašiai prasideda. Bet Jurgis Savickis iš banalybės pilkumos ir beprasmiškumo ją iškelia į meno kūrinio aukštumas. Tai lyg ir parodomoji novelė. Savickis, tarytum, stovi estradoje ir moko, kaip stilistinės ir konstruktyvinės magikos pagalba iš nieko galima padaryti meno kūrinį ir dar kartą priversti publiką tikėti, kad "Ji buvo — viskas. Ji buvo nuotaika".

"Jono Graužos nuotykiuose" Savickis pirmuoju asmeniu pasakoja savo herojaus išgyvenimus mažame pietų Lietuvos miestelyje, tik grįžus iš užsienio. Tai, galima sakyti, graudi ir lyriška istorija, kurią autorius tačiau praveda šiek tiek humoristinėje atmosferoje. O graudi ši istorija yra dėl to, kad tai yra ne vien tik Jono Graužos, bet ir daugelio iš mūsų grįžimas, — grįžimas visų tų, kurie, kaip ir Jonas Grauža, išvengė "šiltos vietos" ir vedybų su ruse Olga, kuri "savo žirklėmis ir savo fasonu būtų iškirpusi, kaip kokį žmogeliuką iš nudėvėto popierio". Graudi ji yra ir dar dėl vieno dalyko, būtent, kad visus šiuos grįžusius sūnus palaidūnas sutikdavo familiariškos ir vaizdo nykumui būtinos nepriklausomo gyvenimo pradžios miestelių kiaulės.

Pasinaudodamas Jono Graužos nesėkme (visi traukiniai yra išėję), Jurgis Savickis piešia kasdieniškas šio ramaus miestelio scenas karštą vasaros dieną. Tie nykūs vaizdai ir yra pats įdomiausias dalykas visoje novelėje. Skaitant stebiesi autoriaus pastabumu ir be galo šilta piešinio linija, savo skambėjimu išliejančia visą šio peizažo ilgesį ir liūdesį.

Pagrindinė novelės tema — senos meilės istorijos atomazga — šiuose rėmuose palieka kartų blukimo jausmą.

Antraštinė knygos novelė "Raudoni batukai" skamba kaip šviesus prisiminimas iš dar šviesesnės impresionizmo epochos. Ji skamba šiandien kaip savotiškas disonansas, kaip perdaug šviesi spalva tamsiame šių dienų "Litterature noire" fone. Dabartiniam skaitytojui sunku net beįsivaizduoti, kad Savickio vaizduojama epocha realybėje būtų egzistavusi — be rūpesčių, be skausmo, be konvulsijų. Šiandien mes šią novelę galėtumėm pavadinti, žinoma, ironiškai, fantastine, nes jos šviesa mūsų prie tamsos pripratusiom akim įgyja fantazijos vertę. Realybė gi visuomet tamsoka. Todėl, be kita ko, "Raudoni batukai" yra dar ir puikus anos optimistinio dekadanso epochos dokumentas, praskleidžiantis labai charakteringos jai diplomatinės komedijos absurdiškumą, komedijos, kurią mes dažnai laikėme ar buvome priversti laikyti rimčiausiu dalyku. Šią komediją (nors ji ir nėra pagrindine novelės tema) Savickis rodo be mažiausio varžymosi ar baimės nusikalsti diplomatiniam protokolui: pavasario veikimas legalizuoja viską, net ir diplomatiją!

Aukščiau minėtu dokumentu "Raudoni batukai" virsta ne dėl specialios autoriaus tendencijos, bet, priešingai, dėl jo nesuinteresuotumo ir ištikimybės estetinės kūrybos principams.

"Raudonuose batukuose" Jurgis Savickis dar kartą pasirodo esąs neginčijamas impresionistinės atmosferos sukūrimo meisteris ir bene autentiškiausias lietuvių impresionistas, nors visą Savickį būtų sunkoka patalpinti šios literatūrinės sektos rėmuose. Vėlesnieji mūsų impresionistai arba tiksliau, rašytojai, davę impresionistinių bandymų, nesugebėjo atsisakyti didžiųjų šios srovės meisterių štampų. Jų personažai, nuotaika ir spalvos tebuvo smulkesni tų štampų variantai. Impresionistinius išgyvenimus jie dažniausia interpretavo tuo pačiu, tik kiek palaužytu, realistiniu instrumentu, kalbinių bei stilistinių davinių specialiai šiam tikslui pritaikymu mažai tesirūpindami. Savickio stilius, priešingai, rūpestingai išstudijuotas, sugeria visas jo nuotaikas, visas emocijas ir, kontakte su skaitytoju, visa savo jėga išsilieja sąmonėje.

*

Perskaičius knygą paaiški, kad Savickis ir čia pasiliko ištikimas savo keliui, kokį jis buvo pasirinkęs "Šventadienio sonetuose" ir "Ties aukštu sostu". O ištikimybė yra didelis dalykas. Ji ypač aktuali mūsų naujojoje literatūroje. Beveik visi mūsų novatoriai, jaunystėje kovoję už naujas literatūrines teritorijas, nepervirtę per keturiasdešimt, padarė atgailas, užsiaugino akademikų barzdas, paruošė išjieškotas pozas būsimo paminklo biustui ir atsistojo kandidatų į amžinybę eilutėje. Vadinasi, jie "susiprato". Jurgis Savickis ligi šiai dienai pasiliko už akademinės ribos, neįsirašė į esamosios tvarkos pranašų skaičių ir nei savo epochos, nei savo prigimties neišdavė. Nepavirto Savickis nė tuo, ką mes vadiname klasiku. Jis, kaip buvo, taip ir pasiliko iš esmės antiklasiškas, laisvas ir neštampuotas.

Leonas Miškinas

1951. IX. 16.

JURGIO SAVICKIO "RAUDONŲ BATUKŲ" KALBA

Savickio kalba bei stilius įdomūs ne vien stilistui. Kai kurie kalbininkai čia irgi turės progos pamąstyti. Ortodoksiniai gramatikos bei "taisyklingumo" gerbėjai galėtų Savickiui prikišti, kad jo kalba nevisai taisyklinga, "žmoniška". Rašytojas dažnai iš vieno moka padaryti kelis sakinius, jeigu, žinoma, sakiniu laikysime kiekvieną žodį ar jų grupę, iš abiejų galų išskirtą taškais. Jo knygoje dažnai tarp pagrindinio ir šalutinio sakinio dedamas taškas, paprasta sakinio dalis skiriama ne tik kableliais, bet ir taškais ar skliaustais.

Norėdami kritikuoti tokį rašymo būdą, turėtume atsakyti į du klausimus: kas yra sakinys ir koks pagrindinis skiriamųjų ženklų uždavinys aplamai, o Savickio knygoje specialiai. Neliečiant sakinio problemos, reikia pabrėžti, kad skiriamieji ženklai yra ne vien gramatikos, bet ir stilistikos priemonė. Ir būtent tada, kai rašytojui ne tiek rūpi, kiek šioje pastraipoje yra pagrindinių, šalutinių sakinių, sakininių grupių, sakinio dalių ir panašių gramatinių dalykų, bet kiek joje yra psichologiškai svarbių momentų, kuriuos autoriui kaip tik rūpi iškelti. Jeigu rašytojui svarbu specialiai pabrėžti šalutiniu sakiniu pasakomą dalyką, ties juo vienu sulaikyti skaitytojo dėmesį, jis išskiria tą sakinio dalį ne įprastine, bet specialia priemone — tašku. Tokiais pat sumetimais rašytojas išskiria ženklais kartais ir paprastas sakinio dalis, kurias skyrybos vadovėlis liepia neskirti. Pvz.:

> Uošvis pikčiau berno mane laikė. Tik darbas, **nuo tamsos iki tamsos** (105). Kur užeidavai, niekas paso ir, **ypač**, užmokesčio nereikalaudavo (10). Dabar ji, **tikriausiai**, nesportuojanti (129).

Tačiau čia ir yra pavojaus pakliūti į kraštutinumą. Kai tokios pabrėžiamos vietos yra dažnos, kai vienas sakinys suskaldomas į kelis, tada tokius sakinius turime skaityti dažnai stabčiodami, ir dėl to nenatūraliai. Tada gauname nebe stilių, bet manierą. Taip ir atrodo, kad rašytojui rūpi neatidų, subtilių niuansų pastebėti nemokantį skaitytoją nuolat skirtukais baksnoti, kad jis štai šio ar ano dalyko nepražiopsotų. Pvz.:

> Ponia irgi valgė sriubą, ir težiūrėjo į tą sriubą (ir į jį). Ji niekur kitur nesižvalgė ir nepažiūrėdavo. Nei į dešinę, nei į kairę. Ji gražiomis akimis kartais pažiūrėdavo ir nusišypsodavo (savo vyrui). Ir gėrė vandenį. (42)

Šitoks rašymo būdas galima teisinti pripažįstant, kad raštas yra minčių eisenos, mąstysenos išraiška. Vadinas, kaip žmogus mąsto, kaip jam mintys plaukia, taip jis ir rašo. Juk stilius tai žmogus. Tuo atžvilgiu kiekvienas stilius gali būti pateisinamas. Tačiau skaitytojų požiūriu — ne kiekvienas. Skaitytojai, mat, turi senų tradicijų, daugelio rašytojų įskiepytų "natūralaus" pasakojimo stiliaus supratimą ir skonį. Dėl to dažnas stabčiojimas, per taškų kelmus bei skliaustų tvoras šokinėjimas, dažnas **ji, ji, ji** kartojimas ne visiems patiks. Laimė, kad Savickis didelių kraštutinumų yra išvengęs.

Paliečiant kitas kalbines smulkmenas, galima nebent pastebėti, kad kartais rašoma: "nešinas buteliuką", kartais "duona vežini" ar "duonos bakanu ritini". Kitur "poetingi miškeliai", "tuolygios", "sodžionys", "betvarkė", "suokalbis", "šukosena", "ant visados" ir k. vietoj įprastų "poetiški miškeliai", "tolygios", "sodiečiai", "netvarka", "sąmokslas", "šukuosena", "visam laikui". Šiaip jau knygos kalba graži ir taisyklinga.

L. Dambriūnas

Aloyzas Baronas: ŽVAIGŽDĖS IR VĖJAI. Novelės. Išleido Venta. 240 p.

Naujosios lietuvių literatūros meisteriai Grušas, Vaičiulaitis, Jankus ir liūdno atminimo Cvirka kiekvienas sukūrė savo novelės charakterį. Laimėti naujas pozicijas, reiškia—ateiti su kuo visai nauju, nepakartojamu. Ant tokio bandymų kelio yra atsistojęs A. Baronas.

Aloyzas Baronas ilgai jieškojo savęs. Pradžioje jis pasireiškė kaip eilių rašytojas. Tik gana vėlai, tremtyje, pasirodė jo nežymūs beletristiniai dalykai. Amerikoje jis dviejuose novelių konkursuose laimėjo premijas, ir tai jam padėjo "susidaryti

vardą", dar neišleidus knygos. Išėjęs rinkinys "Žvaigždės ir vėjai" duoda progos kritiškiau į tuos darbus pažiūrėti ir pajieškoti, kas čia yra nauja ir autoriui charakteringa, kas pasiekta, kas tobulintina, nuo ko visai nusikratytina.

Didžiausias knygos minusas yra tas, kad autorius per maža atrinko. Atranka tų pačių dalykų, aišku, nebūtų pakėlusi, bet būtų davusi jiems ryškiau iškilti, o priekabiems kritikams atėmusi progą atrasti perdaug blogų dalykų. "Pavėlavimas", "Išdavimas", "Srovė", "Priežastis", "Didžioji dovana" ir dar keletas su nedidelėmis korektūromis sudarytų tą didžiąją A. Barono dovaną mūsų jaunajai kartai ir iš viso beletristikai, kuri naujais talentais negausi, nes ir pats laikas jiems išaugti ir subręsti nepalankus.

A. Barono novelių tematika įvairi, bet daugiausia veiksmas sukasi apie praėjusio karo, okupacijų metus, tremties dienas. Personažai — daugiausia jaunimas. Gyvenimas ir žmonės imami ne iš fantazijos, bet iš realaus gyvenimo. Gerą dalį užima meilė. Kartais ji nelaiminga ir priveda prie išdavimo, kaip "Srovėje", kartais neištikima, baigiasi savižudybe ("Pirštinės"), kartais nesuprasta ("Mėlynas švarkas") ir t. t. "Paskutiniam žvilgsny" ji baigiasi laimingai, o "Vaškinės lėlės" Liucija nueina su svetimais kareiviais. Asmenys daugiausia vyrai. Jų gana daug. Vadinami jie paprastai tik vardais, o kartais dar paprasčiau — tik įvardžiais "jis" ir "ji". Tad paskaičius visas noveles, nelengva net išskirti. Keletui duota "tikresni" vardai, kaip "Bailys" ar "Valkata". Tačiau ir autoriui svarbiausia kol kas ne žmones vaizduoti, ne charakterius kurti, ne psichologines problemas spręsti, o parodyti, į kokias idėjų, laikų, sąlygų, įstatymų painiavas šių dienų žmogus yra patekęs. Jo žmonės susitinka su tokiais klausimais, kurie yra įstatymų ribose ir teismo kompetencijoje ("Pavėlavimas", "Išdavimas", "Vagis"). Savo sprendimuose ir galvosenoj jie yra teisingi, bet eina prieš įstatymus. Jie pasielgia taip, kaip nusprendžia, ir jų likimas aiškus: arba jie sušaudomi arba teisiami. Tik tie išvengia įstatymų neteisybės, kurie žūsta. Kartais žūsta atsitiktinai arba tik dėl to, kad autoriui reikalingas toks novelės užbaigimas. Nužudyti herojų nesunku, bet tuo nei problema neišsprendžiama, nei tezė neįrodoma.

Teisingo sprendimo, priežasties ar meilės jieškojimas ir yra pagrindinis ir charakteringas A. Barono novelės bruožas. Jo personažai savo sprendimuose taip įklimpsta, taip susipainioja, kad nejučia įvelia į tuos samprotavimus ir skaitytoją, kuris taip pat jau linksta prie tų klaidingų, sakysim, neįprastų sprendimų. Toliau reiktų vengti trafareto, novelę pradedant, ir moralų jos pabaigoje. Banali pradžia: vienas galvoja, galvoja, ateina kitas, abu pasikalba, dėl ko nesutaria, ir vienas kuris pradeda savo "istoriją". Geresnėse novelėse A. Baronas to išvengė, — čia jis sudaro ir gerą fabulą ir užmezga stiprią intrygą. Jei atomazga ir silpnesnė, tai ją atperka lyrinė nuotaika.

Nepaprastai sunkus ir neramus A. Barono gyvenamasis laikotarpis. Jo akivaizdoje viskas buvo sugriauta, idealai nuvertinti, paminti, neteisybė viešpatauja, smurtas laimi ir valdo. Tas fonas ir jame veikią žmonės pavaizduoti nėra lengvas dalykas. Dėl to ir Baronui ne visada pasiseka tas uždavinys be priekaištų atlikti: čia jis schematiškai sutvarko veikėjų elgesį ir įvykius, kad pateisintų pasiimtą tezę ("Geras žmogus", "Bailys"), čia per lengva ranka atsikrato veikėjo ("Bėgiai", "Pirštinės", "Pasitikėjimas"; net "Srovėj", kur Algis nelemtingai paskandinamas šuliny). Gal tai atsitinka dėl to, kad autorius per lengvai nori įvykdyti novelės "atomazgą"; o gal iš tikrųjų tuose dalykuose, kurie rašyti pradžioje. Vėlesnieji, daugiau išgyventi, išstudijuoti, labiau psichologiškai ir logiškai pagrįsti, su didesniu literatūriniu įgudimu parašyti, to staigumo nebeturi ir rodo rašytojo rimtą pažangą.

Neaiškus pasaulis, klaidus gyvenimas, sukti įstatymai ir neteisingi visokių valdžių reikalavimai ir potvarkiai — dėl to ir A. Barono veikėjai, norėdami viską išsiaiškinti, daug kalba, ginčijasi, filosofuoja. Laimė, kad jo kalba graži, stilius poetingas, — skaitytojui nekelia nuobodulio. Gausumas minčių, jų originalumas — nėra minusas, bet novelėje reikia vengti perkrovimo. Kur surandama stipresne intryga, kur plačiau atskleidžiami veikėjų vidaus pergyvenimai ir sudaroma turiningesnė fabula, tos novelės rodo gražų A. Barono beletristo talentą ("Pavėlavimas", "Išdavimas"). Daug šilumos ir jausmo prideda tokios lyrinės vietos, kaip "Pavėlavimo" gale už lango dainuojančių beržų vaizdas. Ir tas Vytauto noras juos perkelti ant nuteistojo Lapinsko kapo.

Pakanka paskaityti bet kurią pasitaikiusią Barono novelę, kad pamatytume jo stiliaus puošnumą. Štai ištrauka iš "Srovės":

"Jį lydi saulė. Lapai, kaip dienos, krinta žemėn ir saulės laidoje atrodo dar geltonesni. Stačiai degantys, kaip rudenio laukais beklaidžiojančios liepsnelės. Žmogus mina šias liepsneles į purvą, prisimindamas, kad šitokiais rudeniais jis išvažiuodavo tuo pačiu vieškeliu pro beržus, kaip jo lagaminas, ligi pačių viršūnių aptaškytus juodais taškais, kur kranksėdavo varnos. Jų kranksėjimas jam visada primindavo mirtį, ir atrodė, kad ne šalna, ateidavusi kas rudenį, balta, kaip jo tėvo galva, bet šis beprotiškas varnų kranksėjimas barstė lapus." (123).

Puikių palyginimų gausybė:

"Prietema, kaip motina, ji tamsion skaron baigia įsupti, ir jam taip gera".

"Prie vartų stovi lietaus išprausti šermukšniai, vis stipriai tebelaiką savo šakose, kaip rankose, raudonas uogas".

"Žmogus stovi pakelėje, kaip užmiršta žagrė, tikėdamas, kad jo niekas nemato".

"Rudenio vėjas, kaip šuo, puola jam drabužius ir plaukus".

"Stasė uždarė duris. Durų trinktelėjimas, rodos, jos širdį uždarė į nedegamąją spintą ir raktus įmetė į ežerą."

Kaip stiliaus puošmenomis, taip autorius mėgsta žaisti ir aforizmais. Jų gausumu kadaise yra pasižymėjęs savo kūrybos pradžioje J. Grušas. A. Baronas randa jų gražių, naujų, reikšmingų. Bet netaupymas ir neatrinkimas gali juos nupiginti. To reikėtų vengti. Žinia, pamažu viskas nusistovės, susiformuos, įgaus saiką ir savikritiką. Jau ir dabar galima pasidžiaugti, kad mūsų beletristika nesibaigia Jurgiu Jankum, o susilaukė jaunos, kūrybingos jėgos.

Jonas Brazaitis

ATSIŲSTA PAMINĖTI

Nelė Mazalaitė: MĖNUO, VADINAMAS MEDAUS. Apysaka. Išleido "Gabija" 1951 m. Dail. B. Vilkutaitytė-Gedvilienė. 220 psl. kaina $2.50.

Aloyzas Baronas: DEBESYS PLAUKIA PAŽEMIU. Išleido Anatolijus Kairys. Chicago, 1951 m. 224 psl. Kaina $2.50.

A. Giedrius: TĖVŲ PASAKOS. Pirmosios knygos. Iliustravo **J. Kaminskas.** PLB Vokietijos Krašto Knygų leidyklos leidinys. 1951 m. XXIII + 150 p.

A. Vaičiulaitis: VALENTINA. Antroji laida. Venta 1951 m. 141 p.

MOKSLAS

KURIE PLOTAI TURĖTŲ PRIKLAUSYTI ATSTATOMAI LIETUVAI?

Pernai metų gruodžio "Aidų" numeryje prof. K. Pakšto straipsnyje "Lietuvių Tautos ir Valstybės sienos" pasiliko keletas esminio pobūdžio korektūros klaidų. Viena jų pusl. 441 palietė Vilniaus apskr. ir miesto lietuvių skaičių, kuris turėjo būti 111,488, gi buvo išspausdinta 11,488. Psl. 443 klaidingai buvo atmuštas plotas 62,200 kv. km., gi turėjo būti 65,200 kv. km. Be to, buvo praleista Seinų sritis. Visas šias pataisas prašome skaitytojų įnešti į savo turimus "Aidų" egzempliorius, kad, vėliau pasinaudojant, nebūtų apsirikimų. Norėdami duoti skaitytojams teisingą tekstą, čia minimą dalį atmušame iš naujo su žemėlapiu ir atitinkamais paaiškinimais. O didžiai gerb. prof. K. Pakštą atsiprašome dėl visų šių nemalonumų ir sutrikimų. **Red.**

Per pastaruosius kolonialinio imperializmo amžius įvairiose konferencijose mažosios valstybės vis buvo mažinamos, o didžiosios — dar labiau didinamos. Tai mes vadintume **megalostatizmo** gadyne, nešančia vis daugiau priežasčių naujiems karams sukelti. Juk niekas neverčia taip dažnai kariauti, kaip didžiųjų kraštų teritorinis gobšumas ir nuolat daromos skriaudos, vis mažinant negausių ar silpnesnių tautų gyvenamą erdvę.

Kai kada vienas kitas Amerikos politikas ar diplomatas pasišauna idealizmo ir moralumo kryptimi, užstodamas ir mažesniųjų tautų gyvybinius interesus. Jei pasaulinis karas kuomet pasibaigtų ir būsimoj, dar tolimoje, taikos konferencijoj didžiųjų valstybių delegatai suprastų, kad griežtas teisingumas yra taikytinas didžiųjų su mažaisiais santykiuose, kad mažiesiems padarytos teritorinės skriaudos turi būti atitaisytos, kad mažųjų laisvės pagerbimas ir mažų išlikimas yra pats svarbiausias, būtent, moralinis, būsimų taikos rūmų pamatas, tai tuomet manytume, kad greta megalostatizmo bus leista gyventi ir **mikrostatizmui**, ir pati taika jau bus tapusi paremta daug gausesniais ir net stipresniais stulpais.

Jei tokia humanistinės pakraipos taikos konferencija pirmą kartą susirinktų pasauliniam karui pasibaigus, tai ji duotų žodį ir mažų Baltijos valstybių atstovams. Kokių gi sienų tuomet Lietuva turėtų sau reikalauti?

Ideališkas teisingumas mažosioms tautoms greičiausia nebus taikomas net ir visai padorioj taikos konferencijoj. Tad labai būtų sunku Lietuvai ginti tuos 114.000 kv. km., kurie lietuvių buvo gyvenami šešioliktame ir aukstyvesniuose amžiuose. **Tačiau būtų lengviau ginti nors bent kartą nesenų konferencijų ir sutarčių priimtas ar patvirtintas ribas.**

Lietuvos siena su Latvija (apie 500 km. ilgumo) pravesta 1921 m. ir demokratinių seimų ratifikuota. Ji, atrodo, pasiliks tokia, kokia ji yra.

Lietuvos siena su Gudija nelabai patenkino Lietuvos visuomenę. 1920 m. liepos pradžioje ji buvo sutarta Maskvoje, abiejose delegacijose (Lietuvos ir Rusijos) dalyvaujant žydams, o Sovietų delegacijoj — ir gudams. Lietuva bandė Maskvoje labiau prasiplėsti į pietus nuo Nemuno, apimant Slonimą, Naugarduką ir Volkovyską ir pasiekiant Bieloviežos girių vidurį. Lietuva rėmėsi tuo, kad minėtas kraštas 1919 m. per savo valsčių delegatus pareiškė noro priklausyti Lietuvai, kad, anot N. Lebedkino tyrinėjimų 1861 m., Gardino gubernijoj 201,897 gyv. laikė save lietuviais (taigi ketvirta dalis visos Gardino gubernijos); kad ekonominiu požiūriu šiaurinė Gardino gubernijos dalis ir Naugarduko apskritis labiau yra susirišusi su Lietuva per savo geležinkelių ir plukdomų upių tinklą. Lietuvių reikalavimai šia kryptimi gerai yra išreikšti Jono Žiliaus brošiūroje, išleistoje Amerikoje 1920 metų vasarą ir sudarytoje iš Lietuvos Misijos Amerikoje memorandumo Valstybės sekretoriui B. Colby. ("Lietuvos Rubežiai": istoriškai etnografiška studija; 20 psl. ir spalvotas žemėlapis). Senųjų jotvingių žemės Lietuva nebeatgavo derybose Maskvoje. Ten ji turėjo gudams užleisti ir Vilniaus gubernijos dvi apskritis: **Dysnos ir Vileikos.** Kai kurie gudai dabar įgavo dar didesnių apetitų: jie nori vėl kelti viso Vilniaus krašto klausimą, reikalaudami jo sau. Jeigu gudams pavyktų paneigti 1920 m. sienų teisėtumą, tai Lietuva tuomet privalėtų atsisakyti padarytų kompromisų Gudijos naudai ir vėl reikalauti jotvingių žemės ir platesnės zonos palei Dauguvą, Dysnos kryptimi. 1920 m. Lietuvos-Gudijos ribų Lietuva savo noru niekuomet dar neatsisakė. Jeigu gudai tas sienas ir toliau pripažins, tai susidarys labai nuoširdus dviejų tautų bendravimas, naudingas abiem pusėm. 1920 m. siena labai panaši į Lordo Curzono linija 1920 m. liepos 11 d. Jis tuomet kalbėjo vakarinių sąjungininkų vardu.

Aštrus ginčas su gudais gali kilti (gudų jis jau pradėtas) dėl Vilniaus krašto ir ypač dėl Ašmenos ir Svyrių apskričių. Jiems labai nepatogios Koeppeno, Korevos, Lebedkino ir D'Erkerto statistinės studijos apie tautinę to krašto sudėtį 1857-1863 m. Jie norėtų remtis tik dabartiniais, naujų laikų daviniais. Bet paskiausią statistiką ten pravedė vokiečiai 1943 metais kovo mėn. Tačiau ji gudų irgi nepatenkins. Paklausykim, ką ji sako:

Petronėlė Orintaitė: VILIGAILĖ. Legenda. Iliustravo **Paulius Augius.** Išleido Julija Bičkūnaitė, Chicago, 1951. 46 p.

Alfonsas Giedraitis: DAINOS APIE LAISVĘ. Los Angeles, 1951. 32 p. Kaina $0.75.

BULLETIN LITHUANIAN. N. 2-4. Paris, 1951. 36 p.

KNYGŲ LENTYNA. Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto leidžiamas lietuvių bibliografijos biuletenis. Nr. 7-9. 1951 m. Redaktorius — **Aleksandras Ružancovas.**

J. Žilevičius: TĖVYNEI LAISVĖS! Mišriam chorui. Išleido "Pašvaistė", New York, 1951.

Vladas Jakubėnas: ŽEMĖ KRYŽIŲ IR SMŪTKELIŲ. Žemam balsui. "Pašvaistė", New York, 1951.

Vytautas Kerbelis: LIETUVIŲ LIAUDIES DAINOS JAUNIESIEMS PIANISTAMS. Išleido K. Deveikis-Pipiras. Buenos Aires, 1950, 32 psl.

Vilniaus apskr.	Lietuvių	lenkų	gudų	rusų	žydų	visų
ir miestas	111,488	164,986	9,566	8,511	15,507	304,058
Trakų apskr.	82,232	28,850	1,997	2,884	?	115,993
Švenčionių apskr.	71,988	22,186	5,841	7,514	1,956	109,485
Svyrių apskr.	15,984	27,726	30,516	3,163	2,383	79,772
Ašmenos apskr. ..	13,321	37,908	29,248	509	5,134	86,220
Eišiškių apskr. ..	29,221	27,171	4,089	221	?	60,692
Viso labo	324,234	308,927	81,257	22,792	24,980	756,230

šnekant specialiai apie Ašmenos apskritį, ten matome 1943 m. lietuvių 16,5%. Čia gyvenąs apystambis gudų arba sugudėjusių lietuvių procentas vis dėlto yra ne Gudijoj, bet seniausioje Tikrosios Lietuvos daly. Tas pat pasakytina ir apie kitų Lietuvos dalių gudus jie: gyvena Lietuvoje, taip kaip Sudetų vokiečiai gyvena Čekijoj, bet ne Vokietijoj, ir todėl **neturi teisės** Čekijos skaldyti. **Ir gudai neturi teisės Lietuvos skaldyti.** Jie gali joj gyventi ir džiaugtis jos laisvėmis ir visų piliečių lygybe.

1920 m. derybose Maskvoje, matyti, naudotasi senesniais (prieš 1915 metus leistais) žemėlapiais, kuriuose nebuvo pažymėta siaurojo geležinkelio nuo Dukšto, per Apsą, Brėslaują į Dauguvą arti Drujos. To geležinkelio dalis liko už Lietuvos ribų. Mažutė pataisa (apie 150 kv. km.) Lietuvos naudai padarytų tą geležinkelį naudingą krašto gyventojams. Prie geros valios šita mažutė pataisa galima būtų realizuoti, gudų naudai užleidžiant kur kitur panašų žemės sklypelį.

Lietuvos valstybės siena su Lenkija eina maždaug pagal Curzono seniau pasiūlytą (1919-20) liniją, koalicinės lenkų valdžios patvirtintą 1945 m. Jei sugrąžintų Lietuvai mažą, siaurą Seinų, Punsko, Vižainio ruožą (apie 750 kv. km.), beveik vienų lietuvių gyvenamą, tai tokia siena sutaptų su etnografine riba ir patenkintų Lietuvos reikalavimus.

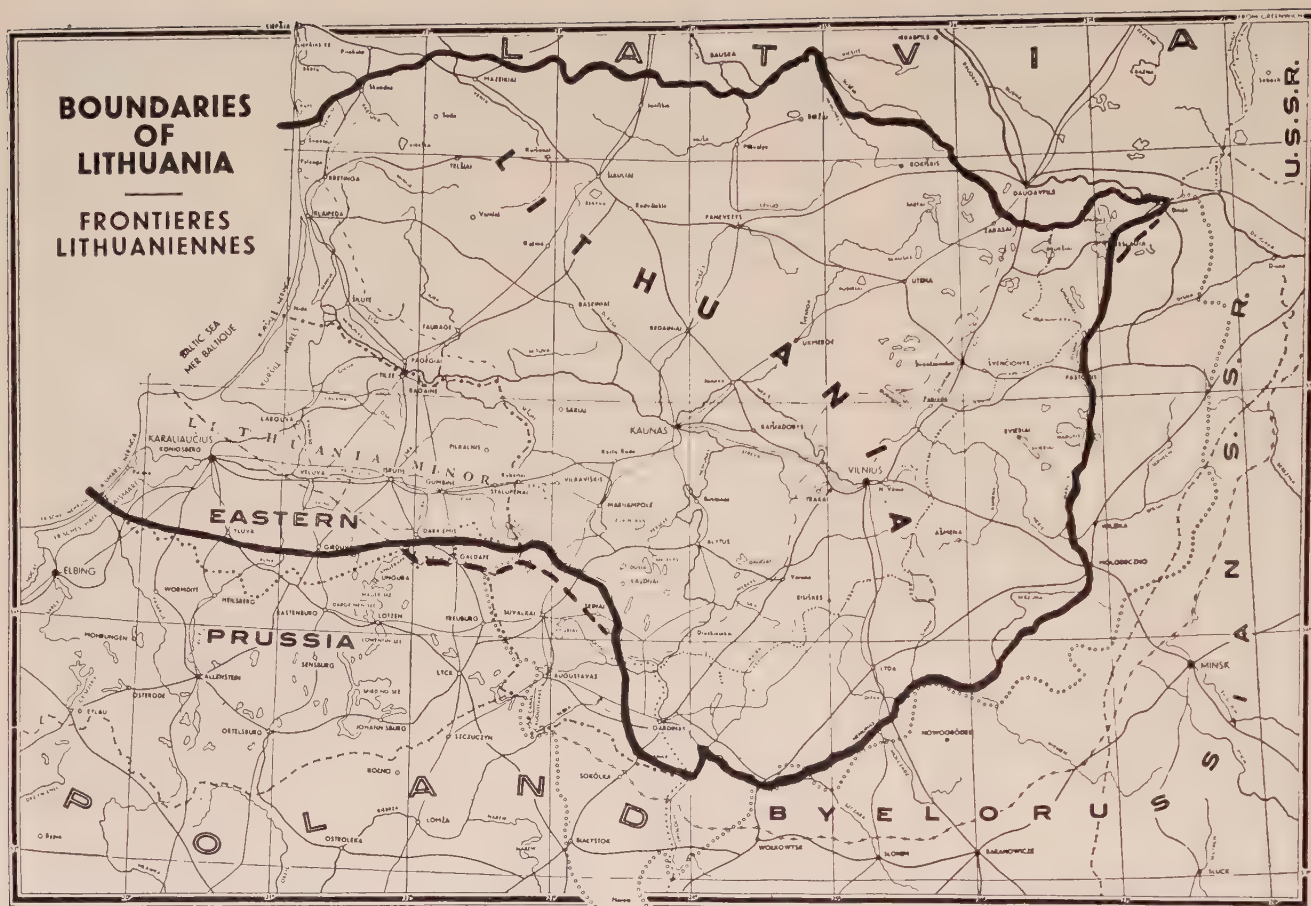
Lietuvos siena buvusioje Rytų Prūsijoj. 1919 m. Versaly lietuvių delegacija reikalavo Mažosios Lietuvos pagal liniją Krantas, Labguva, Girduva ir Galdapė, taigi nesiekė paties Karaliaučiaus, nes labai gerai jautė, kad Paryžiaus-Versalio konferencija nesutiks panaikinti vokiečių kolonijų lietuvių-prūsų žemėse. Rytprūsių susisiekimo su Vokietija problema sukėlė antrą pasaulinį karą. Tadgi dabar jau daugelis Vakaruose suprato, kad Rytprūsių nebegalima Vokietijai palikti, jei nenorima dar vieno didelio karo. Sov. Rusija gan greit nujautė čia sau puikų grobį, kurio niekuomet istorijoj jai ir nesisvajojo. Bet šiaurinėje Rytprūsių daly niekuomet nėra buvę nei vieno rusiško ar lenkiško kaimo. Patys pirmieji žinomi šio krašto gyventojai buvo lietuviai ir jų artimi giminės prūsai. Jie vieni čia gyveno (pagal archeologus ir kalbininkus) per kokius 3000 metų. Pirmieji, ir tai negausūs, vokiečiai čia pasirodė tik 1231 m., kai jų ordinas pradėjo prieš prūsus ir lietuvius 180 metų trukusius imperialistinius karus. Vokiečiai šiame krašte sustiprėjo, kai 1708-11 m. didysis maras labai sunaikino lietuvių kaimus: tuomet mirė per 150,000 lietuvių. Jų vieton pradėta kolonizuoti vokiečius, įvairiais įsakymais apsaugant juos nuo sulietuvėjimo.

Jeigu pasiliks Vakaruose dabartinis nusistatymas nebegrąžinti Vokietijai jos kolonijų prie Nemuno ir Priegliaus, tai šitos žemės teisingai galima pavesti tik seniesiems jos savininkams, bet ne naujiems ateiviams-kolonistams slavams. Sovietai, ruošdamiesi į konferenciją su Vakarais (Potsdamą), labai gerai žinojo, kad jie jokiu būdu neįrodys, jog Karaliaučiaus kraštas kuomet nors bent iš dalies buvo rusiškas ar slaviškas. Jau kiek anksčiau prieš Potsdamo konferenciją Sovietai pristatė labai gausią medžiagą dviem sovietiniams dienraščiams, einantiems Amerikoje lietuvių kalba. Tai buvo daugybė straipsnių smulkaus sovietinio komisaro Povilo Pakarklio, įrodančio Karaliaučiaus ir Tilžės krašto seniau tvirtą, dabar nusilpnėjusį lietuviškumą. P. Pakarklis jau anksčiau buvo rašinėjęs Mažosios Lietuvos klausimais ir pusėtinai įsigilinęs į jos istoriją. **Tad 1944-45 m. Sovietų diplomatija, matyti, nusprendė pasinaudoti P. Pakarklio žiniomis apie šiaurinių Rytprūsių lietuviškumą,** reikalaujant to krašto Sovietų okupuotai Lietuvai. Potsdame rusams pasirodė daug lengviau gauti Karaliaučių (nors ir laikinu titulu): užtenka tik paprašyti, ginčytis apie krašto lietuviškumą nei nereikia, nes tokių ginčų Vakarų sąjungininkai ir nekelia. **Lengvai gavę Karaliaučių Sovietų okupuotai Lietuvai,** per keletą mėnesių jų centrinės įstaigos Maskvoje net ir laikė tą kraštą Lietuvos dalimi ir dar ilgokai siuntinėjo iš Maskvos užsienin informacijas įvairiems metraščiams, **Lietuvos plotą apskaičiuodami kartu su Karaliaučiaus kraštu.**

Žinomiausia knyga, kuri surenka daug informacijų iš **tiesioginių valdiškų šaltinių kiekvienoje sostinėje,** yra "Statesman's Year-Book", spausdinama Londone ir redaguojama Dr. S. H. Steinbergo. Jos 1948 m. laida atiduota spaudon balandžio mėn. 1305 psl. paduodami plotai visų sovietinių respublikų: Lietuvai ten priskirta 31,500 kv. mylių, t. y. 80,900 kv. kilom. Ogi toks plotas susidaro tik tuomet, jei prie seniau sovietizuotos Lietuvos pridedame ir Mažosios Lietuvos (Karaliaučiaus zonos) plotą. Vėlesnėse laidose ši knyga, naujais sovietiškais nurodymais, Lietuvai jau atima Karaliaučių ir jai palieka tik 65,200 kv. km. Vadinasi, Sovietų valdžia ilgokai buvo įsitikinusi, kad Karaliaučiaus krašto nesena praeitis yra lietuviška ir **tikino pasaulį, kad tas kraštas yra Lietuvos dalis.** Bet Vakarų demokratijoms nesidomint Karaliaučium ir Lietuvos ribomis, rusai, po kai kurių svyravimų, tą kraštą prijungė prie Leningrado srities. Tačiau laisvėje esą lietuviai ir toliau tebelaiko tą kraštą Mažąja Lietuva, kurios prijungimas Didžiajai Lietuvai bus tik istorinio teisingumo aktas.

Tiesa, dabartinis Potsdame aprėžtas M. Lietuvos plotas kiek kitoniškas: dabartinė Mažosios Lietuvos siena prasideda prie Baltijos ir Aistmarių, trupučiuką į šiaurę nuo Braunsbergo, paskiau eina tiesia linija į rytus beveik iki Vižainio, pietuose nuo Vištyčio ežero. Mažosios Lietuvos pasienio miesteliai yra: Heiligenbeilis, Yluva, Girduva, Darkiemis, Raminta ir Mielkiemis. Pagal lietuvišką žmonių kilmę, Lietuvai priklausytų dar Žydkiemis, Dubininkai ir Galdapė. Mažiau lietuviškumo aplink Heiligenbeilį. Tai gali pakišti mintį apsimainyti mažais sklypais su Lenkija. Pagal Lenkijos oficialinę statistiką, 1948 m. balandžio mėn. Galdapės apskritėlė turėjo 613 kv. km. ir 2600 gyv., t. y. 4 žmonės 11 kv. km. Taigi bent dešimtį kartų mažiau, negu prieš karą jų ten buvo.

Dabartinių ribų Mažojoj Lietuvoj prieš karą buvo per 1,000,000 gyv. Dabar, pagal Shabado geografiją, ten esą 600,000 gyv. Bet daugumas gyventojų — tai kareiviai ir laikini kolonistai, kurie po karo greit sugrįš į savo mielus namus Rusijon. Vietinių gyventojų mažojoj Lietuvoj (tarp Nemuno ir Potsdamo linijos) dabar spėjama esant apie 60,000 vokiečių ir apie 40,000 lietuvių kilmės: kartu

ŽEMĖLAPIO ŽENKLŲ PAAIŠKINIMAS

Stora vientisa linija ženklina tas dalis Lietuvos etnografinių ribų. kurios sutampa su tarptautinių sutarčių pripažintomis Lietuvos valstybinėmis sienomis: su Latvija 1921 m., su Gudija 1920 m.; su Lenkija — Curzono Linija 1919—1920 m. Taip pat paženklinta ir Potsdamo Linija 1945 m., sudaranti pietinę ribą Mažajai Lietuvai, kurią rusai priskyrė Leningrado sričiai.

Brūkšneliais paženklintos dvi mažos Lietuvai reikalingos pataisos etnografiniais ir ekonominiais motyvais: Galdapės—Vižainio—Punsko—Seinų ruožas pietuose ir sklypelis prie Brėslaujos šiaurės rytuose.

Plonesniais brūkšneliais ir taškais ženklinama **Lietuvos valstybinė siena** su Vokietija, patvirtinta Lietuvos—Vokietijos sutartimi 1928 m. ir einanti į pietus nuo Nidos, per Kuršių Marias, žemutiniu Nemunu beveik iki Sudargo ir į pietus per Vištyčio ežerą iki Curzono Linijos. šita valstybinė siena eina per etnografinę lietuvių žemę, atskirdama nuo D. Lietuvos beveik visą Mažąją Lietuvą, dabar rusų pavadintą "Kaliningrado sritimi".

šiuo metu dar niekas negalėtų atspėti, kokias sienas Lietuva gaus būsimoje taikos konferencijoj pasauliniam karui kuomet nors pasibaigus ir taikos sąlygoms nusistovint.

apie 100,000 vietinių, turinčių teisės ten likti.

Galutinos išvados. Tenka apgailestauti, kad daugelis lietuvių rašytojų ir leidėjų nežino ar nesidomi Lietuvos plotu, tą plotą dažnai mažina kaimynų džiaugsmui. Štai vertinga informacinė knyga "Lietuvos Žemės Ūkis ir Statistika", išleista "Mūsų Kelio" ir Žemės Ūkio Darbuotojų Sąjungos Dillingene, 1948 m. Lietuvos plotui duoda 62,349 kv. km., vadinasi šios knygos autoriai Lietuvai atima Klaipėdą ir rytinius pakraščius: Gardiną, Lydą, Ašmeną. Tremtinio Kalendorius 1951-1952 metams Lietuvai duoda tik 59,478 kv. km., taigi atima aukščiau minėtus kraštus ir dar Švenčionis, Druskininkus, Dieveniškį. Tai labai negerai.

1951 metų vasaros gale apvažiavau keletą miestų ir buvau keliuose gausesniuose lietuvių intelektualų subuvimuose. Visur užvedžiau kalbas apie Lietuvos ribas. Prisipažinsiu, kad niekur negirdėjau linkimo atsisakyti nuo jau esamų sutarčių.

Didžiosios ir Mažosios Lietuvos plotas pagal dabartines tarptautines sutartis (99,350 kv. km. arba 38,363 kv. mylios) yra beveik toks pat, kaip ir Lithuania Propria nuo 1566 iki 1793 m., ir tik truputį daugiau, kaip visas Nemuno baseinas (98,100 kv. km.). Mūsų tautai tai simboliška ir reikšminga.

Šiame plote prieš sovietinį genocidą 1941 m. galėjo būti per 5 milijonus gyventojų; dabar čia bus likę 3,200,000 vietinių gyventojų, žymioje daugumoje lietuvių su stambesniu priedu sugudėjusių ir su trupučiu lenkų, vokiečių, rusų ir žydų. Galima apytikriai spėti, kad vietinių gyventojų tarpe lietuviai dar sudaro dabar šiame plote apie 75%. Žinoma, rusų atvežti valdininkai ir kolonistai šion apyskaiton neįeina.

POLITIKA

PASAULIS ANT SVARSTYKLIŲ

(1951 metų politinė apžvalga)

Trečiasis pasaulinis karas

Penkiasdešimtieji metai buvo pažymėti kaip persilaužimo metai, kada vakarai suprato, jog taikaus sugyvenimo tarp komunistinio ir demokratinio pasaulio iliuzija mirė be vilties prisikelti. Šiai naiviai iliuzijai sugriauti reikėjo net tokio didelio trenksmo, kap Kinijos revoliucija bei jos įtraukimas į Rusijos sovietų orbitą ir Korėjos karas. Raudonosios Kinijos išėjimas prieš Jungtines Tautas sugniuždė visus JT laimėjimus šiaurės Korėjoje ir tuo nutęsė Korėjos karą dar nežinomam laikui, nors jo galas tada rodėsi esąs labai arti.

Kinijos įsikišimas į Korėjos reikalus iš pradžių buvo norima suprasti tik kaip atsargumo priemonė prieš galimą grėsmę Mandžiūrijai, tačiau tai buvo tik tuščios politikų pastangos dumti sau ir pasauliui akis. Tikrumoje tai jau buvo ginkluotas komunistinio internacionalo žingsnis pasauliui užkariauti. Vakarai nedrįso to pavadinti trečiuoju pasauliniu karu, nors ir buvo priversti sutikti priešą kruvino karo lauke.

Taigi, trečiasis pasaulinis karas jau vyksta. Kai kas jo pradžią mėgina nukelti net į 1947 metus, kai JAV prezidentas Trumanas paskelbė savo doktriną, pažadėdamas pagalbą Graikijai, kurią teriojo sovietų remiami partizanai, ir Turkijai, kurią visu svoriu gulė Rusija, mėgindama per jos kūną prasiveržti į šiltuosius Viduržemio jūros vandenis. JAV pinigai, ginklai, kariniai ekspertai keliavo Graikijon, ginklai plaukė Turkijon. JAV pasižadėjo "sustabdyti" komunizmą. Maršalo planas ištiesė pagalbos ranką JAV draugams vakarinėje Europoje.

Visa tai rusai laikė trečiojo karo pradžia ir jie nusprendė kariauti savo stilium. Po antrojo karo savo sferon įjungę ne tik okupuotas Baltijos valstybes, bet Lenkiją, Rumuniją, Bulgariją ir pusę Vokietijos, rusai vasario m. 1948 m. suorganizavo komunistinį perversmą Čekoslovakijoje, ir 1949 m. gegužės m. Vengrijoje. To pat siekė per balandžio mėn. rinkimus Italijoje 1948 m. ir tų pačių metų lapkričio mėn. rinkimuose Prancūzijoje, drauge spausdami lauk iš Berlyno vakariečius ir užkirsdami jiems kelią susisiekti su savo okupaciniais daliniais Berlyne (nuo kovo m. 1948 m.).

Kai nieko nelaimėjo su Berlyno blokada nei Prancūzijoje nei Italijoje, rusai nukreipė dėmesį Azijon. Malajaus komunistinis sukilimos įtraukė darban britus, o raudonųjų kinų laimėjimas 1949 m. spalių mėn. Kremliui atidavė visą Kiniją su milžiniškais turtų ir žmonių ištekliais. Maskva tada manė, kad jau laikas pastūmėti savo įtaką Japonijos link ir čia birželio gale 1950 m. prasidėjo Korėjos karas, kuris įklampino JAV, pareikalaudamas daug materialinių išteklių ir žmonių aukų.

Oficialiai nepaaukodamas nė vieno rusų kareivio, Kremlius savo imperijon pajungė apie 600 milijonų naujų vergų ir sėkmingai grasina Azijos likučiams, kurstydamas Pakistaną, Iraną, Jordaną, Egiptą, ir kariaudamas Indokiniją bei užgrobdamas Tibetą.

Kol kas trečiojo karo laimėjimai rusų pusėje. Paskatindami laisvąjį pasaulį ginkluotis, rusai tikisi, kad demokratija sužlugs ekonomiškai ir laisvasis pasaulis kris į komunistinį krepšį, kaip supuvęs obuolys. O kad tas obuolys tiesiai į jį pataikytų, tuo rūpinasi penktoji kolona. Vakarai stiprinasi gintis nuo priešo, kuris nesikėsina kelti ginklo, kol laikas veikia jo naudai.

Tokios rusų politikos dėka, pasaulis 1951 metais atsidūrė ant svarstyklių, kur tėra tik du svarsčiai: JAV su vakarais ir Kremlius su satelitais. Tų svarstyklių svyravimas sudaro praėjusių metų politikos turinį, į kurį mėginsime pažvelgti pasaulio įvykių šviesoje.

Korėjos reikalai

Kinams tiesiogiai įsikišus į Korėjos karą, sąjungininkai buvo priversti trauktis. Frontas pairo gana greitai ir 1950 metų gale daug kam rodėsi, kad sąjungininkai Korėjoje neišsilaikys. Kad ir traukdamiesi, jie taip smarkiai skynė kiniečių gaujas, jog kinai tuoj apsižiūrėjo, kad yra netekę pačių geriausių savo karinių pajėgų. Tai kiek sulėtino žygį, ir karo frontas vėl stumdėsi apie 38 lygiagretę, kur buvo sena šiaurės ir pietų Korėjos siena.

Ieškodamos išeities, Jungtinės Tautos stengėsi karą užgniaužti derybomis. Sausio 13 JT politinė ir saugumo komisija pasiūlė paliaubų planą, sutikdami tartis su kinais visos Azijos reikalais. Raud. kinai sutiko kalbėtis tik tada, kai bus primti nariu į JT. Tada JAV ėmė daryti pastangas Kiniją paskelbti agresorium. Prancūzija ir Anglija bijojo pasėkų ir šiam sumanymui nenorėjo pritarti. Pagaliau sausio 30 d. JT. visuotinis susirinkimas paskelbė Kiniją agresorium, Sovietų blokui ir Indijai balsuojant prieš.

Fronte nuo to niekas nepasikeitė ir vyriausias sąjungininkų vadas gen. MacArthur neslėpė savo reikalavimo bombarduoti kinų bazes Mandžiūrijoje. Diplomatai jam to neleido. Jis tada paskelbė, kad Korėjos karas būsiąs ilgas stumdymasis ir, neiškentęs, kovo 24 d. savo atsakomybe pasiūlė kinams derėtis, o jei ne, tai pasieksiąs ir juos. Washingtonas tuojau paskelbė, kad generolo pareiškimas išėjęs be jų žinios ir pritarimo.

Balandžio 6 d. respublikonų lyderis Martin paskaitė atstovų rūmuose gen. MacArthuro laišką, kuriame jis išreiškė pageidavimą tuojau įtraukti karan gen. Čengkaišeko armiją, nes Europos karas tikrumoje dabar einąs Azijoje ir negalįs būti laimėtas diplomatų žodžiais. Kelioms dienoms praslinkus, bal. 11 d. pasaulis išgirdo netikėtą prez. Trumano sprendimą: gen. MacArthur atleidžiamas iš JT kariuomenės vadų, iš Japonijos okupacijos viršininko pareigų ir visų karinių vadovybių tolimuose rytuose. Jo vieton visoms toms pareigoms paskirtas lt. gen. Mathew B. Ridgway.

Kai gen. MacArthur apleidęs Japoniją ir triumfališkai priimtas visame krašte, išdėstė savo reikalą Kongrese, raudonieji bal. 22 d. pradėjo smarkią ofenzyvą, kuri per keletą dienų jau grėsė Seului.

Korėjos frontui svyruojant ir kongreso komisijai vedant ilgą Azi-

jos politikos tyrinėjimą, Paryžiuje nuo kovo 5 d. posėdžiavo keturių didžiųjų užsienių min. pavaduotojai, kurių uždavinys buvo paruošti dienotvarkę keturių didžiųjų susitikimui. Sovietų atstovas Gromyko smarkiai puolė Atlanto paktą ir vakarus apšaukė agresoriais. Per 74 posėdžius niekur nesutarus, birželio 21 d. vakariečiai nutarė posėdžius nutraukti, tiesiog siūlydami sovietams, kad, jeigu jie nori, keturių min. konferencija gali susitikti liepos 23 d.

Europoje nieko nepešę, rusai sumanė vėl dėmesį nukreipti Korėjon, ypač po to, kai Saugumo Taryba ir JT geg. 14 ir 17 nubalsavo embargo ginklams į Kiniją ir Korėją. Rusų atstovas JT Malikas pasakė per radiją kalbą, kurioje pasiūlė tartis dėl paliaubų Korėjoje, pirmiau pasitraukus prie 38 lygiagretės. Nors sąjungininkai ir turėjo virš 2,000 kv. mylių į šiaurę, vis tik amerikiečiai tuo susidomėjo ir po poros dienų prezidentas savo kalboje pareiškė, kad derėtis durys visada atdaros.

Birž. 27 d. JAV ambasadorius Maskvoje kreipėsi į užsienių min. pasiteirauti, ką reikštų Maliko žodžiai. Gromyko paaiškinęs, kad turį derybas pradėti patys karo vadai. Birž. 30 prezidentas iš JT pusės paskyrė gen. Ridgway. Po ilgų derybų dėl delegacijos sudėties ir derybų vietos, pagaliau liepos 10 d. paliaubų derybos prasidėjo Kaesonge, kuris buvo raudonųjų žinioje. Iš abiejų pusių buvo po penkis generolus. Dėl dienotvarkės tartasi dvi savaites. Paskui ėjo ilgi ginčai dėl demarkacijos linijos, raudoniesiems reikalaujant ją ištiesti ant 38 lygiagretės. Po abipusių incidentų dėl neutralumo sulaužymo, raudonieji rugpjūčio 22 d. derybas visai nutraukė.

Rugsėjo mėnesį raudonieji mėgino vienur kitur pulti. Derybos dėl paliaubų nenutrūko ir, gen. Ridgway reikalaujant, buvo parinkta kita, neutrali, vieta. Paliaubų derybos atnaujintos Pamunjume spalių 24 d. Po mėnesio derybų buvo priimta laikinoji demarkacijos linija fronto vietoje, sąjungininkams gaunant gerokai teritorijos į šiaurę nuo 38 lygiagretės. Nesusitarę dėl linijos kontrolės, ėmėsi svarstyti belaisvių apsikeitimo reikalus. Raudonieji ilgai delsė pasakyti, kiek jie turi sąjungininkų belaisvių. Ta proga iškilo kaltinimai, kad raudonieji išžudė daug amerikiečių ir korėjiečių belaisvių. Gruodžio mėn. vidury abi pusės pasikeitė belaisvių sąrašais. Iš 70,000 sąjungininkų belaisvių sąrašuose rasti tik 11,559 vardai, kurių du trečdaliai — korėjiečiai. Sąjungininkai pasigenda apie 77%. Be to, gruodžio 27 d. buvo priimta kaip galutinė data susitarti ar derybas visai nutraukti. Priėjus šios dienos ribą ir niekam ypatingai nepasikeitus, derybos buvo pratęstos.

Derybų metu vis pasitaikydavo stipresnių bei silpnesnių sausumos ir oro pajėgų susidūrimų. Sąjungininkai vis labiau įsitikina, kad raudonųjų oro jėgos didėja ir kad joms vadovauja rusai. Tad kyla klausimas, kas su kuo kariauja. Nesant vilčių greitai išspręsti šio karo kovos lauke, abi pusės nori susitarti, tačiau kiekviena ir čia nori išeiti laimėtoju. Manoma, kad kinai norėtų išlįsti iš tos bėdos, bet jų bosai Maskvoje nesutinka. Taigi, normaliai kariškiai paliaubas galėtų padaryti per vieną savaitę, bet politikai jas užtęsė ištisą pusę metų ir dar nematyti galo, o karo dievaitis vien tik iš amerikiečių jau yra pareikalavęs apie šimtą tūkstančių aukų. Korėjiečiai neteko dvigubai, o raudonieji apie vieną milijoną.

Atlanto paktas

Korėjos karas pažadino iš snaudulio tuos, kurie vis dar manė, kad taika galima įgyvendinti gražumu. Ir dėl to JAV prezidentui jau buvo lengva tarti į savuosius, kad dėl ginklavimosi teksią susivaržyti, nes apsigynimui JAV turinčios kasmet gamintis 35 tūkstančius lėktuvų ir 50 tūkst. tankų. Sausio 8 d. prezidentas paskelbė kongrese savo State of Union programą užsienio klausimais, kurią spauda pavadino State of World programa. Prezidentas nedviprasmiškai pasakė, kad reikia ginkluotis prieš komunistinės Rusijos grėsmę ir kovoti išvien su sąjungininkais, suteikiant jiems reikalingos pagalbos. Korėja esanti tik dalis Rusijos kėslų pasauliui užvaldyti.

Gen. Dwight Eisenhoweris sausio 6 d. išvyko Europon susipažinti su pakto sąjungininkų kariniu potencialu, tuo tarpu vidaus kritikai ėmė šaukti, kad JAV riedančios į karą. Sausio 28 d. grįžęs gen. Eisenhoweris pranešė, kad Europa pasiryžusi gintis ir kad jai reikia padėti. Vasario 21 d. jis jau paskiriamas vyriausiu Atlanto sąjungos karinių pajėgų vadu ir įkūrė savo štabą prie Versalio Prancūzijoje. Atlanto laivyno vadu paskiriamas adm. William M. Fechteler.

Atlanto pakto narių konferencija, prasidėjusi rugsėjo 15 d. Ottavoje, Kanadoje, nutarė priimti Graikiją ir Turkiją, tuo būdu užtikrindama Europos saugumą iš rytinio Viduržemio jūros pakraščio. Lapkr. 24—28 d. konferencija Romoje stengėsi aptarti ir pasidalinti ekonominę ginklavimosi naštą.

Bazėms užtikrinti liepos 15 d. Ispanijoje ir kituose kraštuose lankėsi JAV laivyno vadas adm. Sherman. Besirengdamas grįžti su raportu atgal, jis mirė širdies smūgiu Neapolyje, liepos 22 d., sulaukęs 54 m. amžiaus. Laivyno vadu jo vieton paskirtas adm. Fechteler, ėjęs Atlanto laivyno vado pareigas.

Egiptui pradėjus reikalauti, kad iš jo žemės pasitrauktų anglai, Atlanto pakto vadovybė susirūpino Suezo perkaso saugumu. Dėl to JAV, Anglija, Prancūzija ir Turkija spalio 12 d. pasiūlė Egiptui sudaryti bendrą gynimosi sutartį, pagal kurią Egiptui žadama pagalba, o iš jo reikalaujama leisti pasilikti britų bazėms. Egiptas atmetė. Tačiau vakarai su Turkija visvien nusprendė ištiesti Atlanto pakto sparną ligi Raudonosios jūros.

Artimųjų Rytų neramumai.

Palietę Egipto reikalus, turime iš viso pažvelgti į vadinamuosius artimuosius rytus, kurių centre stovi Iranas arba Persija. Iranas užtveria Rusijai kelią į Indijos vandenyną ir dėl to jis jau nuo senų laikų kutena maskolių širdis. Ką bekalbėti šiais laikais, kai išaugo sovietiškas imperializmas ir kai žibalo šaltiniai moderniniame pasaulyje įgijo tiek svorio?

Tuoj po karo rusai mėgino okupuoti dalį Irano (1946), bet tai jiems nepavyko. Dabar, kai Atlanto pakto žiedas ėmė supti iš vakarų, ir kai rytinės Azijos pakraščiuose formuojasi kita vakarų atspara, Maskva mato, kad patogiausias kelias jos ekspansijai vis dar eina per artimuosius rytus, kur britų įsigalėjimas per ilgesnį laiką išugdė nusistatymą prieš vakarus. Kurstydami neva tautines ambicijas, Kremliaus vadai nori sukelti ten nesantaikas ir pasėti savo komunistiškas bacilas. Dirva tam kaip tik labai patogi.

Pagal ilgalaikę sutartį su britais, persai už savo žibalo šaltinius, net piršto prie jų neprikišę, gaudavo nemažai pinigo. Bet kaimynai juos vis kursto, kad jie patys galį tuos žibalo šaltinius išnaudoti ir pasiimti visą pelną, ne tik nuobiras. Persų patriotams tai patiko ir jie išplėtė šūkį: pašalinti svetimtaučių žibalo koncesijas. Pirmas smurto žingsnis ta linkme buvo padarytas kovo 7 d., nužudant Irano min. pirm. gen. Ali Razmarą. Jo įpėdinis dar stengėsi surasti vidurio kelią, bet turėjo pasitraukti ir nuo kovo 27 d. nauju

premjeru tapo Mossadegh, kuris privedė prie paskutinio akto: bal. 28 d. Irano parlamentas (Majlis) nutarė nusavinti britų žibalo šaltinius ir rafinerijas.

Tarptautinės sutarties vienašališkas paneigimas sukėlė viso pasaulio dėmesį. Kadangi niekas neabejojo, kad šios ugnelės kurstytojai yra rusai, tai jau buvo panašu, kad pasaulinio karo gaisras gali kilti čia. Skaudus britams smūgis turėjo būti sutiktas labai atsargiai ir jie negalėjo čia veikti patys vieni, kaip to reikalautų įžeistos imperijos garbė bei materialiniai interesai. Dėl to britai siūlė derėtis, kreipėsi į tarptautinį Hagos teismą, siuntė į Abadeną karinius pastiprinimus, atplukdė į Raudonąją jūrą savo karo laivus, bet persai laikėsi atkakliai. Nieko nepadėjo nė JAV įsikišimas. Specialus JAV prezidento pasiuntinys Harriman išbuvo Teherane nuo liepos 15 ligi rugp. 23 d. ir darė visas pastangas sutaikinti. Jam pavyko suorganizuoti derybas tarp Irano ir Anglijos valdžios atstovų, bet viskas baigėsi nesėkmingai, nes persai niekur nenusileido. Rugsėjo 6 d. britai paskelbė, kad su persais daugiau nesiderėsią. Rugsėjo 27 d. Irano kariuomenė užėmė Abadeno rafinerijas ir byla liko išspręsta jėga.

Britų valdininkai turėjo iš Irano išvykti spalio 1 d. Kelios dienos turėjo nulemti, ar jėga stos prieš jėgą. JAV spaudžiami, britai nusileido ir nutarė ješkoti teisybės Saugumo Taryboje. Savo reikalą ginti atvyko pats Irano premjeras Mossadegh ir čia jis pareiškė, kad sutinkąs su britais derėtis Irano siūlomomis sąlygomis . . . Saugumo Taryba nerado nieko protingesnio, kaip tik "padėti bylą ant lentynos" ir spalio 19 d. nutarė atsiklausti tarptautinio Hagos teismo, ar Saupgumo Taryba gali spręsti šią bylą.

Suprantama, kad toksai žibalo bylos finalas įžeidė britus ir sukėlė jų pyktį prieš JAV, kurios britų neparėmė tokioje sunkioje valandoje. Konservatorių vadas Churchillis apkaltino vyriausybę už koncesijų pradimą ir tai jam padėjo laimėti rinkimus spalio 25 d. ir tapti Anglijos premjeru.

Mossadegh išbuvo Washingtone ligi lapkr. galo. Lapkr. 14 Washingtono komunikatas pranešė, kad visos pastangos suvesti britus ir persus į derybas nuėjo niekais. Dar paprašęs 120 mil. dol. paskolos, Mossadegh tuščiomis grįžo namo. Abadeno rafinerijos, netekusios britų specialistų, "uždirbo" tiek, kad gruodžio 25 d. Irano vyriausybė pranešė, jog dėl užsienio valiutos stokos ji atšaukia net 26 savo užsienio tarnybos tarnautojus, kurių tarpe net trys ambasadoriai: Romos, Londono ir Dehli . . .

Pastebėję, kad persai lengvai iškrapštė britus iš Abadeno, egiptiečiai sumanė pasinaudoti proga. Juos jau seniai kusė pagunda išstumti iš Suezo britus. Spalio 8 min. pirmininkas iškėlė tą reikalą savo kalboje, o sp. 15 parlamentas vienbalsiai nutarė nutraukti sutartis su britais ir pareikalauti ištraukti britų įgulas iš Suezo ir panaikinti bendrą britų ir egiptiečių valdymą Sudane. Tačiau Egiptas sutiko griežtą Anglijos pasipriešinimą ir už jų pečių pamatė dėdės Samo šešėlį. Nedviprasmiškai buvo pareikšta, kad Suezas yra gyvybinis vakarų gynimosi punktas. Sudaniečiams taip patiko Egipto nutarimas atsisakyti nuo bendro britų-egiptiečių valdymo Sudane, kad jie tuojau pareikalavo nepriklausomybės.

Laikas nuo laiko įvykstą susidūrimai tarp britų karių ir egiptiečių policijos ginčą tik kiek paaštrina, bet jo sprendimas, aišku, nepaseks Irano pavyzdžiu. Gruodžio 13 Egiptas atšaukė savo atstovą iš Londono, bet gruodžio 26 karalius Farukas paskyrė vyriausiu savo patarėjus žymų bankininką ir britų bei vakariečių šalininką Dr. Hafez Afifi Paša. Dėl to tuojau kilo nacionalistų organizuoti protestai, bet jie, reikia tikėtis, atslugs į realius išskaičiavimus.

Artimųjų rytų neramumai palietė ir kitus kraštus. Liepos 20 d. nužudytas Jordano karalius Abdullah, kai jis žengė į Omaro mečetę Jeruzalėje. Jis buvo vakarų šalininkas ir siekė sujungti Siriją ir Libaną ir taikos su Izraeliu.

Sirija taip pat nelieka įvykių šešėly. Lapkr. 10 atsistatydinus ilgamečiui premjerui Hassan Hakim, valdžia teko populistams, kurie reikalauja susiartinimo su sovietų Rusija. Dėl to populistų premjeras valdė tik vieną dieną. Lapkr. 28 jį pašalino karinis perversmas su plk. Abid Shishekly pryšaky.

Pakistano min. pirm. nužudžiusi kulka, aišku, nėra atsieta nuo visų šių neramumų, kurių autoriai ne taip seniai susikraustė į "išlaisvintą" Tibetą.

Propaganda ir Jungtinės Tautos

Sustiprinus Atlanto Sąjungą, antras pagrindinis uždavinys buvo sutverti apsaugos grandį tolimuose rytuose. Tam reikalui JAV mėgino visus būdu susitarti su Rusija dėl Japonijos taikos, bet nieko iš to neišėjo. Korėjos karas įtikino, kad reikia veikti nors ir be rusų, ir net prieš jų interesus. Sutarties paruošiamasis darbas buvo pavestas specialiam įgaliotiniui John Foster Dulles, kuriam paskui spauda suteikė Japonijos taikos sutarties architekto vardą.

Viską iš anksto paruošus, beliko tik sutarties pasirašymo ceremonijos, kurios buvo paskirtos rugsėjo 4 d. San Francisco mieste. Taiką pasirašyti buvo sukviesti 51 tautos atstovai — tiek yra dalyvavę kare su Japonija. Kadangi rusai iš anksto buvo griežtai pasisakę prieš sutarties turinį ir jos pasirašymą, tai buvo manoma, kad Rusija ceremonijose nedalyvaus. Tačiau į San Francisco atvyko virš trisdešimties žmonių Gromyko vadovaujama rusų delegacija.

Atidaromoje kalboje prez. Trumanas sutartį įvertino kaip labai svarbų žingsnį tolimųjų rytų ir pasaulio taikai ir pareiškė, kad taikos sutarties pasirašymas įrodys, kurios tautos tikrai nori taikos. Gromyko reikalavo, kad tuč tuojau čia būtų pakviesta raud. Kinija ir kad iš Japonijos tuojau būtų atitraukta JAV kariuomenė. Niekam nesileidžiant su juo į ginčus, nes sutarties tekstas jau anksčiau priimtas, pasirašymo ceremonijos įvyko rugsėjo 8 d. Rusai su lenkais ir čekais pasirašyme nedalyvavo. Gromyko tos pačios dienos rytą sukvietė korespondentus ir pareiškė, kad tokios taikos sąlygų priėmimas veda prie karo Azijoje, už kurį būsią atsakingi sutartį pasirašiusieji.

Pasaulis labai įtemptai sekė San Francisco įvykius ir pamatė, kad JAV pirmą kartą taip atvirai ir drąsiai nesiskaito su Rusija. Tai buvo bene svarbiausias 1951 metų įvykis, ženklinąs reikšmingą persilaužimą ir rusų prestižo smukimą pokarinio pasaulio politikoje.

Tuojau pat pasirašius savitarpinės JAV ir Japonijos apsaugos paktą, garantuojantį teisę laikyti Japonijoje JAV bazes bei karines įgulas, buvo lyg ir pridėtas antspaudas tolimųjų rytų gynimosi tinklui, kuris buvo sumegztas savitarpio gynimosi ir apsaugos paktais su Filipinais, Australija ir Naująja Zelandija.

Japonijos taikos sutartis

Ginkluodama šimtus divizijų ir jas kaišiodama vakarų sąjungininkų panosėje tiek Europoje, tiek Mandžiūrijos pakraščiuose, Sov. Rusija nesiliovė kitus vadinus karo kurstytojais, o save garsinus kaip vienintelę taikos ištroškusią ir dėl jos kovojančią šalį. Ant to "taikos arkliuko" rusai mėgino jodinėti ir praėjusiais metais, tačiau vakarų kantrybė išsibaigė ir jie ėmė atsikirsti tuo pačiu

būdu. Ne vienoj vietoj ir ne vienu atveju vadovaujantieji JAV vyrai atvirai pareiškė, kad tikruoju karo kurstytoju yra Sovietų Rusija ir kad ji yra tikras JAV ir laisvojo pasaulio priešas. Atvirumas nuėjo ligi to, kad prez. Trumanas pasakė, jog sutartys su Rusija yra nevertos to popierio, ant kurio jos pasirašomos.

Beliko tad dar viešai atsiskaityti pasauliniame forume — Jungtinių Tautų visuotiniame susirinkime, kuris prasidėjo lapkr. 6 d. Paryžiuje. Vakarai pateikė savo taikos planą— nusiginklavimą. Jį dar iš vakaro paaiškino savo kalboje pasauliui prez. Trumanas. Pagal tą planą visos didesnės valstybės praneša savo ginkluotų pajėgų ir ginklų kiekį specialiai JT komisijai. Paskui palaipsniui einama prie nusiginklavimo visose ginklų rūšyse, atominę bombą įskaitant. Ginkluotų jėgų dydis paliekamas minimalinis proporcingai gyventojų skaičiui. Nusiginklavimo priežiūra ir kontrolė pavedama specijaliai JT komisijai. Nusiginklavimą pradėti tuojau, kai tik baigsis Korėjos karas. O jo pabaiga priklausanti nuo rusų.

Atsakydamas į šį planą sovietų užsienių min. Višinskis rytojaus dieną pareiškė, jog paskaitęs Trumano kalbą jis visą naktį negalėjęs užmigti — taip jį ėmęs juokas. Esą, kalnas pagimdęs pelę, bet šį kartą negyvą... Jis pasiūlė savo planą: tegul JT paskelbia, kad Atlanto paktas yra neteisėtas, tegu uždraudžia atominę bombą, tegu paliaubas Korėjoje nustato ant 38 lygiagretės, tegu taikos paktą pasirašo keturi didieji ir raud. Kinija, ir paskui tegu būna sušaukta pasaulinė nusiginklavimo konferencija 1952 m. vidury už JT ribų.

Kai niekas jo planui, išskyrus satelitus, nepritarė, Višinskis "atsipeikėjo" nuo juoko (Maskva bakstelėjo) ir pasiūlė kitą planą: sumažinti vienu trečdaliu visų didž. valstybių ginkluotas pajėgas ir uždrausti atominę bombą, bet tarptautinės kontrolės jis neminėjo.

Nusiginklavimo planams pakibus ore, JT įtraukė savo darbų eilėn tautinės Kinijos ir Jugoslavijos skundus prieš Sovietų Rusiją, nutarė sudaryti komisiją studijuoti Vokietijos suvienijimo ir balsavimo klausimus ir atmetė Rusijos reikalavimą priimti į JT raud. Kiniją. Panašūs dalykai pagal nusistojusią JT tvarką būdavo atiduodami svarstyti Saugumo Tarybai, o dabar jų ėmėsi JT pilnatis, kur nėra rusų veto. Tokiai padėčiai esant, rusai sutiko tartis tarp keturių didžiųjų dėl nusiginklavimo. Po dešimt dienų tuščių ginčų nutarta tik pasiūlyti, kad būtų sudaryta nusiginklavimui studijuoti komisija.

Prieš išsiskirstant kalėdinėms atostogoms, gruodžio 19 d. Višinskis apkaltino JAV palaikant raudonųjų priešus anapus geležinės uždangos ir reikalavo, kad JT uždraustų tai daryti. Tai nuskambėjo kaip beviltiškas šauksmas auditorijoje, kuri jau nebenori klausytis įgrisusių tauškalų.

Vokietijos reikalai

Sprendžiant Europos gynimosi klausimus, negalima aplenkti Vokietijos. Karinė jos pagalba yra būtina Atlanto pakto sistemoje, tačiau vokiečių karinio atkutimo baidosi prancūzai. Iš kitos pusės, ir vokiečiai nori išsiderėti daugiau teisių už savo dalyvavimą Europos gynyboje, kuri, kitų akimis žiūrint, vokiečiams yra daug svarbesnė, negu kam kitam.

JAV prez. Trumanui spalio 19 d. pasirašius kongreso priimtą nutarimą baigti karo stovį su Vokietija, ir lapkričio 22 d. kanclerį dr. Adenauerį iškvietus Paryžiun pasikalbėti su vakarų atstovais, vis buvo reikalauta, kad vokiečiai greičiau apsispręstų. Adenaueris net pasiekė Londoną, norėdamas pasikalbėti su anglais.

Gerokai suveržus Atlanto Sąjungos grandį, vakarai pasidarė stiprūs, vienok vokiečių įjungimas pasilieka vienas iš būtinų dalykų.

Kai kurie kiti dalykai

Politiniai interesai per praėjusius metus sutraukė Washingtonan eilę oficialių lankytojų. Sausio 28 lankėsi Prancūzijos premjeras Pleven ir karinis viršin. gen. Julin. Kovo 28 atvyko Prancūzijos prezidentas Auriol su užs. min. Schumanu. Rugsėjo 24 lankėsi Italijos premjeras Dr. Alcide De Gasperi. Spalių 31 d. svečiavosi Anglijos princesė Elzbieta su savo vyru Pilypu.

Taip pat keliuose kraštuose įvyko seimo rinkimai: birželio 17 — Prancūzijoje, liepos 1 — Suomijoje, liepos 31 — Izraelyje, rugsėjo 1 — Naujoje Zelandijoje, spalių 25 Anglijoje ir lapkričio 11 išsirinkdino Argentinos prezidentu Peronas. Išskyrus Angliją, rinkimai esminių pakeitimų neatnešė.

JAV turėjo visą eilę atominių sprogdinimo mėginimų. Rusai spalių pradžioje išsprogdino antrą atominę bombą, o po trijų savaičių ir trečią.

Vasario 16 Voice of America pradėjo radijo transliaciją lietuvių kalba.

Nepabaigiamuose valymuose ir įtarinėjimuose, bolševikai apkaltino išdavikais čekų užs. min. Clementis ir buvusį partijos vadą Slanskį, nuteisė vengrų arkiv. Groesz ir keletą vienuolių, Lenkijoje likvidavo devynis aukštus kariškius. Gale metų užkliuvo ir už Amerikos lakūnų, kuriuos lapkričio 19 privertė nusileisti Vengrijoje ir nubaudė už sienos peržengimą mokėti po 30 tūkst. dol. JAV tuos lakūnus gruodžio 28 d. išpirko ir uždarė vengrų konsulatus Clevelande bei New Yorke. Bet tai dar ne galas.

Pasaulis per 1951 metus neteko keleto įžymių asmenybių. Bal. 14 mirė bemaž šešerius metus buvęs Anglijos užs. ministeris Ernest Bevin, vienas drąsiausių kovotojų prieš komunizmą. Balandžio 18 mirė senatorius Vandenbergas, respublikonas, bepartizaninės politikos kūrėjas. Liepos 23 Prancūzija neteko savo kalinamo maršalo Pilypo Petaino. Tą pačią dieną Lenkijoje mirė kardinolas Adomas Sapiega. Spalių 25 d. lietuviai neteko vysk. Pranciškaus Petro Būčio. Gruodžio 22 lėktuvo nelaimėje žuvo amerikiečių ketvirto punkto vykdytojas Dr. Bennett.

Kitokiais laikais prezidento rinkimai JAV būtų beveik vien naminiai šio krašto rūpesčiai. JAV tapus galingiausia pasauly valstybe ir atsistojus laisvo pasaulio vadovybėje, tie rinkimai liečia visą pasaulį. Demokratai kol kas nėra parodę aiškaus kandidato. Spėliojimai sukasi apie Trumaną ir vyr. teisėją Vinstoną. Respublikonai jau turi tris: senatorių Taftą, gubernatorių Warreną ir Pennsyvanijos un-to prezidentą Stasseną. Daugelio akys krypsta į gen. Eisenhoverį, kuris taip pat sutinka būti kandidatu.

Dėl būsimos savo politikos, jei būtų išrinktas, aiškiau pasisakė tik sen. Taftas. Atlanto paktą jis laiko nesuderinamu su JT statutu. Jis tuojau norėtų išbraukti pagrindinį Atlanto pakto punktą, automatiškai įpareigojantį ginti betkurį užpultą narį. Gynimąsi prieš komunistinį imperializmą jis mano bazuoti vien angliškai kalbančiomis tautomis.

A. K.

Redaguoja — Antanas Vaičiulaitis • Meninė priežiūra — Telesforas Valius
Leidžia — Tėvai Pranciškonai

Redakcijos adresas: Ant. Vaičiulaitis, 85-64 144th St., Jamaica 2, N. Y.
Dailininko adresas: Tel. Valius, 84 Pine Crest Rd., Toronto, Ont., Canada
Administracijos adresas: AIDAI, Kennebunk Port, Maine